

**ORTAÖĞRETİMDE OKUTULAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ
TARİHİ DERS KİTAPLARINDA KADIN İMGESİ (1931-1960)**

Sema Şen Ergün

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
EĞİTİMİN SOSYAL VE TARİHİ TEMELLERİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

EKİM, 2021

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren altı (6) ay sonra fotokopi çekilebilir.

YAZARIN:

Adı : Sema
Soyadı : Şen Ergün
Bölümü :
İmza :
Teslim Tarihi :

TEZİN:

Türkçe Adı: Ortaöğretimde Okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Kitaplarında
Kadın İmgesi (1931-1960)

İngilizce Adı: The Image Of Women In The History Of The Republic Of Turkey
Lesson Books In Secondary Education (1931-1960)

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Sema Şen Ergün

İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Sema Şen Ergün tarafından hazırlanan “Ortaöğretimde Okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Kitaplarında Kadın İmgesi (1931-1960)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ

(Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

.....

Başkan: Prof. Dr. Şaban ÇETİN

(Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Serhat ASLAN

(Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi:/...../.....

Bu tezin Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Yücel Gelişli

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

.....

Biricik kızıma,

TEŞEKKÜR

Çalışmanın yürütüldüğü süreç içinde sabırla çalışmamı yönlendiren, anlayış ve desteğini esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ' ye ,

Çalışmanın her bir bölümü okuyarak fikirleri ile destekleyen kıymetli eşim Hakan ERGÜN'e teşekkürlerimi sunarım.

**ORTAÖĞRETİMDE OKUTULAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ
TARİHİ DERS KİTAPLARINDA KADIN İMGESİ (1931-1960)
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Sema Şen Ergün
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Ekim 2021**

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. Yy' ın ikinci yarısından itibaren yaşadığı büyük değişimler; bir yandan toprak kayıplarını engelleme bir yandan da eşitlik, adalet, özgürlük ve milliyetçilik kavramlarının özümсенerek yeni bir toplum modeli oluşturma çabası olarak kendini göstermekteydi. XX. yy başlarında II. Meşrutiyet'in ilanı ile devletin yeniden anayasal düzene geçişini sağlanmış, Meşrutiyet'le birlikte kadınlar da, toplumdaki değişimde kendilerini göstermeye, seslerini daha yüksek tondan duyurmaya başlamışlardı. Ancak Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması, Mondros Ateşkesi ile Anadolu'nun işgal edilmesi Türk kadını açısından II. Meşrutiyet'le başlayan haklarını elde etme mücadelesinin bir süre ertelenmesine, Türk Yurdu'nun varoluş mücadelesine dönüşmesine sebep olmuştur. Yeni Türk Devleti'nin kurulması, ülkenin işgalden kurtarılması ve sonrasında başlayan devrimler süreci ile Türk kadınının Cumhuriyet'in ilanına giden yolda büyük roller üstlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin değerlerini taşıyan, aktaran ve koruyan bireyler olmanın yanında aynı zamanda bu özelliklere sahip bireyler yetiştirme rolü ile Cumhuriyet'in de öznelerinden biri olmuştur. Kuşkusuz Cumhuriyet'in değerlerinin sonraki nesillere aktarılmasında eğitim ve öğretimin de başat rolü göz önünde bulundurularak yeni kurulan Türkiye'nin okullarında eğitim ve öğretim programları da yeniden düzenlenmiştir. Tarih öğretim programları ve ders kitapları da bu çerçevede yeniden düzenlenmiştir. Tarih öğretiminde değişen amaçlar doğrultusunda Genç Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devletin en önemli kurucu unsurlarından biri olan Türk kadını da toplum yapısında olduğu gibi ders kitaplarında da yerini almaya başlamıştır. Bu çerçevede araştırmanın amacı; 1932 ve 1960 yılları arasında ortaöğretimde okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders kitaplarında kadın imgesini ve ders kitaplarına yansımalarını incelemektir. 1931 yılında Atatürk'ün isteği ile Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan dört ciltlik ortaöğretim tarih ders kitapları arasında olan Tarih IV ders

kitabından başlanarak; 1960 yılına kadar ortaöğretimde okutulmuş olan Enver Ziya Karal, Enver Behnan Şapolyo, Mükerrerem Su ve Mükerrerem Kamil Su, Neriman Serdarlar ve Fahriye Yazgan’a ait Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında “kadın imgesi” nin nasıl yer aldığı incelenmiştir. Araştırma, Nitel Araştırma Yöntemlerinden tarihsel modelle desenlenmiştir. Veri toplamada doküman analizi tekniği kullanılmış, veriler betimsel analiz yöntemi ile temalar belirlenerek analiz edilmiştir. İncelemede devrimlerin yapıldığı siyasi, toplumsal, ekonomik ve askeri alanlar temalar belirlenmiş, ders kitapları incelenerek bu temalar üzerinden kodlar çıkarılarak verilere ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler 1931-1950 arası ve 1950-1960 arası olmak üzere iki döneme ayrılarak incelenmiştir. Her iki döneme ait veriler karşılaştırmalar yapılarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında okutulan ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadını imgesinin “eşit, güçlü, iyi eğitim almış, iyi eğitim vererek çocuklar yetiştiren, modern, cumhuriyetle birlikte her alanda varlık göstermesi istenen” bir şekilde verildiği görülmüştür. Kadın imgesinin yer aldığı konuların işlenişinde ağırlıklı olarak Atatürk’ün farklı zamanlarda ve yurt gezilerinde konuşmaları üzerinden alıntılar yapılmıştır. Kendine güvenen, güçlü ve eşit haklarla donatılmış, Türk kadını imgesinin toplumun geneline yaygınlaştırılmasının büyük önem taşıması ve ortaöğretim ders kitabına yansımaları son derece belirgindir. İş yaşamında, ev yaşamında ayrı ayrı roller üstlenen kadının bu durumun altından başarı ile kalktığı da dile getirilmiştir. Ancak 1945’li yıllardan başlayarak ders kitaplarında değişimler yapılmasıyla farklılaşma başlamış, 1950’li yıllarda kadın imgesinin daha sınırlı, daha az verilmeye başlanması ile de kendini daha çok göstermiştir. Türk kadınının Cumhuriyet’le gelen özne olma özelliği yavaş yavaş silikleşmeye başlamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında her alanda her meslekte Türk kadının var olması gerekliliği ve önemi vurgusu Atatürk’ün konuşmalarından alıntılarla verilirken ders kitaplarındaki bu alıntılar, kadının toplumdaki eşit konumu vurgusu 1950 sonrası giderek azalmış, 1960’lı yıllara doğru daha da hafiflemiştir. Günümüzde Türk kadınının toplumsal olarak eşit, güçlü toplumun her alanında varlık gösteren konumunun güçlendirilmesi için tarihsel olarak kadın imgesinin geçirdiği sürecin incelenmesinin bu nedenle daha fazla önem taşıdığı ve yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Kadın, eğitim.
Sayfa Adedi : 108
Danışman : Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ

**THE IMAGE OF WOMEN IN THE HISTORY OF THE REPUBLIC
OF TURKEY LESSON BOOKS IN SECONDARY EDUCATION (1931-
1960)**

(M.S. Thesis)

Sema Şen Ergün

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES

October 2021

ABSTRACT

The great changes the Ottoman Empire experienced during the second half of the 19th century resulted on the one hand, as an effort to prevent the loss of land and on the other hand, as an attempt to create a new society model by adopting the concepts of equality, justice, freedom and nationalism. At the beginning of the 20th century, with the proclamation of the 2nd Constitutional Monarchy, the transition of the state to the constitutional order was ensured, and in the wake of the Constitutional Monarchy, women began to show themselves in the change of the society and to make their voices heard in a higher tone. However, the dissolution of the Ottoman Empire after the First World War and the occupation of Anatolia as a result of the Armistice of Mudros caused the struggle of Turkish women to obtain their rights, which started with the 2nd Constitutional Monarchy, to be delayed for some time, and turned into a struggle for existence of Turkish land. During the establishment of the new Turkish State, the liberation of the country from the occupation, and the revolutions that started afterwards, Turkish women played a major role in the path to the proclamation of the Republic. While being individuals who adopt, spread and protect the values of the Republic of Turkey, they have also become one of the subjects of the Republic with their role of raising individuals with these characteristics. Considering the dominant role of education and training in transferring the values of the Republic to the next generations, the education and training programs in the newly established schools of Turkey were also restructured. History teaching programs and textbooks were also rearranged within this framework. In line with the changing purposes in history teaching, Turkish women, one of the most important founding elements of the state since the early years of the Young Republic, began to take their place in the textbooks as well as in the social structure. In this context, the

purpose of this study is; to examine the image of women in the History of the Republic of Turkey textbooks taught in secondary education between 1932 and 1960. It has been examined how the "image of woman" took place in the Turkish Republic History textbooks starting from the History IV textbook, which is among the four-volume secondary school history textbooks prepared in 1931 by the Association for the Study of Turkish History at the instigation of Atatürk; as well as textbooks written by Enver Ziya Karal, Enver Behnan Şapolyo, Mükerrerem Su and Mükerrerem Kamil Su, Neriman Serdarlar and Fahriye Yazgan, which were taught in secondary education until 1960. The research was designed with the historical model which is one of Qualitative Research Methods. The document analysis technique was used in data collection, and the data were analyzed by determining the themes employing the descriptive analysis method. In the study, the political, social, economic and military fields where the revolutions were made were determined as the themes, and the data were reached by examining the textbooks and extracting the codes from these themes. The data obtained in the research were analyzed by dividing into two periods, between 1931-1950 and between 1950-1960. The data of both periods were evaluated by making comparisons. In the secondary school "History of the Turkish Republic" textbooks taught in the first years of the Republic, it was seen that the image of woman was "equal, strong, well-educated, raising children with qualified education, modern, existing in every field together with the republic". While examining the subjects with the image of women, it was observed that quotations were made frequently from the speeches of Atatürk at different times during his nationwide tours. In the secondary school textbooks, it is seen that it is a matter of utmost importance to spread the "self-confident, strong and equipped with equal rights" image of the Turkish woman. It has also been stated that women, who undertake separate roles in professional and domestic lives, successfully overcome this situation. However, starting from the year 1945 -but more significantly in 1950s- with the changes made in the textbooks, the female image began to take less place. The Turkish woman's feature as a subject of the Republic began to fade gradually. While the emphasis on the necessity and importance of the existence of Turkish women in every field and profession was given with quotations from Atatürk's speeches in the first years of the Republic, these quotations in the textbooks, the emphasis on the equal position of women in the society gradually decreased after 1950 and became less visible towards the 1960s. For this reason, it is thought that examining the historical process of women's image will be more important and instructive nowadays in order to strengthen the position of Turkish women in all areas of a socially equal and strong society.

Key Words : Woman, education
Page Number : 108
Supervisor : Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZ	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR.....	xvi
BÖLÜM I	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Amacı	8
1.2. Araştırmanın Önemi.....	9
1.3. Sınırlılıklar.....	9
1.4. Tanımlar	10
BÖLÜM II.....	11
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	11
2.1. İslam Öncesi Türk Devletlerinde Kadın	12

2.2. İlk Türk İslam Devletlerinde Kadın.....	13
2.3. Osmanlı Devleti’nde Kadın	16
2.4. Milli Mücadele’de Türk Kadını.....	20
2.5. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türk Kadını.....	24
2.6. İsmet İnönü Dönemi Kadın (1938-1950).....	26
2.7. Demokrat Parti Dönemi Kadın (1950-1960).....	26
2.8. Avrupa Toplumunda Kadın.....	27
2.9. İlgili Araştırmalar	30
BÖLÜM III	34
YÖNTEM.....	34
3.1. Araştırmanın Modeli	34
3.2. Çalışma Grubu	35
3.3. Veri Toplama ve Analiz.....	35
BÖLÜM IV	37
BULGULAR	37
4.1. Atatürk’ün Dönemi “Cumhuriyet Kadını” İmgesi Oluşturulması.....	38
4.2. 1931- 1950 Yılları Arasında Ortaöğretimde Okutulan Tarih IV adlı Ders Kitabında Kadın İmgesi	41
4.3. 1950 ve 1960 Arası Ortaöğretimde Okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Kitaplarında Kadın İmgesi	56
BÖLÜM V	85
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	85
5.1. Öneriler	92
KAYNAKLAR.....	93
EKLER	103
EK-1. Tarih IV (basım yılı 1931)	104

EK-2. Türkiye Cumhuriyet Tarihi (1918-1944) (basım yılı 1944).....	105
EK-3. Türkiye Cumhuriyet Tarihi (1918-1950) (basım yılı 1951).....	106
EK-4. Türkiye Cumhuriyet Tarihi (basım yılı 1954).....	107
EK-5. Türkiye Cumhuriyet Tarihi (1918-1955).....	108

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. <i>Siyasi Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	42
Tablo 2. <i>Ekonomik Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i> ..	45
Tablo 3. <i>Toplumsal Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i> ..	46
Tablo 4. <i>Askeri Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	53
Tablo 5. <i>Siyasi Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	56
Tablo 6. <i>Siyasi Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	57
Tablo 7. <i>Siyasi Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	58
Tablo 8. <i>Siyasi Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	59
Tablo 9. <i>Ekonomik Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i> ..	60
Tablo 10. “ <i>Ekonomik Açıdan Kadın</i> ” <i>Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	60
Tablo 11. <i>Ekonomik Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	61
Tablo 12. <i>Ekonomik Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	61
Tablo 13. “ <i>Toplumsal Açıdan Kadın</i> ” <i>Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	62
Tablo 14. “ <i>Toplumsal Açıdan Kadın</i> ” <i>Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	67
Tablo 15. “ <i>Toplumsal Açıdan Kadın</i> ” <i>Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	69
Tablo 16. “ <i>Toplumsal Açıdan Kadın</i> ” <i>Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	71

Tablo 17. <i>Enver Ziya Karal'ın Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Kitaplarında Askerî Açından Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı</i>	75
Tablo 18. <i>Askerî Açından Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı.....</i>	78
Tablo 19. <i>Askerî Açından Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı.....</i>	81
Tablo 20. <i>Askerî Açından Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı.....</i>	82

ŞEKİLLER LİSTESİ

<i>Şekil 1.</i> Osmanlı İmparatorluk devrinde kadın giyimi	52
<i>Şekil 2.</i> Milli Mücadele’de Anadolu’da cepheye sırtlar ile cephane taşıyan Türk kadınları	54
<i>Şekil 3.</i> Kadın eğitimi 1	65
<i>Şekil 4.</i> Kadın eğitimi 2	65
<i>Şekil 5.</i> Kadın eğitimi 3	65
<i>Şekil 6.</i> Gezici köy kurslarında dikişi dersinde köy kızları	74
<i>Şekil 7.</i> Millet Mekteplerinde okuma yazma öğrenen Türk kadınları	74
<i>Şekil 8.</i> İstiklâl Yolu’nda cepheye cephane taşıyan Türk kadını ve çocukları	77
<i>Şekil 9.</i> Milli Mücadele’de Anadolu’da kadın Kuvay-I Milliyeciler	80

KISALTMALAR

KA-DER	Kadın Derneği
ÖSYM	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TTTC	Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti
TTK	Türk Tarih Kurumu

BÖLÜM I

GİRİŞ

XVIII. yy' ın ikinci yarısından itibaren dünya önce Amerika sonrasında ise Fransa'dan yayılan eşitlik, adalet, özgürlük ve milliyetçilik kavramları ile büyük bir dönüşüm yaşamaya başlamıştır. Bu dönüşüm XIX. Yy' da gerçekleşen sanayi devrimiyle birlikte toplumlara etkileri hızla artan bir karakter halini almıştır. Hızlı ilerleyen ekonomik, toplumsal ve fikir alanındaki değişimler; siyasal açıdan beraberinde yeni kurgulamaları getirmiştir (Ortaylı,2001). Osmanlı Devleti de ulus devlet fikirleri ile sarsılmaya başlamış, devlet ve toplum arasındaki bağlar ciddi zarar görmüştür. Çok uluslu yapıdaki Osmanlı Devleti, XIX. ve XX. Yy' larda imparatorluk topraklarında yapılan bütün ıslahatlarını; halkı bir arada tutmak, zayıflayan, kopan aidiyeti yeniden kuvvetlendirmeye yönelik şekilde hayata geçirmiştir (Mardin,1998).Önceleri Saltanatın, Devlet Politikası olarak uyguladığı Tanzimat-İslahat gibi reformlar yapılmış; ancak bu gayretlerin devleti var eden unsurları bir arada tutmak için yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır (Mardin,1999).Osmanlı aydınları ve siyasetçileri öncülüğünde İmparatorluğu parçalanmaktan kurtaracak bazı fikir akımlarının oluşturulduğu bir döneme geçilmiştir. Ancak, bu amaçlara dönük siyasal akımların ortaya koydukları çözümler de çözülmeyi durdurmaya yeterli gelmemiştir (Armaoğlu, 2012).

Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık işte bu dönemde ortaya çıkmış, imparatorluğun bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamak amacına dönük belli başlı fikir akımları olmuşlardır (Akçuraoglu, 2005). Bunlar içerisinde ise özellikle önlenemeyen toprak kayıpları, Balkanlar'da faaliyet gösteren Rum ve Bulgar çetelerinin azınlıkların ayrılıkçı isyanları, Müslüman topluluklarda görülen ayrılık hareketleri karşısında Türkçülük akımı bazı aydınlar ve siyasetçiler arasında yükselişe geçmiştir. Türkçülük akımı; özellikle 1912-1922 arasında ki 10 yıllık bir dönemde, isyan, deniz aşırı savaş (Trablusgarp), eski bağlularla savaş (Balkan Harpleri), Gayri Müslim düşmanla savaşırken, isyan yada doğrudan düşmanla birlikte bize karşı savaşan Müslüman topluluklar gibi nedenlerle Cumhuriyeti

kuran ve Cumhuriyete giden yolda İstiklal Harbini yürüten kadronun temel aldığı fikir olmuştur (İnalçık, 2016). Bu nedenle Cumhuriyetin toplumsal hayata dair bütün eylemlerini ve kavramsal çerçevemizdeki eğitime dair yapmış olduğu düzenlemeleri de anlayabilmek için bu akımın fikirlerinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Nitekim bu fikir akımı devletin kurtuluşunu -daha önce ki askeri çözüm arayışlarına benzer bir hataya düşmeden -sadece siyasi bir mesele olarak görmemiş, toplumsal bir dönüşümün de gerekliliğini fark ederek bu açıdan da çözümler üretmeye çalışmıştır. Fikirlerini toplum tabanına yaymak amacıyla 1908'den başlayarak "Türk Yurdu, Büyük Emel, Halka Doğru" gibi bir çok mecmua ve gazete çıkarılmaya başlanmış, "Türk Bilgi Derneği, Türk Ocağı" gibi bir çok dernek açılmıştır (Yılmaz, 2016). Türkçülük fikrinin içinde siyasi açıdan devleti parçalanmadan kurtaracak, toplumun temel unsurlarından birinin de "kadın" olduğunun bilinciyle toplum hayatında Kadına önem verdiği görülmektedir. Toplumsal yapının kadın ve erkeğin eşit görülerek sağlamlaştırılması ve bunun da eski Türk ananesinin örnek alınarak tarihsel dayanakla desteklenmesi Türkçüler tarafından özenle işlenmiştir. Bu yönde Türk Ocağı, kadının toplumda erkeklerle eşit olabilmeleri yönünde çalışmalar yapmış, Türk Ocakları'nda belki de Hoca Ahmet Yesevi' den sonra ilk kez kadın-erkek dinleyiciler bir araya gelmiş (Köprülü, 2014), konuşmacı olarak kadınlar konferanslar vermeye başlamışlardır (Lewis, 2001). Bu şekilde Türkçülük akımı kadına toplumsal değer kazandırmaya çalışmış, bunu yaparken de Orta Asya'dan beri gelen Türk gelenekleri referans alınmıştır. Kadına bakış açılarının temelinde; Kadın her şeyden önce annedir ve güçlü toplum için nitelikli nesiller yetiştirmek için önemli bir unsurdur, görüşü yer almıştır (Bulut, 2013). Bu akımın önemli öncüleri olan; İsmail Gaspıralı, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi isimler de bu konuya eserlerinde eğilmişlerdir. Gaspıralı İsmail Bey, Türk Kadın Hareketi'nin başlangıcı kabul edilebilecek bir harekete imza atmış "Kadınlar Ülkesi" adlı eserinde, toplumun modernleşmesi ve çağdaşlaşması için birincil faktör olarak kadınların özgür, eğitilmiş ve eşit oldukları bir toplum oluşturmak olduğunu savunmuştur. Kadınlar hayatı anlamazlarsa, çocuklarını da hayata kabiliyetli yetiştirmelerinin mümkün olmayacağını, milletin hayat ve faaliyetinin yarım kalacağını vurgulamıştır. Gaspıralı İsmail Bey, açtığı okullar ile eğitimin ulus olma bilincini sağlamada birincil rol oynadığını vurgulamıştır. 1893 yılında Tercüman Gazetesi'nin 10. Yıl davetinde eşiyle birlikte ev sahipliği yapmış, davetli misafirleri de eşli olarak çağırmıştır. Eşi, davette bizzat her konukla ilgilenmiştir (Kınacı, 2014). Böylece okullar, makaleler, dergiler, dernek faaliyetleri çerçevesinden Türk Kadın Hareketi Türkçülük akımının gelişimine paralel

olarak gelişmeye başlamıştır. Ziya Gökalp, Türkleri demokrat ve feminist olarak nitelendirmiş, Feminizmin Türkçülükle birlikte doğduğunu, feminizmin zaten müsavatin kadınlara ait tecellisi olduğunu savunmuştur. Eski Türk Devletlerindeki eşitliğin Bizans ve İran etkisi ile kadınların geri kalmasına yol açtığını ileri sürerek; Türkçülüğün ahlak esaslarında millet, vatan, aile, meslek mefkureleri yanı sıra feminizm ve demokrasinin de olması gerekliliğini vurgulamıştır (Gökalp, 1997). Ziya Gökalp ile milli kültür, milli vicdan, milli şuur kavramları işlenirken, Yusuf Akçura ile muhtemel bir yıkılış karşısında yeni bir devlet oluşumu için gerekli çözüm önerileri ortaya koyan devletçi milliyetçilik gelişmiştir.

Ahmet Ağaoğlu ise; İslam Kavimlerinin ilerlemesi için “kadın” ve “alfabe” meselelerinin çözüme kavuşturulması gerekliliğini belirtmiştir (Bulut, 2013). Osmanlı Devleti içindeki bütün siyasi fikir akımlarının etkilerinin edebiyata da yansıdığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkçülük akımının fikirlerinin yansımaları Tanzimat’tan itibaren dil ve edebiyat alanlarında görülmüş; eşitlik ve özgürlük gibi değerlerin etkisini arttırmasıyla Tanzimat ve Edebiyat-ı Cedide romanlarında idealist kadın imgesine yer verilmeye başlanmıştır (Yılmaz, 2016). Ancak bu dönemde kadın kahramanlar, daha çok toplumsal kabuklarını kırma, var olma olarak nitelendirilebilecek konularda romanlarda işlenmiştir. Kadın eğitimi, meslek edinme, batılı zihniyetle eşdeğer modernleşme açıları bu konulardan birkaçıdır. II. Meşrutiyet’in getirdiği değişim rüzgarları ile kadınların toplumda daha çok varlıklarını hissettirmeye başladıkları, kadın mecmualarının ve gazetelerinin çıkarılarak doğrudan kadınların sesi olan yayınların sayıca arttığı bir dönem olmuştur (Çakır, 2016). Kısacası; Tanzimat’la başlayan kadın uyanışı, Türkçülük akımı ile büyük bir ivme kazanmış, Milli Mücadele’de ve Genç Cumhuriyet’te büyük etkiye sahip olmuştur. Kadının toplumdaki konumuna dair değişim Türk romanlarına da yansımış, kadın imgesi üzerine Meşrutiyet’ten Mütareke dönemine kadar geçen süreçte kadın kahramanlar üzerinden biçilen roller ortaya konmaya başlamıştır. Nitekim farklı yazarlarca yazılan, ağırlıklı olarak kadın konusunun işlendiği,

Yeni Turan (Kaya), Son Mektuplar (Fikriye), Aydemir (Hazin) ve Gönül Hanım (Gönül Hanım) adlı romanlarda kadın kahramanlar, zihniyetleri, kişilik özellikleri, aşk ve evlilik hayatları, kadın-erkek ilişkileri, edebiyat-sanat ve dil yetenekleri, dini yaşamları, batılılaşma ve modernite hakkındaki düşünceleri yazarların bakış açısıyla verilmiş, yenileşme yönüyle kadınlara ne gibi rol biçildiği ortaya konmuştur (Yılmaz, 2016).

İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş sürecinde kadının romanlarda işlenişi anlatılırken Ziya Gökalp’in “Ay Hanım” adlı kahramanına da değinmeden geçmemek gerekmektedir. Ay Hanım, Paris’te eğitim gören, bütün amacı Turan’da okullar açmak, bu yolla milli şuur kazandırmak olan idealist bir Türk kadınıdır. Ülkesine döndüğünde sadece batı eğitiminin

yeterli gelmeyeceğini anlayarak ilim ehli insanlardan ders aşmış, Kızıl Elma arayışı ile Lozan’a kadar girmiş ve Türk çocuklarına köklerini öğretmeye başlamış bir kahramandır (Uğurlu, 2009). Sosyal yönü güçlü, kültürlü, kendini Türklük idealine adanmış, aynı zamanda aşık olduğu kişiyi koruyan ve kurtaran ideal kadın tipi olarak verilmiştir (Özdemir, 2008). Cumhuriyet kadrolarının önemli bir kısmını içinden çıkarmış yada ilham vermiş bir kurum olan Türk Ocağı; çıkarılan Türk Yurdu dergisinde çok sayıda kadın konulu yazılara yer vermiş, kadın yazarların kaleminden pek çok yazı yayınlamıştır. 1913 yılında Kadın erkek birlikte izlenmesi için, Halide Edip ve Hamdullah Suphi’nin de rol aldıkları “Yeni Turan” Adlı oyun Müslüman kadınların sahneye çıkamayacağı gerekçesiyle Cemal Paşa tarafından engellenmiş, Cumhuriyet dönemine kadar Müslüman kadınlar tiyatrolarda yer almamışlardır (Sarıay, 1967). Fikirde, edebiyatta, toplumsal hayatta özellikle bu dönemde yükselmeye başlayan Kadın imgesi geçmişten aldığı ivme ile Cumhuriyet kadını tanımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Tarık Zafer Tunaya’nın ifade ettiği gibi Meşrutiyet dönemi fikir akımları ve siyaset Cumhuriyet döneminin laboratuvarı olma özelliği taşımıştır (Uyar, 2014).

30 Ekim 1918 tarihinde I. Dünya Savaşı’nı Osmanlı Devleti adına sonlandıran ateşkes ile savaşın bittiği düşünülümüşse de Ateşkesin maddelerinin yurdu işgale açık hale getirmesi ve İtilaf devletleri tarafından bu maddelere dayanılarak ilk işgallerin başlaması yeni bir mücadelenin verileceğini göstermiştir. Ateşkesin hemen ardından ilk işgallerin başlaması, 15 Mayıs 1919’da da İzmir’in işgali Türkler arasında büyük bir hüznü yaratmıştır. Türk halkı kadın-erkek mitinglerle işgalleri protestolara başlamıştır. Sadece protesto mitinglerinde değil, Yunanlılara karşı silahlarını teslim ve askerlerini terhis eden Türklerin gönüllü olarak oluşturdukları Kuvay-ı Milliye birlikleri içinde , sonrasında kurulan düzenli ordu içinde silahlı müfrezelerle, cephe gerisinde lojistik destekte Türk kadını her zaman Türk ulusunun kurtuluşu için mücadele vermiş büyük fedakarlıklar göstermiştir (Uyanıker, 2009).Türk halkının ordusuyla, milletiyle top yekun mücadelesi zaferle sonuçlanınca 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Devleti, bir ulus devlet olarak dünya tarafından tanınmıştır. 29 Ekim 1923 yılında Cumhuriyet’in ilanı imparatorluktan ulus devlete yaşanan dönüşümü tamamlamıştır. Cumhuriyetin ilanı ile bütün bu süreç içerisinde oluşan birikim ve bilinç, fikirden eyleme dönüşme imkanı bulmuştur. Yeni rejim; yeni kurumları inşa, devraldığı eski kurumları ıslah ederken elbette toplumu da dönüştürme, sisteme entegre etme zorunluluğunun farkındaydı. Bu farkındalık eğitim politikalarına da yansımıştır. Hatta Cumhuriyet’ten daha önce bunun işaretleri Kurtuluş Savaşı’nın Kütahya-Eskişehir

Muharebelerinde ordunun geri çekilmek zorunda olduğu zor bir dönemde Maarif Kongresi'nin toplanmasıyla verilmişti. Bu kongreye 250'ye yakın kadın ve erkek öğretmen bir araya gelmiştir (Kapluhan, 2014). Mustafa Kemal bu kongrede konuşmasına başlarken; “ *Muhterem Hanımlar ve Efendiler...*” hitabını kullanmış, toplumsal alanda kadın erkek unsurları üzerine inşa edilecek yeni devletin fikri alt yapısını işlemeye başlamıştır (Hakimiyet-i Milliye, 1921). Bir yerde Ahmet Ağaoğlu'nun kadın ve alfabe konusunda yeniliği şart koşan çözümlemesinin, diğer aydınların toplumun önemli bir parçası olan kadının statüsü konusunda ki açılımlarının peyderpey hayata geçirildiğini bu dönemde görmekteyiz.

1923 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni, yeni rejimi güçlendirecek inkılaplar peş peşe yapılmaya başlanmıştır. Büyük dönüşümlere neden olan inkılapların kalıcılığı değişimlerin topluma anlatılması ve benimsetilmesi ile ilgili olduğu için eğitim ile modern, çağdaş ve cumhuriyetçi bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Yeni Türk toplumunun ve toplum içinde kadının güçlendirilmesi için eğitim sistemi aktif olarak kullanılmıştır (Yalçın, 2019). 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat ile öncelikle eğitim ve öğretim birliği sağlanmış, 1925 yılında toplanan Heyet-i İlmiye' de; kızların eğitiminde eksikliklerin giderilmesi ve kız-erkek karma eğitim kararları alınmıştır (Erdem, 2015). Genç cumhuriyetin eğitimcileri, öncelikli olarak kız öğrencileri yükseköğretime ve hayatın her alanına ilişkin mesleklere yönlendirerek “Cumhuriyet Kadınları” yetiştirmeye başlamışlardır. Yükseköğretim gibi ileri hedef taşımayan, belli zorluklar nedeniyle bu hedeflere ulaşmayan kız öğrenciler için; 1927-28 Eğitim- öğretim yılında ilkokula dayalı 5 yıl süreyle eğitim veren “Kız Enstitüleri” açılmıştır. Kız Enstitüleri “Cumhuriyet'in modern ve eğitimli ev hanımları” yetiştirme amacı taşıyan okullar olmuşlardır (Çetin, 2003). Cumhuriyet'in sağlamlaştırılması için gerçekleştirilmeye başlayan devrimler sürecinde oluşturulmak istenen insan tipi nitelikleri ders kitaplarına yansıtılmış ve okutulmaya başlanmıştır. İlkokul ders kitapları incelendiğinde; Devrimler sürecinde ve 1945 yılına kadar geçen süreçte kadın-erkek yan yana eşitlikçi bir bakış açısıyla kitaplarda işlenmiştir. Kadın öncelikle annedir, yanı sıra ülkenin kuruluşuna katkı sağlayacak toplumsal işlevler de üstlenmiştir. 1945 yılından sonra ilkokul ders kitaplarında kadın aile için geleneksel rollerin ağırlığı ile verilmeye başlanmış, kadının asli görevi evi ve ailesi olarak vurgulanmıştır (Gümüsoğlu, 1996). Ortaöğretimde ise, 1931 yılından itibaren Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından dört ciltlik tarih kitapları hazırlanmıştır. Bu kitapların IV. Cildinde Milli Mücadele, Cumhuriyet'in kuruluşu ve devrimler anlatılmıştır (Çapa, 2002). Sonraki yıllarda ortaöğretimde Türkiye Cumhuriyeti

Tarihi'nin anlatıldığı kitap sayısı artmış; yazar ve yıllara göre kitaplarda kadın konusu ağırlığı ve rolleri değişerek verilmeye devam etmiştir. Yeni Türk Devleti'nin Türk erkeği kadar Türk kadınının da omuzlarında büyük fedakarlık ve gayretleri ile yükselmiş olması Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında nasıl yer aldığını incelemenin önemini daha da arttırmakta ve kendinden önceki çalışmalara da tamamlayıcı olacağı düşünülmektedir.

XX. Yy başlarında Türkçülük akımının Türk kadınına yüklediği misyon ile de Cumhuriyet kadını imajını temelleri atılmıştır. Türk kadınının Türk ananesine dönüş ile yeniden eşit bir konuma gelişinin Bu süreçte her ne kadar kırsaldaki Türk kadını yaşam tarzı nedeniyle kentteki kadına göre farklı olarak yaşamış; evin yükünü erkekle beraber göğüslemiştir. Ancak kentteki kadın evde özel alanında eğitim imkanına sahip iken kırsal alanda kızların sadece mahalle mekteplerinde okutulmaları daha ileri eğitim alamamaları kadın konusundaki büyük eksikliklerden olmuştur. Cumhuriyetle birlikte bir yandan toplumsal ve hukuksal eşitlik sağlanmaya çalışılmış, diğer yandan Türk kadınının sağlam eğitim alarak meslek sahibi olması, eğitilmiş ve kültürlü modern ailenin temel taşı ve cumhuriyet nesiller yetiştiren rol modeller olmaları istenmiştir (İnan, 1975). Türk kadınlarının toplum hayatındaki yerlerini sorgulamaları ve hakları, haklılıkları konusunda seslerini duyurmak amacıyla çıktıkları uzun ve zahmetli serüvenleri, Cumhuriyet döneminde devrimlerle kadın hak ettiği yere hukuksal açıdan ulaşmıştır. Eşitlik ilkesine dayalı bir toplum oluşturulmaya başlanmıştır (Çakır, 2016). Cumhuriyet'in ilanı ile beraber daha ulusal bir anlayışla Tarih öğretim Programı ve ders kitaplarının da yenilenmesi yoluna gidilmiş, Tarih dersi öğretim program ve kitapları yeniden düzenlenmiştir (Aslan, 2012; Çapa, 2002). Ulus devleti sağlamlaştırmada eğitimin öncelikli rolü kullanılmış, öğretim programları ve ders kitapları modernleşme ve ulusal kimliğin kazandırılması hedeflerine yönelik hazırlanmıştır (Merter & Yıldız, 2010). Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim ve öğretimde yeni bir dönem başlamış, 1931 yılından itibaren de Cumhuriyet'in yeni ders kitapları okutulmaya başlanmıştır.

Eğitim öğretimde ders kitabı, öğrenciye kazandırılmak istenen bilgi ve davranışları içeren, öğretmenin ise aktaracağı bilgilerde rehber olarak kullandığı sınıf içi materyallerdir. En çok kullanılan ders materyali olarak karşımıza çıkan ders kitapları, içerikler gelişim düzeylerine uygun olarak ele alındığında öğrenciler için en pratik kaynaklar olarak nitelendirilebilir (Aktın, 2010; Cankılıç, 2010; Karabağ, 2010). Ders kitapları günümüzde teknolojik ilerlemeler hızla devam etse de öğrenme süreçleri açısından vazgeçilmez bir kaynak olma özelliğini korumaktadır.

Ders kitaplarını eğitim ve öğretimde vazgeçilmez yapan en önemli nokta Fank Pingel'e göre İçerdiği metinlerin ulusal kültüre ilişkin temel fikirleri kazandırmalarıdır (Akt. Aslan, 2010). Bir toplumda yeni nesillere öğretilmek istenen toplumsa, siyasal, kültürel norm ve değerlerin aktarımında ders kitapları büyük rol oynamaktadır. Değer ve normlar aktarımında özellikle sosyal bilimler, sosyal bilimler içinde de özellikle tarih ders kitapları birincil öneme sahiptir. Tarih ders kitaplarında tarihsel olarak toplumun kültürüne, yaşadığı topraklara bağlılık geliştirme, kim olduğunu anlama ve kavramaya, açıklamaya yönelik bilgiler yer almaktadır (Aslan, 2010). Bu nedenle, tarih, ulusalcı ideolojiler oluşturulmasında da önemli bir araç olarak kullanılmıştır (Tekeli, 1998). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişte tarih ders kitaplarının içerikleri ayrı önem taşımıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile "eğitimin niteliği ve eğitim yönetimi anlayışının esasları" belirlenmiştir. 1931'e kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ders kitapları Osmanlı ideolojisini taşıyan içeriklerden arındırılmış, Cumhuriyet'in ideolojisi ders kitaplarına aktararak kullanılmıştır. 1931 yılından itibaren Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (TTTC) tarafından yazılan Cumhuriyet'in ilk ders kitapları okutulmaya başlanmıştır (Aslan, 2010). Cumhuriyet değerleri taşıyan bireyler yetiştirmek üzere hazırlanan ders kitapları içinde kuşkusuz tarih dersi ayrı bir önem taşımıştır. Milli Mücadele süreci ve devrimlerin sonraki nesillere aktarılabilmesi için tarih dersi ve ders kitapları ayrı önem taşırken, yeni nesiller yetiştirecek Türk kadınlarının eğitimi de bu süreçte üzerinde durulması gereken en başat konulardan biri olmuştur. Türk kadını "Cumhuriyet kadını" imgesi ile ders kitapları içinde özne olarak yer almaya başlamış hem de siyasi ve toplumsal haklar kazanarak toplum hayatında yerini almıştır. 1945 yılına kadar cumhuriyetle ivme kazanmış olan Türk kadının gücü bu tarihten sonra yavaş yavaş geleneksel düşünce yapısı ders kitapları üzerinde etki etmeye başlamış, daha cinsiyetçi biçimde kadın annelik görevleri çerçevesinde çalışma hayatından ziyade ev hayatındaki örneklerle ders kitapları içerisinde yer almaya başlamıştır (Gümüsoğlu, 2008). Zamanla kadının ders kitaplarından geri çekilmesi ile kız öğrencilerin tarih alanına yönelimini ve bu alanda otorite kadın tarihçilerin sayısının az olması, kadınların içinde yer almadıkları bir tarih dersiyle kendileri arasında özdeşim kuramadıklarını düşündürmektedir. Kendisiyle özdeşim kuran kendine rol model kadın kahramanlar ile öğrenen, kendi ulusal değerleriyle yetişip gelişen, kendi varlığını daha eşitlikçi olarak tanıyan kız öğrenciler kuşkusuz hem bir sonraki nesillerin daha bilinçli yetişmesi açısından katalizör rol oynayacak hem de tarih alanında kadınların daha çok öne çıkmalarını sağlayacaktır. Bu nedenle, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kadın imgesinin ders kitaplarına ne şekilde yansıdığı, bu yansımaların ne şekilde değişim

gösterdiği ve günümüzde mevcut kadın modeli oluşturmada ders kitaplarında yer alan kadın imgelerinin ne derece yol gösterici olabileceği incelemeye değer görülmektedir. Bu çalışma ile ortaöğretimde Cumhuriyet tarihini anlatan ders kitaplarında 1931 ve 1960 Yılları Arasında Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi nasıl yer almaktadır? sorusuna cevap aranmaktadır. Bu amaç temel alınarak aşağıdaki alt amaçlarda yer alan sorulara cevap aranmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, 1931 ve 1960 Yılları Arasında Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi nasıl yer aldığı belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır.

- 1- Atatürk'ün Dönemi “Cumhuriyet Kadını” imgesi nasıl oluşturulmuştur?
- 2- 1931 – 1950 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi siyasi açıdan nasıl verilmiştir?
- 3- 1931-1950 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi ekonomik açıdan nasıl verilmiştir?
- 4- 1931-1950 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi toplumsal açıdan nasıl verilmiştir?
- 5- 1931-1950 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi askerî açıdan nasıl verilmiştir?
- 6- 1950 – 1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi siyasi açıdan nasıl verilmiştir?
- 7- 1950 – 1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi ekonomik açıdan nasıl verilmiştir?
- 8- 1950 – 1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi toplumsal açıdan nasıl verilmiştir?
- 9- 1950 – 1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi askerî açıdan nasıl verilmiştir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1960'a kadar Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ni anlatan ders kitaplarında kadın imgesinin nasıl verildiğini ve tarihsel süreçte uğradığı değişimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Alan yazında daha önceden yapılmış olan Tarih Öğretiminde Kadın ve Türk Kadını İmajı (Köse, 2004), Milli Mücadele'de Türk Kadını (Sarıçoban, 2017), Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Sürecinde Değişen Kadın Kimliği (Kaypak, 2014), Ders Kitaplarındaki Cinsiyetçiliğin Seksen Yıllık Serüveni (Gümüsoğlu, 2008), Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri (İnan, 1982), Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın Kimliğinin Oluşumu (Ataman, 1999) gibi çok sayıda çalışma yer almaktadır. Konu olarak çok ele alınan bir konu olmakla beraber özellikle ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti tarihi ders kitaplarında kadını imajının nasıl yer aldığını, meydana gelen değişimlerin ders kitaplarına ne şekilde yansımış olduğunu bütüncül bir yaklaşımla, içerik analizi kullanılarak yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Cumhuriyet tarihimiz boyunca milli mücadele yıllarında, devrimler sürecinde ve sonrasında kadının imgesinin nasıl yer aldığı günümüz ders kitaplarında nasıl verildiği incelenmeye ve bütüncül bir sonuç ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle henüz söz konusu ders kitabında mevcut kadın imgelerinin incelenmesi varsa günümüz kadın imgesinde eksiklik ya da yanlış algı oluşturulabilecek noktaların tespit edilerek düzeltmeler yapılması açısından incelememiz yararlı olacaktır. Kitaplarda tespit edilen olumlu noktaların da diğer tarih kitaplarının hazırlanması sürecinde destekleyici olacağı düşünülmektedir.

Bu çerçevede araştırmanın sonucu toplumsal eşitsizlik ve olumsuzluk içeren ifade ve söylemlerin düzeltilmesi, bundan sonra yapılacak çalışmalara yol gösterici olması, Türk kadınının milli tarih anlatımında ve kadın tarihinin, tarihte kadının rolü üzerine dikkat çekmesi bakımından önemli olacağı Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri alanına ve toplumsal gelişmelerde kadın imgesinin gelişimine katkı sağlayacağı, kadına yönelik olumsuz algıların ortadan kaldırılmasında olumlu etki yaratacağı düşünülmektedir.

1.3. Sınırlılıklar

Bu araştırma 1931 ve 1960 yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ni konu alan ortaöğretim Tarih ders kitapları ile sınırlıdır.

Bu araştırma;

1. 1931 ve 1960 yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ni konu alan ortaöğretim

TTTC tarafından hazırlanan Tarih IV,

Enver Ziya Karal tarafından hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,

Enver Behnan Şapolyo tarafından hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,

Mükerrem Kamil Su ve Kamil Su tarafından hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,

Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar tarafından hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
adlı ders kitapları ile sınırlıdır.

2. 1931 ve 1960 yılların ders kitaplarında kadın imgesi ile sınırlıdır.

1.4. Tanımlar

KA-DER: 1997 yılında kurulmuş, kadın ve erkeklerin eşit olarak temsil edilmelerini savunan bir sivil toplum örgütüdür.

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kadın ve erkek, insanlığın izlerini takip edebildiğimiz dönemlerden itibaren bütün kadim bilgi ve kültürel mirası birlikte inşa etmişlerdir. İnşa sürecinde erkeğin konumu her zaman daha sabit olurken kadının konumu coğrafyaya, zamana, inanca ve komşuluk ilişkilerine bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Tarihsel süreçte Türk Kadınının toplumdaki statüsü, yaşanan coğrafyaya, etkileşimde bulunulan komşu kültürlerle, zamana, inanca göre değişimler yaşamış, bu değişimler farklı sebeplere dayandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır (Tekeli,1982; Ortaylı,2001).

XVI. yy’ dan itibaren Osmanlı kadınlarının İstanbul’un en iyi kaymakçı dükkanlarının bulunduğu Eyüp’teki kaymakçı dükkanlarında erkeklerle buluştukları gerekçesiyle alınma yasağı, bir çok kez çıkarılan fermanlarla kadınların açık-saçık kıyafetler giyme yasağı, mesire yerlerine kadınların gitme yasağı, dolmuş kayıklarına kadın-erkek birlikte binme yasağı gibi yasaklar kadını evden ibaret kapalı bir yaşama hapsedmiştir (Koçu, 2017). Tanzimat’la gelen yeni anlayış, II. Meşrutiyetle birlikte kadınların da yaşamda varlıklarını daha çok hissettirmeye başladıkları bir dönem olmuştur (Coşkun,2010; Çakır,2016;).

Yılmaz Öztuna, Türk kadının İslam öncesi toplumsal yapıdaki güçlü konumunun İslamiyet’in kabulü ile olumsuz olarak değiştiğini ve kadını toplumsal hayattan çekildiğini savunurken, Osman Turan ve İsmail Doğan yerleşik yaşama geçişi değişimin nedeni olarak almışlardır (Turan, 1969;Doğan, 2001; Öztuna, 2004;). Şefika Kurnaz, Burhan Göksel, Meral Altındal gibi kimi araştırmacılar; İslamiyet’le birlikte, Türklerin İran ve Bizans’ın kültürel açıdan etkisinde kaldıklarını ve kadının konumunun değiştiğini iler sürmüşlerdir (Kurnaz, 1991; Göksel, 1993; Altındal, 1994). İlber Ortaylı ise ; din, etnik köken ve tarihten ziyade Akdeniz kültür coğrafyasının yerleşik yaşama geçilen en eski coğrafya olduğu, farklı uğraş alanlarının kadın ve erkeğe farklı yaşam mekanları açtığı şeklinde değerlendirme

yapmıştır (Ortaylı, 2001). Kuşkusuz her ne olursa olsun, sonuç olarak; inanç, coğrafya, konar-göçerlikten yerleşikliğe geçiş, etkileşimde bulunulan kültürlerin toplumsal yapıyı etkilemiş olması gibi çoklu sebepler, kadının konumunda geriye gidiş gibi bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Gerek Büyük Selçuklu, gerek Anadolu Selçuklu, gerekse Osmanlı Devleti'nde kuruluş aşamalarında kadın daha eşit konumda ve ekonomik, sosyal yapıda varlığını hissettiren bir durumdadır. Ancak; bu devletlerde otorite sağlamlaştıkça; saray kültürü güçlendikçe burada başlayan uygulamalar, başkentten itibaren kent yaşamına yansımış ve kadın daha mahrem, daha kapalı ve içe dönük bir yaşama çekilmiştir (Dulum, 2006). Osmanlı Devleti'nde kuruluştan itibaren Osmanlı kadınlarının; üretim, ticaret ve askeri faaliyetlerde bulunan kadınlar, Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar kadınların yalnızca başlarını örttükleri, yüzlerini ve ziynet yerlerini örtmediklerinden bahsedilmektedir (Altınay, 2011).

Türk kadını tarih sahnesine çıkan ilk Türk Devletlerinden itibaren tarihsel varlığı son derece ön planda olmasına rağmen zaman içinde söz konusu sebeplerin olumsuz etkileri ile toplumda erkekle olan eşit konumunu kaybetmiştir. Yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşamasından itibaren, Cumhuriyet'in ilanı, Medeni Kanunun kabulü ve kadınlara tanınan siyasi haklar ve inkılaplarla kadın erkek eşitliği sağlanmış; kadınlar yeni devlette inşa sürecinde erkekler kadar önemli bir statüde yer almıştır. Bu bağlamda, tarihte kurulan ilk Türk Devletlerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına kadar gelen süreçte Türk kadının yaşadığı uzun serüven içinde, Cumhuriyet kadını imajı ve bu imajın Türkiye Cumhuriyeti Tarihini anlatan ders kitapları içinde incelenmesi araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturmuştur.

2.1. İslam Öncesi Türk Devletlerinde Kadın

İslam öncesi Türklerin yaşadığı coğrafya İç Asya bozkır ikliminin dayattığı konargöçer yaşamı zorunlu kılmaktaydı. Bu yaşam tarzı toplumsal rollerin dağılımında da büyük rol oynamıştır. Geçim kaynağı olarak geniş otlaklara hakim olma, elde tutma, yaz ve kış aylarında yaylak ve kışlaklara göç ederek konar göçer yaşam sürme, hızlı ve pratik hareket etme ve bütün bu eylemleri kadın, erkek hatta çocuklarla beraber gerçekleştirmeyi beraberinde getirmiştir. Böylece kadın ve erkeğin yaşamın her koşul ve ortamında birlikte oldukları bir toplumsal anlayış gelişmiştir (Yılmaz, 2004). İslam öncesi Türklere ait bilgiler M.Ö. 4000-4500 yıl gerilere kadar ulaşmaktadır. Bu köklü bilgiler arasında kadının temel nitelikleri “annelik” ve “kahramanlık” olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın, at binme, silah

kullanma ve savaşabilme gücü ile de değeriendirilmektedir. Yine tarih kaynaklarında Türklerin kutsal ve önem verdikleri haklara, “ana hakkı” dedikleri ve bunu da “Tanrı Hakkı” gibi algıladıklarını göstermektedir (Ergin, 1958). Türk toplumunda da dünyanın diğeri medeni toplumlarında olduğu gibi kadın unsuru dilin ve kültürün aktarıcısı konumundadır; hatta “ana-dil” ifadesi de buradan kaynaklanmaktadır (Aksoy, 2011). Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu anlattığı büyük romanında Kemal Tahir “Devlet Ana” ismini verirken, Kırgızlar hariç tüm Türk toplulukları esas yurt-vatanı, ana-ene yurt-vatan olarak ifade etmişlerdir. Dil ve kültür aktarımında birincil önemdeki kadın destanlarda kahramanlık, eş olma ve annelik rolleri ile verilmektedir. Kadın savaşlarda at binmekte, silah kullanmakta, eş olarak ailesini evini çekip çeviren, göç zamanı gereken hazırlıkları yapan, ekonomik faaliyetlerde bulunan bir konumda bulunmakta ve çocukların bakımı ve yetiştirilmesinde de anne rolü ile karşımıza çıkmaktadır (Ergin, 1958). Kadının toplumda oynadığı kilit roller kuşkusuz eğitimlerinin de bu rollere dayalı olarak aldıklarını düşündürmektedir. Her ne kadar İslam öncesi Türk devletleri ile ilgili günümüze ulaşan çok sayıda olmasa da elimizdeki kaynaklar kadının da erkeklerle aynı eğitimleri alıp savaştıklarını, aile ve eş olma sorumluluğunun aileden başlayarak geliştirildiğini söylemek mümkündür (Demir, 2019; Ergin, 2003; Yonar, 2015). Siyasi yaşamda Türk kadınının Hatun olarak Kağanın yanında devlet işlerinde söz sahibi olması, kağanın yokluğunda devleti yönetmesi, orduya liderlik etmesi, ayrı saraylarının ve buyruklarının olması kadının toplumda eşitlikçi statüsünü göstermektedir. Bilge Kağan’ın Orhun yazıtlarında ve tahta beraber oturduklarını ifade etmesi bunun en belirgin örneklerinden olmuştur. Yazıtlarda hatun ve hakan ifadeleri her zaman yan yana kullanılmış, Tanrı’nın verdiği yönetim yetkisi olan “kut” un hem hakana hem de hatuna verildiği vurgulanmıştır (Kafesoğlu, 1994). Kadının toplumda ait olduğu konumda tutan İslam öncesi Türk Devletlerindeki bu eşitlikçi anlayış Cumhuriyet döneminde oluşturulmak istenen sosyal yapı için önemli bir dayanak oluşturduğu düşünülmektedir.

2.2. İlk Türk İslam Devletlerinde Kadın

İslam öncesi Arap yarımadasında soylu ve varlıklı kadınların eğitim ve statüleri son derece iyi durumdadır. Ancak, özellikle de sıradan ve yoksul insanların kadınların toplum dışına itildiği bir düzen söz konusu olmuştur. İslam Dini öğretileri, Arap toplumunda eşitsizlikler üzerine kurulu düzenin değişimini sağlayacak devrim niteliğinde farklılıklar ortaya koymuştur. Peygamberin ölümü sonrasında bu değişim toplumsal kültürün büyük etkisinde

kalmış, İslam öncesi uygulamalar, İslam’la ters düşmeyecek hatta İslam dini kullanılarak desteklenecek şekilde devam ettirilmeye başlanmıştır (Öztürk, 2011). VIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkler arasında İslam dininin yayılmaya ve ilk Türk-İslam Devletleri de kurulmaya başlamıştır (Turan, 1993). Bu devletler dini olarak yeni bir inanç taşısalar da toplumsal ve kültürel hayattaki yapı İslam öncesi kurulan Türk Devletleri ile benzerdir. Her ne kadar Karahanlılar döneminde yazılmış olan Yusuf Has Hacıp’e ait Kutadgu Bilig adlı Türk siyasetnamesinde kadına yönelik,

*“Ey dost arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim;
Bu kızlar doğmasa, doğarsa da yaşamasa daha iyi olur.” (KB-4511).
“Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya
evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır.” (KB-4512).
“Kadınları her vakit evde tut, muhafaza et;
kadınların içi dışı gibi olmaz.” (KB-4513),
“Kadınları evden dışarı bırakma;
eğer çıkarsa doğru yoldan şaşar.” (KB-4518).
“kadının aslı ettir; eti muhafaza etmeli;
gözetmezsen et kokar, bunun çaresi yoktur.” (KB-4519).*

ifadelerini görmekteyiz. Ancak Fuat Köprülü’nün de belirtmiş olduğu gibi Türk ideolojisine ait olmayan, kadınla ilgili keskin ve olumsuz ifadelerin Kutadgu Bilig dışında, ne diğer dönem eserlerinde, ne toplumsal ve kültürel hayatta, ne de siyasi uygulamalarda örneğini görebiliriz (Köprülü, 1981). Türk İslam tarihinin geçiş dönemi eserlerinden biri olan Dede Korkut Hikayeleri’nde kadın alp, ideal eş ve anne olarak yüceltilmiştir (Ergin, 2017). Divan-ı Lügat’ it Türk’te de;

“Kızla güreşe tutuşma, çünkü kızlar kuvvetli olup seni yenebilir.

Kısrakla yarışma, kısrak attan daha çeviktir.”

sözleri ile kadına bakış açısında olumsuzluk olmadığını göstermektedir (Atalay, 1992). Türkler, İslamiyet’in kabulü sonrası sadece Arap kültürüyle değil, İran kültürüyle de yoğun bir etkileşime girmiştir. Selçuklu Devleti’nin İran topraklarından başlayarak genişlemesi, Anadolu topraklarına Türklerin geçişte önemli bir nokta olması, dil, edebiyat, mimari, devlet teşkilatı ve yönetim açılarından pek çok konuda İran kültüründen etkilenilmesine yol açmıştır. Özellikle Selçuklu Devleti’nde vezirlik gibi önemli makamlara İranlı devlet adamlarının atanması etkileşimi arttırmıştır. Nizam’ül Mülk’e göre ; *Türkistan Hakanları devlet işlerinde hatunlarla müşavere eder ve onların fikirlerini üstün tutarlar. Türkmen padişahları da (Selçuklular) onlar gibi hatunlara büyük mevki verirler.”* (Turan, 1993). İran kültürü ve yönetim anlayışı ile yetişmiş bir devlet adamı olan Nizam’ül Mülk, Türk kültüründeki kadınların konumundan rahatsızlık duyarak, *Siyasetname*’ sinde kadınların

siyaset ve devlet işlerinden uzak tutulmasını salık vermiştir (Yılmaz, 2019). Eserinde, Şehname’ den, tarihten, hadislerden ve ayetlerden faydalanarak, erkeğin kadından üstün olduğu ve erkekler tarafından idare edilmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Siyasetnamesindeki,

“Harem dairesinde ben ne öğrenebilirim ki? Bilginin yolunda kadınlar insana nasıl kılavuzluk edebilirler ki?...”

“Kadınlar akılları mükemmel olmayan varlıklardır...”

“Kadınlara çok fazla güç ve yetki verilmemeli...” ifadelerini tarihi olaylarla desteklemeye çalışmıştır. Sasani Devleti’nin yıkılışını Sasani hükümdarı ağzından “Bu iki kavim (kadın ve çocuklar) de bilgi ve akıl yol arkadaşı olamaz; kimsenin sözünü dinlemiyorlar...” sözleriyle kadınlara bağlamıştır. Büyük İskender ve Persler arasındaki mücadele sonrası İskender’in söylediği *“Kadın yolu dostlukta düşmanlıkta şeytan yolu gibidir”* ifadesiyle büyük devletlerin yıkılışında kadınların olumsuz etkisini vurgulamıştır. Esasında Nizam’ül Mülk’ün önem olarak Melikşah’ın eşi Terken Sultan’ın devlet işlerinde etki ve alakasından rahatsız olması ve siyaseten gücünü Terken Sultan’ı saf dışı bırakarak etkin kılmaya çalışması için kadın konusunun üzerinde bu kadar şiddetle durması söz konusu olmuştur (Yılmaz, 2019). Bütün bu etkilere rağmen Selçuklu Devleti’nin kuruluşundan en güçlü olduğu dönemlere kadar kadın eskisi gibi statüsünü korumakta ve etkinliğini devam ettirmektedir. Öyle ki; erken dönem Selçuklular’da Tuğrul Bey’in eşi Altuncan Hatun’un alplerin başında savaşması, en güçlü dönem Alparslan’ın kız kardeşi Gevher Hatun’un yönetimdeki mücadelesi, Melikşah’ın eşi Terken Hatun’un siyasi nüfuzu, bu durumun açık örnekleridir (Turan, 1993). İslamiyet’in Türkler arasında yaygınlaştığı X.yy’dan itibaren kadın ve erkek toplumsal hayatta da eşit konumda yer almaktadır. Kadınların ekonomik faaliyetlerde bulunabilir, iktâ sahibi olabilir, savaşımlara katılabilir olduğu görülmektedir. Bu durum Karahanlılar ile başlayan ve bugünkü Anadolu’ya kadar uzanan Selçuklu Devleti’nde ve Osmanlı Devleti’nin ilk kuruluş yıllarında devam etmiştir (Aksoy, 2017). Selçuklu’nun silahlı güçlerinden olan “Kadın Alpler”i, “Bacıyan-ı Rum” birliklerine dönüşmüş, sadece silahlı atılı kadın birlikleri olmaktan öte toplumsal düzeni sağlayan ve koruyan görevler üstlenmişlerdir (Döğüş, 2015). Her ne kadar Türk kadını uzun süre toplumdaki yerini korusa da Türklerin farklı coğrafyalara yayılmaları, bu coğrafyalarda temas ettikleri kültürlerin baskın olarak etkisinde kalmalarına neden olmuş; İran, Araplar ve nihayet Anadolu’da Bizans ile etkileşim önce kültürel yapıyı sonra da toplumsal statüleri etkilemiştir (Dulum, 2006).

2.3. Osmanlı Devleti'nde Kadın

1071 Malazgirt Savaşı, Anadolu'da Türklerin kalıcı bir yurt edinmek amacıyla ilk yerleşmelerinin başlangıç tarihi olmuş, kısa sürede bu coğrafya yoğun göçlerle Türkleşmiştir. Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde göçlerle akıp gelen tüccar, esnaf, zanaatkar ve çiftçilerin yanı sıra İslam merkezlerinden müderris ve Hoca Ahmet Yesevi'nin tasavvuf ve irşad için gelen halifeleri de büyük rol oynamışlardır. Mevlana ve Hacı Bektaş Veli bu sürecin önde gelen isimleri olmuşlardır. Bu isimlerle birlikte teşekkül eden tarikatlarda kadının konumunun da çok güçlü olduğu görülmektedir. Mevlana'nın müridleri arasında Muinüddin Pervane'nin karısı Gürcü Hatun, Sultan Rükneddin'in karısı Gömeç (Gumaç) Hatun bulunmaktadır. Aynı zamanda işçi ve esnaf eşleri de müride olmuşlardır. Hatta bu mürideler sema meclisleri toplayarak şeyhlerini de davet etmişlerdir. Yine tarikat içinde kadınların üst görevler de almış oldukları görülmektedir. Konyalı Hoşlika Hatun Tokat ve çevresindeki bölgeden sorumlu halife konumundadır (Küçük, 2007). Karahisar Tekkesi'nde Divane Mehmet Çelebi'nin oğlu Şah Mehmet Çelebi'den sonra yerine kızı Destina geçmiş; poşnişin olarak hırka-külâh giymiş, müteveli olmuşur. Bir başka tekkede Küçük Mehmet Çelebi ölünce yerine kızı Güneş Han poşnişin olmuşur. Güneş Han da destarlı sikke takmış, hırka giymiş ve mukabeleleri idare etmiştir (Akt. Çubukçu, 2015). Osmanlı Devleti'nde özellikle Yeniçeriler arasında çok önemli bir yer tutan Hacı Bektaş Veli de manevi mirasını "Hatun Ana" (Kadıncık Ana, Kutlu Melek, Fatıma Hatun, Fatma Nuriye) olarak farklı isimlerle anılan ancak uzun süre kendisini misafir etmiş bir kadına bırakmıştır. Aşıkpaşazade Tarihi'nde "Hacı Bektaş Veli nesi varsa Hatun Ana'ya emanet etti." İfadesi ile anlatılmaktadır. Hatun Ana, Anadolu erenlerinin ve dervişlerinin büyük hürmet gösterdikleri saygın bir Türk kadınıdır. Anadolu'da mevcut pek çok kayıta kadınlar zaviye kurucusu olarak yer almaktadır. Kız Bacı, Ahi Ana, Sakari Hatun ve Hacı Fatma zaviye kurucusu olan kadınlarımız arasındadır. Hatta bazı zaviyelerin şeyhleri de kadınlar olmuşlar, silsile ile başka kadınlara şeyhlik devretmişlerdir (Barkan, 1942). Konar göçer yaşamdaki Türkler arasında yaygın olan tasavvufi anlayış yerleşik yaşama geçilmesi ile beraber Bektaşilik' te kadın yerini muhafaza etmiş olsa da Mevlevilik de değişim yaşanmış, kadın mevcut konumunu yitirmiş, mukabeleleri kafes ardından izlemeye başlamıştır. Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin sağlamlaşmaya başladığı dönemde Anadolu'nun yerleşik Türkleri kendi kültürleri ile Bizans kültürü, Türk-İslam ve İran kültürlerini harmanlayarak aynı coğrafyada 600 yüzyıl sürececek yeni bir imparatorluğun *nev-i şahsına münhasır* kimliğini oluşturmuşlardır (Gordlevski, 1988).

1302 yılında beylikten devlete dönüşen Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren hukuk sisteminde şer'i ve örfi yasalara dayanan bir işleyişi esas almıştır (İnalcık, 2009). Kadınlar ile ilgili, evlenme, boşanma, miras, mülkiyet gibi haklar, şer'i hukuk esaslarına dayalıdır. Osmanlı'da kadınların haksızlığa maruz kaldıklarında devletin hukuki temsilcilerine başvurarak hak arayabilmelerinin önü her zaman açıktır. Kadınların mal, mülk edinmeleri konusunda devlet tarafından herhangi bir engelleme söz konusu olmamıştır. Mülkiyet alım satım, hibe miras, intikal, vasiyet menkul ve gayrı menkul sahibi olma hakları erkeklerle eşittir. Ancak kadınların yakın çevresine karşı (eş, erkek kardeş, yeğen) mülkiyet haklarını koruyabilmek için uygulamada ciddi hukuksal mücadeleler vermiş olduğu terekelerde ve mahkeme sicillerinde karşımıza çıkmaktadır (Akyılmaz, 2017). Öte taraftan aile hukukunda boşanmada erkeğe tanınan tek taraflı "talak" uygulaması ve talak yapan erkeğin belli bir gerekçe belirtmek zorunluluğu olmaması, mahkeme tanıklıklarında kadınların geleneksel haklarının yok sayılması gibi uygulamalar hukuk alanındaki eşitsizliğin örnekleridir (Akyılmaz, 2017).

Osmanlı toplum yapısındaki kadın ve erkeğin konumunu genel olarak faaliyet alanları belirlemiştir (Ortaylı, 2001). Kırsal alanda konar göçer faaliyetlerin ve tarımsal yaşamın sürdürülmesi kadın ve erkeğin işbölümü nedeniyle ortamlarını da ayırmadıkları dolayısıyla eski Türk geleneklerinin değişmediği yerler olarak devam etmiştir. Ancak, Kent yaşamı içinde kadının konumu; Bizans kültüründe var olan yapının üzerine Arap ve İran etkileri eklenince daha içe dönük, eve kapalı bir hal almıştır. Fatih Sultan Mehmet'in Bizans'ın mirası üzerine imparatorluğa dönüştürdüğü ve ayrı iki parçasını bütünleştirdiği devlet içinde daha katı imparatorluk kuralları uygulanmaya başlamıştır (İnalcık, 2009). Yönetim, iktisadi yaşam, hukuk gibi eğitimde de Bizans'ın etkisi kendini göstermiştir. Bizans'ta kızlar erkek çocukları kadar eğitim almazlar, yükseköğrenime devam edemezlerdi. Eğer kızların iyi bir eğitim alması isteniyorsa eve gelen özel öğretmenlerle devam etmeleri gerekirdi (Türk, 2018).

Osmanlı Devleti'nde de kızların eğitimi başlangıçtan itibaren 1859'a kadar sıbyan mektebi düzeyinde devam etmiştir (Gelişli,2004). Kız çocuklarının ilköğretimden sonra eğitimlerine devam etmeleri gerekli görülmemiştir. Bu düşünceler de fetvalarla desteklenmiştir (Somel, 2000). Sıbyan mektepleri dışında eğitime devam etmek isteyen kızlar ailelerinin gücü nispetinde özel dersler almışlardır. Ancak kırsaldaki kız eğitimi sıbyan mektebi sonrası genelde; tarikat ve dergah evlerinde ya da evde anneler tarafından verilen eğitimle sınırlı kalmıştır (Burçak, 1997). Toplum yaşamında, XVI. yüzyıldan itibaren imparatorluk gücü ile

pekişen erkek egemen anlayış, Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Halifelik makamı ile dini hassasiyet kazanmıştır. Bu yüzyıldan itibaren şariat ve ahlak adına devletin namusu için ifadeleri kullanılarak; kadınların dışarı çıkarken giyecekleri ferace zorunluluğu, yaka ve ferace boyları, yaşmak biçimleri, kullanılan kumaşın nev'i belirtilerek fetvalar çıkarılmıştır (Ahmet Refik, 1987). Örtünme ile ilgili ilk buyruk getirildiğinde, İstanbul'un sadece imparatorluğun değil, edep ve hayanın da başkenti olduğu vurgulanmıştır (Aksoy, 2005). Kadınlara yönelik yasaklar içeren buyruklar, toplumsal yaşamda mesire yerleri, kaymakçı dükkanları, erkeklerle aynı kayıklara ve arabalara binmeme şeklinde Tanzimat devrine kadar devam etmiştir (Koçu, 2017). Ancak söz konusu yasaklar getiren buyrukların İstanbul için geçerli olduğu İstanbul dışında taşrada daha geleneksel bir yaşam sürüldüğünü belirtmekte fayda vardır. Taşrada kadın- erkek faaliyet alanları ayrılmasa da buralarda da kendine has uygulanan kaç göç ve örtünme şekilleri olmuştur (Aksoy, 2005). Toplumsal olarak değişim eğitimdeki uygulamalara bağlı olarak şekillenmiş, 1824 yılında II. Mahmut'un fermanı ile İstanbul'da herkesin çocuğunu Sıbyan Mekteplerine göndermesi mecburi hale getirilmiştir (Akyüz, 2016). 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı kadınlar için önemli bir kırılma noktası olmuş, eğitim alanında yapılan yeniliklerle kadınlar toplum hayatı içinde var olmaya başlamışlardır. Bu dönem Osmanlı Kadınlarının uyanış dönemi olarak nitelendirilebilir (Çakır, 2016). Tanzimat Müslüman Osmanlı kadınları için bir uyanış dönemi olsa da Tanzimat öncesinde Osmanlı toplumunda azınlıklar ve yabancı genç kadınlar için bir dizi okul açıldığı ve Tanzimat sonrasında da eğitim öğretime devam ettikleri görülmüştür (Gelişli, 2004). Osmanlı'nın Batı ile ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri artmasıyla beraber kız çocuklarının eğitim görmesi üzerinde durulmuş ve ilk kız okulları açılmaya başlanmıştır. 1842 yılında "tıbhane-i amire" bünyesinde bir *ebe okulu* açılması kızların ilk mektep dışındaki eğitimleri için ilk adımı oluşturmaktadır 1845 yılında Ebelik okulu 10 kız öğrenci ile ilk mezunlarını vermiştir (Somel, 2000). Devletin geri kalmasında eğitimin ve kadın eğitiminin eksikliklerinin farkına varılmıştır. 1847 yılında bir "İrade-i Seniyye" ile kız çocuklarına orta ve yükseköğrenim görme hakkı verilmiştir. 1858 yılında *İlk Kız Rüştîyesi* açılmıştır. 1861'de Takvim- Vekayi gazetesinde kızların eğitimi konusunda yayımlanan bir makalede kızlar için açılan Rüştîye mekteplerinin amacının kadınların lüzumlu dini ve dünyevi bilgileri edinerek gerek kendi iffetlerini korumaları, gerekse hane idaresinde kocalarına yardımcı olmaları olarak açıklanmıştır (Ergin, 1977). 1865 yılında Mithat Paşa'nın öncülüğünde Rusçuk'ta *İlk Kız Sanayi Mektebi*" eğitim öğretimi vermeye başlamıştır. 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Şeyhülislam'a ve devlete bağlı okullar olarak bir ayırım yapılmış, geleneksel eğitimle modern eğitim ayrı yürütülmeye

başlanmıştır.1880 yılında *İlk Kız İdadisi* açılmıştır (Akyüz, 2016). Devletin geri kalma sebepleri, aydınları ve devlet adamlarını eğitime özellikle de kadın eğitime önem vermeye yöneltmiştir. Tevfik Fikret, Namık Kemal, Halide Edip gibi Osmanlı aydınları da kadın eğitiminin önemi ve ülkenin geri kalmasında kadınların eğitimsizliği üzerinde duran yazılar yazmışlardır (Akyüz, 2016). Kadınları toplumsal yaşama dâhil etmenin kültürel ve siyasi sonuçları belirlenmiştir. Çocukların dini ve ahlaki ilk eğitimi anneden almaları, her açıdan güçlü ve donanımlı nesiller yetiştirilmesi için, eşlerine yardımcı olmaları için kadınların eğitilmesi üzerinde durulmuş, bunun devlet ve insanlık için önemi göz önünde tutulmuştur (Somel, 2000). 1870 yılında hem kız öğrencilerin daha çok eğitim alma imkanını arttıran hem de kadın istihdamı açısından önemli bir atılım olan Darülmuallimat (İlk Kız Öğretmen Okulu) açılmıştır (Akyüz, 2016). Hukuki alanda da pek çok hak tanınmaya başlanmış olsa da uygulamada kadının eşit konum kazanması kolay olmamıştır. II. Abdülhamit döneminde kızlar için açılan okulların sayısı oldukça artmış ve yaygınlaştırılmıştır. Bu dönem eğitimde en önemli gelişmelerden bir *İlk Kız İdadisi*'nin 1880 yılında açılması olmuştur. Devletin ekonomik olarak borçlarını ödeyemez duruma gelmesi, askeri açıdan başarısızlık ve beraberinde gelen toprak kayıpları eğitim üzerinde daha fazla durulmasını sağlamıştır. Özellikle devlet kadrolarında Müslümanların okuma yazma oranlarının ve yabancı dil konuşma oranlarının düşük olması, devlet hizmetine Gayr-ı Müslimlerin alınmalarına neden olmuş, devletin asli unsuru Türkler ve Müslümanlar daha fazla geri planda kalmışlardır. II. Abdülhamit bu sıkıntıları gidermek amacıyla eğitimle bizzat ilgilenmiştir. Ancak her ne kadar okullaşma oranı ve okulların yaygınlaştırılması söz konusu olsa da kadının statüsünde etkili bir değişim olmamıştır (Karataşer, 2017). Osmanlı Devleti'ndeki kadının hem toplumdaki statüsündeki hem de kendi içindeki büyük değişim II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlamıştır. Bu dönemde devletin başkent ve liman kentlerinde varlıklı ailelerin kızlarının iyi eğitim görmeleri son derece önemli bir hale gelmiştir (Dulum, 2006). Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında kadın dergileri ve mecmualarında önemli bir artış olmuş, kadınların kendileri ile ilgili başta eğitim olmak üzere tüm sorunlar ve kendilerine göre çözüm yolları yazılarda dile getirilmiştir (Çakır, 2016). Büyük kentlerdeki Osmanlı kadını ve aydınları, "kadının görünür olma" çabasını, dergi, gazete ve romanlarda ele alınan kahramanlar aracılığıyla vermeye çalışırken, Türkçülük akımı ile kadınının sahip olması gereken haklar ve statüler anlatılırken, Anadolu'da üreten köylü kadınının sorunları ve eğitimsizliği bu çemberin dışında kalmıştır (Çakır, 2016). I. Dünya Savaşı sırasında eğitim başta olmak üzere toplumsal ve hukuksal haklarını kazanmaya çalışan Türk Kadını tarafından devletin "Kurtuluş ve İstiklal" çağrıları karşılık bulmuş, Türk kadını bu

mücadeleye de tereddütsüz atılmıştır. Erkeklerin savaşa gitmesiyle onlardan boşalan yerlere kadın istihdamı yapılması, kadınların fabrikalarda, telefon idaresi, posta memurluğu gibi alanlarda çalışmaya teşvik edilmesi ile çalışma hayatında kadın sayısı artmıştır (Kurnaz Şahin, 2018). Cepheye giden askerin Türk anası tarafından desteklenmesi, seferberlik görevi ile cephedeki askerlere sağlık ve giyim yardımlarının hazırlanması Türk kadınından devletin en önemli beklentisi olmuştur (Çakır, 2016). I. Dünya Savaşı, Türk kadınının 1922’de sona erecek mücadelesinin sadece başlangıcıdır.

2.4. Milli Mücadele’de Türk Kadını

Osmanlı İmparatorluğu 1918’de Mondros Ateşkesini imzalayarak I. Dünya Savaşı’ndan çekilmiştir. Her ne kadar bu antlaşma ateşkes adını taşısa da, İtilaf Devletleri ateşkesi bir teslimiyeti kabul olarak değerlendirmiş bu ateşkese dayanarak Osmanlı topraklarında işgallere başlaması halk üzerinde büyük sarsıntı yaratmıştır. Özellikle kadınlar, işgallerle birlikte ilk direniş faaliyetlerine öncülük ederek, milli bilincin oluşmasında büyük rol oynamışlardır. Bu durumu Halide Edip Türk’ün Ateşle İmtihanı adlı eserinde şu şekilde dile getirmektedir. *“...Halk arasında dolaşp herkesi dinlerken kadınların memleket meselelerinde erkeklerden daha hassas olduklarına inandım. Hepsi birden tehlikeyi anlamıştılar. Çünkü onlar, siyasi sebepleri anlamasalar bile, yurtlarının tehlikeye girmesine karşı derhal isyan ediyorlardı* (Adıvar, 2019).

Türk Kadını;

- *işgalleri protesto etmek,
- *devlet başkanlarının eşlerine telgraf ve mektuplarla Anadolu’da yaşananları duyurmak,
- *cemiyetler kurmak,
- *cepheye silah taşımak,
- *cephane imalathanelerinde, amele taburlarında çalışmak,
- * ordunun, askerlerin giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak,
- *yardım toplamak, göçmenlere ve kimsesizlere yardım etmek,
- * silahlı mücadeleye katılmak suretiyle, büyük gayret ve fedakarlıklarla Milli bir Mücadele vermiştir (Kırkpınar, 2001). Osmanlı topraklarında işgallere karşı ilk büyük tepkiler mitinglerle verilmeye başlamıştır. Balkan savaşlarında yaşanan mezalimi protesto etmek ve duyurmak amacıyla kadın erkek ayrı olarak düzenlenen mitingler, Milli Mücadele’de bu

ayrımdan sıyrılmış olarak karşımıza çıkmaktadır (Sarıçoban, 2017). Anadolu halkı kadın-erkek, büyük-küçük işgallere karşı tepkisini ilk olarak İzmir'in işgali haberi üzerine 14 Mayıs akşamı Maşatlık'ta mitinginde bir araya gelerek vermiştir (Şahingöz, 1989). 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali bütün yurttaki büyük bir infial yaratmış, Anadolu'nun pek çok yerinde kadınların sadece katıldığı değil, öncülük ettikleri ve konuşmalar yaparak halkı mücadeleye çağırdıkları mitingler düzenlenmiştir. Anadolu'da işgallere karşı; 19 Mayıs 1919 Siirt'te, 27 Mayıs 1919 Edirne'de 12 Haziran 1919 Amasya ve Niksar'da, 20 Haziran 1919 Isparta, 12 Eylül 1919 Sivas, 27 Kasım 1919 Balıkesir, 29 Kasım 1919 Erzurum, 10 Aralık 1919 Kastamonu, 25 Aralık 1919 Denizli'de mitingler düzenlenmiştir (Sarıçoban, 2017). Bu mitinglerin en geniş kapsamlı olanı Erzurum'da düzenlenen miting olmuştur. Kastamonu'da düzenlenen mitingde ise diğer mitinglerdeki kadın-erkek ortak dayanışma ve mücadelesine dayanan konuşmalardan farklı olarak Zekiye Hanım, kadınlar arasında dayanışmaya öncelik vererek kadınlara seslenmiştir:

...Hanımlar!...Dünyayı kana boğan, insanları tavuklar gibi boğazlayan erkeklere müracat edecek değiliz. Bizim gibi şevkatle, merhametle düşündüklerinden şüphe etmediğimiz İtilaf Devletleri'nin büyük kadınlarına müracaat edecek ve birer telgrafla bize yapılan haksızlıkları yazacak anlatacağız! Eğer onlar da hakkımızı teslim etmezlerse evlatlarımızın kanlarına kendi kanlarımızı karıştırarak erkeklerimizle bir safta dinimiz ve istiklalimiz için haksız, zalimlere tarihin lanetlerini terk ederek şehadetle öleceğiz... (Akt. Sarıçoban, 2017).

Mitingde alınan bu karar doğrultusunda, İngiltere ve İtalya Kraliçelerine, ABD ve Fransa Cumhurbaşkanları eşlerine telgraflar gönderilmiştir. Anlaşılan odur ki, kadın dayanışması umudu ile haklılığımızı duyurmak için Türk Kadını büyük bir çaba göstermiş, ancak aynı karşılığı hemcinslerinden alamamıştır.

Türk Kadını şartlar ne olursa olsun sesini her fırsatta daha yüksek çıkarmaya çalışmış, 8 Ocak 1920'de Konya Şerafettin Camii'nde 5000' e yakın kadın bir araya gelmiş ve Paris Barış Konferansı'na gönderilmek üzere kararlar almışlardır (Uyanık, 2007).

Kuşkusuz başkent İstanbul'da yapılan mitingler en kalabalık ve en çok ses getirenleri olmuştur. İstanbul'da ilk miting Musul'un işgali sonrası Mondros'a dayanılarak işgallerin devam edeceği anlaşıncı 19 Mart 1919 tarihinde İnas Darülfununu öğrencileri ve Kadın Cemiyetleri tarafından yapılmıştır. İzmir'in işgali İstanbul'da büyük tepki yaratmış; 17 Mayıs 1919 günü Üsküdar Kız Koleji'nde kadınların ve Halide Edip'in konuşmacı olduğu bir toplantı yapılmıştır. 18 Mayıs 1919'da İstanbul Darülfünun'da bir kadın konuşmacı tarafından söylenen, *"Kim demiş bir kadın küçük bir şeydir; Bir kadın belki en büyük şeydir..."*sözü, Türk kadınının Milli Mücadele'nin her noktasına tüm varlığını ortaya koyacağını habercisi olmuştur (Arıburnu, 1975). 19 Mayıs 1919'da Fatih'te toplanan büyük

bir kalabalıkla, yine Halide Edip, İnas Darülfünunu adına Meliha Hanım gibi kadın konuşmacılarla hep birlikte işgaller protesto edilmiştir. Halide Edip, “...Gece, karanlık bir gece... Fakat insanın hayatında sabahı olmayan gece yoktur. Yarın bu korkunç geceyi yırtıp parlak bir sabahı yaratacağız...” sözleriyle karanlıktan çıkışı, hep birlikte aşılacak zorlukları ve ulaşılabilecek aydınlığı işaret etmiştir (Sarıçoban, 2017). 20 Mayıs 1919 tarihinde Üsküdar Doğancılar’ da toplanan büyük kalabalığa Asri Kadınlar Cemiyeti adına Sabahat Hanım; “...hayatımıza zehirli turnaklarını takıp her fırsatta bizi biraz daha ölüme yaklaştıran bu kahredici kuvvetler karşısında yine bu sükut ve tevekkülle mi yaşayacağız? Ben buna hayır diyorum, biz kadınlar bu hak cihadında en önde olacağız ...” sözleriyle Türk kadınının mücadeleye hazır olduğunu asla ülkeyi müstemleke olarak görmek istemediğini vurgulamıştır (Kurnaz, 1996). 22 Mayıs 1919 günü Kadıköy mitinginde halka seslenen kadınlar Halide Edip ve Münevver Saime’dir. Münevver Saime, “...biz yalnız ağlıyoruz. Ağlamakla kazanılacak, hıçkırıklarımızı işitecek kalp yok. Teşkilatı nihayet fiiliyata bağlamak lazımdır...” ifadeleriyle tepkileri fiiliyata dökerek örgütlenmeler gerekliliğine dikkat çekmiştir (Arıburnu, 1975). Başkentteki en kalabalık miting, 23 Mayıs 1919 tarihindeki Sultanahmet Mitingi olmuştur. Selim Sırrı, Mehmet Emin Yurdakul, Fahrettin Hayri ve Sabit Beylerin de konuşmacı olarak katıldığı miting kendisi de konuşma yapan Halide Edip o gün İstanbul’daki miting katılımları şu ifadelerle anlatmıştır.

...O gün asıl Türkiye’yi ben ilk defa gördüm. Karanlık bir sır olan İstanbul’un arkası, asıl mahalleleri ağzını açmış, sükkânını dökmüştü. Birçok kadın, bir çok ihtiyar erkek gördüm...İpekli bol çarşafın içinde buruşuk yanaklarına yaşlar akan nineler geliyor. Sarılı kırmızılı entarisinin yeni çarşafından fırlamış, yemenilerinin oyaları görünen küme küme, gözleri kırmızı, yüzleri Fransız İhtilali’nde Versailles’a hücum eden kadınlar alayının tablosu gibi o kadar çok kadın var ki...Hiçbiri ne önünü ne arkasını görüyordu. Hamal ile münevverin, Karagömrüklü işçi, İstanbullu kadınla yüksek ökçeli süslü kadının omuz omuza, yüz yüze geldiği bir gündü... (Adıvar, 2020).

Ne var ki bu mitingler İtilaf Devletleri’ni rahatsız etmiş, mitingler yasaklanmış ve konuşmacılar hakkında yakalama kararları çıkmaya başlamıştır (Adıvar, 2019).

30 Mayıs 1919’da yeniden Sultanahmet’te dua günü adıyla bir miting düzenlenmiş, Şüküfe Nihal konuşma yapmış; 13 Ocak 1920 tarihinde Sultanahmet’teki diğer mitingde Muallimler Cemiyeti Başkanı olarak Nakiye Hanım (Elgün) konuşmuştur. Türk kadınlarının büyük kalabalıklarla katıldıkları bu mitinglerde Padişah, İtilaf Devletleri ve Dünya’ya işgali protesto eden mesajlar verilmiştir. Aynı zamanda Türk halkına da cesaret, milli bilinç, birlik ve Milli Mücadele’ye destek çağrıları yapılmıştır. Türk kadını Milli Mücadele’de her noktada var olduğunu, hazır olduğunu ilan etmiştir. Mitingler ve protestoların dışında basında; Hakimiyet-i Milliye ve İrade-i Milliye gazetelerinde Halide Edip ve Müfide Ferit

yazılar yazmışlardır. Kadın yazarlar, Türk halkına umut, cesaret, mücadele azmi vererek, düzenli orduya katılım, Milli Mücadele'ye destek çağrılarında bulunmuşlardır (Kurnaz, 1996).

İşgale karşı örgütlenmelerde kadın cemiyetlerinin de büyük rolü olmuştur. Mondros öncesi savaş durumlarında askere giyecek temini ve sağlık hizmetlerinde büyük yararlık gösteren Asri kadınlar Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer Kadın Kolları, Türk Ocağı, Muallimler Cemiyeti Milli Mücadele'de de çalışmalarına devam etmiştir. Milli Mücadele döneminde Sivas Kongresi'nin ardından 5 Kasım 1919'da Sivas'ta Numune Kız Mektebi'nde Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti kurulmuş, böylece milli kuvvetlerin Sivas'ta birleştirilmesinin ardından şehirlerde cemiyete bağlı şubeleri olan büyük bir kadın cemiyeti oluşturulmuştur (Baykal, 1984). 10 Aralık 1919 tarihinde Kastamonu'da Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi de Milli Mücadele döneminde kurulmuş diğer önemli kadın cemiyetidir. Bu cemiyetler, Milli Mücadele'ye kaynak temin etme, yabancı devlet başkanlarının eşlerine protesto içerikli yazılar gönderme, İstanbul basınında Anadolu'daki Milli Mücadele aleyhindeki yazılara cevap verme, boykot etme gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır (İnan, 1975).

Genelgeler, Kongreler, görüşmeler ile geçen hazırlık döneminin ardından İzmir'den başlamış ve Anadolu'nun içlerine ilerlemekte olan Yunan hareketine karşı silahlı direniş başlamıştır. Bu direnişte yine Türk kadını yoksullukla, imkansızlıklarla, düşmanla gücünün son noktasına kadar zorlayarak mücadele etmiştir. 1919 ve 1920 yılları arasında ordunun ihtiyaçları için İstanbul'dan kaçırılan silah, yiyecek ve tıbbi malzemeler Kocaeli Bölgesinden farklı yollardan Anadolu'ya ulaştırılmıştır. Bu yolda at, katır, deve, öküz hiç biri olmayan kadınlar ise kendileri taşıyarak ordunun ikmalini sağlamışlardır (Şapolyo, 1967). Yanı sıra demiryolu yapımı, silahların tamir, bakım ve onarımları; yaralıların cephe gerisine taşınması gibi alanlarda da Türk kadını önemli rol oynamıştır (Uyaniker, 2007). Kadınların hem cephede hem de cephe gerisinde bu kadar mücadelelerinde kuşkusuz savaşın en büyük mağduriyetlerinin kadınların ve çocukların yaşaması olmuştur, diyebiliriz. Türk kadını, işgalin başlangıcından itibaren işkence, tecavüz gibi türlü mezalimle karşı karşıya kalmıştır. Kuvay-ı Milliye' den Demirci Akıncıları' nın lideri İbrahim Ethem'in yerini Yunanlılara söylemeyen Nazife Kadın'ın gözleri önünde önce oğlu öldürülmüş, konuşmayınca da fırınlardaki ateşe atılarak katledilmiştir. Köydeki koruculara kadınların ve çocukların düşman eline geçmektense öldürülmeleri emri verilmiştir. Kadınların da "gavura teslim etmektense bizi siz öldürün" demeleri yaşananların boyutunu gözler önüne

sermektedir (Akıncı, 1978). Türk kadını ölümü göze alarak her nerede olması gerekiyorsa orada hazır bulunmuş, vatanın düşman işgalinden kurtulması için büyük bir gayret göstermiştir. İstanbul'daki mitinglerin büyük konuşmacıları olan Halide Edip İstanbul'da aranmaya başlayınca Anadolu'ya geçmiş, savaşın en şiddetli günlerinde hem cephede görev almış, hem de yaşananları kaydederek bugünlere ulaşan büyük eserler bırakmıştır. Münevver Saime de İtilaf Devletleri tarafından tutuklanmış, bir şekilde kaçmayı başarak Anadolu'da silahlı mücadeleye devam etmiştir (Adıvar, 2019). Bir çok Türk kadını gönüllü olarak akıncı defterlerine, askerlik şubelerine yazılmışlardır. 28-29-30 Haziran 1919'da Aydın çevresinde Baltaköy kadınları silahları ile Yunanlılara üç gün boyunca erkeklerle beraber direnmişlerdir (Akt. Uyanıker, 2007). Türk kadını cephede de rütbeler alarak gösterdiği kahramanlıklar madalyalarla ödüllendirilmiştir. Kılavız Hatice, Tayyar Rahmiye, Fatma Seher Hanım (Kara Fatma), Binbaşı Ayşe, Nezahat Onbaşı, Mudurnulu Fatma Kadın, Besime kızı Şükriye, Kuzgun Köyünden Alime, Hacı Osman kızı Fatma, Molla Hasan kızı Fatma, Adile Onbaşı, Gördesli Makbule , Halide Edip'in kitabında geçen Gül Hanım, Iğdır Karaköse Ziver Bey taburunda Süreyya Sülün, Konya'da Şehime Korucuoğlu, Toroslarda Sultan Ana, Tozkoparan Müfrezesinden Ulaşlı Hanım, Gamacı Fatma, milis çetelerde görev yapan Zeynep Hanım, Trakya'da Havva ve Zehra Hanımlar, Vanlı Güllü Bacı, Kastamonulu Halime Çavuş, Mersinli Mücahitlerden, Safiye Nine (Çavdar, 2015) ve Milli Mücadele'nin isimleri bilinmeyen nice kadın kahramanlarından oluşan kadın ordusu yeniden doğuşun mimarları arasındaki yerlerini almışlardır. Türk kadını ve erkeği sırtında yükselen Türkiye, kadının toplumda hak ettiği yerin inşasında ve tüm dünyaya örnek teşkil edecek atılımlarda öncü olmuştur.

2.5. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türk Kadını

Cumhuriyet dönemi Türk kadınının toplumsal konumunun siyasi haklarla güçlendirilmeye başlandığını söylemek mümkündür. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabulü ile eğitim kurumlarında birlik sağlanırken, Türk toplumunun kadını, erkeği, çocuğu, köylüsü, çiftçisi ile eğitim alması gerekliliği üzerinde önemle durulmuştur (İçli, 1998). Böylece kadınların da eşit eğitim hakkı elde etmeleri söz konusu olabilmektedir.

1926 yılında Medeni Kanun'un kabulü ile aile yaşamını sağlam temellere dayandırılmış, kadın erkek eşitliğini temel prensip olarak kabul etmiş, kadının aile içindeki konumu güçlendirilmiştir (Yüksel, 2014).

Türk kadınlarının siyasi haklarını elde etmeleri gerektiğini Atatürk, Cumhuriyeti ilanının hemen ardından her fırsatta dile getirilmiştir. Ancak bu süreçte Atatürk'ün söylevlerinin etkisi birincil olsa da kadınların haklarını kazanması için mücadele veren “Kadınlar Birliği” nin çalışmaları da unutulmamalıdır. 1924'te kurulan Kadınlar Birliği 1927 yılı için seçimlere katılma çalışmaları yapmışsa da dönemin zihinsel alt yapısı hazır olmadığı için gerçekleştirilememiştir (Özer,2013). Türk kadını, 1930'da Belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı, 1933 yılında muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimlerine katılma hakkı, 1934 yılında ise milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. 7 Aralık 1934'te İstanbul'da yapılan Kadınlar Birliği'nin düzenlemiş olduğu mitingde; kadınlar birliği yönetici kadroları ve üyeleri tarafından heyecan dolu konuşmalar yapılmıştır. İffet Oruz, Türk kadınına seslenmiş,

“...Türk kadını düşün ki bağrına bastığın Türk yavrusu gibi yurdunun bütün işleri bugün senin kucağına bırakılmıştır. O kucağın Atatürkler yetiştiren sıcak duygusu, yurd işlerini her yönden sardıkça yeryüzü kadın erkek varlığını tek benlik içinde toplayan ve bu gücü acuna tanıtan ulusun neler yapabileceğini bir kere daha görecektir. Türk kadını sevin, Türk kadını çalış! Bugün senin sevinç günüdür. Çalışmak ise sana tarladan başlayarak işte ulusunun kurultayına kadar açıktır...” (Cumhuriyet,1934).

sözleri ile memleket işlerinde elde edilen sorumluluğun bir evlat gibi Türk kadını tarafından bağrına basılacağı, her türlü güç ve şevkle ileri taşınacağı anlatılmıştır. Dönemin gazeteleri günlerce elde edilen hakları ve “Kadınlar Birliği” nin miting ve toplantılarının yankılarını yazmıştır (Akşam, Cumhuriyet, Halkın Sesi, 1934).Türk kadını ilk seçimlerine 1935 yılında katılmıştır (Terzioğlu,2010). 1935 yılında 17 kadın milletvekili meclise girmiştir. Türkiye parlamentosundaki kadın oranı ile o dönem parlamentosunda kadın bulunan ülkeler arasında en üst sıralarda yer almıştır. Ne yazık ki Türk parlamentosu sonraki yıllarda aynı kadın milletvekili oranına 2007 yılında ulaşabilmiştir (Ünal,2014). Her ne kadar yasalarla modernleşmede kadın son derece ön planda tutulmuşsa da Atatürk'ün kadın erkek eşitliği üzerinde durulmuşsa da; kadının en önemli görevinin analık olduğu her fırsatta vurgulanmıştır (Tarih IV,1935). Aynı süreçte toplumsal zihniyetin gelenekçi yaklaşımlarının tam anlamıyla kadınlara haklar tanınırken aşamadığı görülmektedir. Bu bağlamda en önemli örnek kuşkusuz Sabiha Gökçen örneğidir. Atatürk'ün manevi kızı ve dünyanın ilk kadın savaş pilotu Sabiha Gökçen, kadınlar için askerlik yapmanın yasal dayanağı olmadan fiilen Türk ordusunda görev yapmıştır. Ancak hukuki olarak statüsü tartışmalıdır. Sabiha Gökçen,1937 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında akrobasi uçuşu yapmıştır. Aynı günün akşamı Cumhuriyet resepsiyonuna üniforması ile katılarak dönemin Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın kadınların asker olabilmesi için izin verilmesini talep etmiş ancak

Fevzi Çakmak'tan olumsuz cevap almıştır (Arat,2005). Cumhuriyet'in ilk yıllarının önde gelen pedagoglarından İsmail Hakkı Baltacıoğlu da “Modern ailede iş bölümü vardır, anne çocuğu ahlaki yönden, baba çocuğu fikri yönden yetiştirir ve şahsiyetini geliştirir” sözleri ile kadın erkek eşitliği ile birlikte kadınların geleneksel rollerinin ayrıca önemi üzerinde durmaktadır (Baltacıoğlu,1939).

2.6. İsmet İnönü Dönemi Kadın (1938-1950)

İsmet İnönü, Atatürk hayatta iken yapmış olduğu devrimlerin en büyük destekçisi ve uygulayıcısı olmuş, kendi Cumhurbaşkanı olduğunda da kadın-erkek eşitliğini savunmuş, kadın devriminin modernleşmenin en önemli aşamalarından biri olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. İsmet İnönü'ye göre yapılan devrimler arasında “kadın devrimi” en önemlilerden biri olmuştur (Alacı, 2019). İnönü döneminde milli kültür anlayışının yerini hümanist batıcı bir anlayışa bırakmasıyla bu değişimin Türk kadınına öğretilmeye çalışılması söz konusu olmuştur. Bale, piyano, çağdaş müzik gibi sanat dalları Türk kadınına öğretilerek modernleşmeye devam edilmek istenmiştir. Her ne kadar II. Dünya Savaşı'nın darboğazından ekonomik ve sosyokültürel kısıtlamalara gidilmiş olsa da Türk kadınına yönelik eğitim ve kültürel etkinlikler imkânlar ölçüsünde devam ettirilmiş, okullaşma ve öğrenci sayıları arttırılmaya çalışılmıştır. Kadınların birçok alanda iş hayatına girmeleri İnönü döneminde de teşvik edilmiştir (Korkmaz, 2016). Bu dönemde köy enstitüleri kadın eğitiminde büyük rol oynamıştır. Köy enstitülerinden yetişen kadın öğretmenler, köy okullarında görev almışlar; kız öğrencilerin medeni bir yaşam içinde yetenekli bireyler olarak yetişmeleri için; kadınların donanımlı ve güçlü olmaları için büyük çaba göstermişlerdir. Görev yaptıkları köylerde sadece kız çocuklarına değil, köylerde yaşayan kadınlara da dikiş, nakış, ev idaresi konusunda eğitimler vermişlerdir (Keskin, 2016).

2.7. Demokrat Parti Dönemi Kadın (1950-1960)

1945 yılında Türkiye çok partili hayata geçiş yapmış, 1950 yılında Demokrat Parti seçimleri kazanarak iktidar olmuştur. Bu dönemde ABD ile diplomatik yakınlaşmalar başlamış, Türkiye'de kurulan derneklerin sayısındaki artış; kadın derneklerinin sayıca artmasında da kendini göstermiştir. Gazete sayfalarında Amerikalı kadınlar örnek gösterilirken onlar gibi nasıl olunabilir? Sorgulamaları yapılmıştır (Onur,2019).

Eğitimde 1950 ve 1960 arasında nüfus artışına paralel olarak öğretmen ve öğrenci sayıları artmış olsa da erkeklerin okullardaki oranı kadınlara göre daha fazla artış göstermiştir. Bu dönemde kırsal kesimin eğitimi ihmal edilmiş, okuyan kesimin ağalara karşı çıkacağı düşünüülerek köylü eğitimi üzerinde durulmamış, kız çocuklarının okula gönderilmemesine göz yumulmuştur (Koçer, 2009).

Eğitimde kırsalda kız eğitimleri ihmal edilmiş olması söz konusu olsa da Demokrat parti döneminde kadın sporculara önem verilerek kadınlar spora özendirilmeye çalışılmıştır (Onur, 2019). Kadın giyimine yaklaşımları konusu ise Demokrat Parti iktidarının en çok tartışılan konularından biri olmuştur. 1950’li yıllarda kadınların çarşaf giymesi gündeme gelmiş, çarşaf mücadele dernekleri kurularak kadınlara ücretsiz manto dağıtılmıştır. Öte yandan Dünya Gazetesi yazarı Bedi Faik, “Türk Kadını” adlı kaleme aldığı yazıda Demokrat Parti kongrelerinde kadın memurların yerine erkekler alınması söylentisinin gerçekleştiğini, kadınların yaşadığı zorlukları eleştirmiştir. Faik’e göre Anadolu’daki öğretmenlerin çarşafa sokulmaya çalışıldığı, Türk kadınının doğrudan hedefte olduğu yazılmıştır (Akt: Tatlı, 2008).

Bu dönemde yapılan tartışmalara rağmen kadın çalışma hayatında varlığını arttırarak sürdürmüştür. Demokrat parti döneminde kadınların siyasi hayata katılımları söz konusu olsa da kadınlar erkeklerden geride kalmışlardır. Halide Edip Adıvar ve Tezer Taşkıran gibi önemli isimler, sonradan bağımsız olarak devam etseler de Demokrat Parti’den meclise girmişlerdir (Çolak, 2017).

Kısaca değinilen dönemlerde görülmektedir ki; Cumhuriyet dönemi kadın imgesi İnönü döneminde takip edilen genel politika doğrultusunda Atatürk milli anlayıştan uzaklaşmış, daha batılı, daha hümanist çerçevede yürütülmeye çalışılmıştır. Demokrat Parti döneminde yeniden değişmiş, parti politikaları inanç hassasiyeti ve geleneksel çerçeveye göre yürütülmüştür. Siyasi olarak Atatürk, İsmet İnönü ve Adnan Menderes dönemleri takip edilen politikalara göre kadına bakış ve yaklaşımlar da değişime uğramış, siyaset başta olmak üzere Türk kadını her dönem bu değişime göre yeni durumlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

2.8. Avrupa Toplumunda Kadın

Avrupa toplumunda kadının tarihsel süreçte statü değişimleri incelendiğinde, ilk olarak Avrupa medeniyetinin temeli niteliğinde olan Antik Yunan toplumuna bakmak gerekli olacaktır. Antik Yunan kadınları önde gelen iki şehir devleti Atina ve Sparta polislerinde

farklı şekilde değerlendirilmektedir (Akkoç, 2014). Atina’da kadınlar yurttaş olarak kabul edilmemişler, sadece devlete savaşçılar yetiştiren annelik rolleri ile toplumda var olmuşlardır. Atinalı kadınlar; yurttaşların eşleri, kızları, kız kardeşleri olarak anılmışlardır. Kız çocukları eğitime önem verilmemiştir. Aristoteles de görüşlerinde Atina’daki bu yapıyı destekleyen düşünceler ortaya koymuş, kadınların yurttaşlık ve siyasi hayatta var olmalarına karşı çıkmıştır Ancak Spartalı kadınlar erkeklerle birlikte antrenman yapıp yönetimde söz sahibi olma imkanlarını ellerinde bulundurmışlardır (Yıldızdöken, Aydın, 2021).

Avrupa medeniyetinin bir diğer dayanağı olan, Roma Uygarlığına bakıldığında ise Roma’da kadınlara kamu hukuku alanında hiçbir hak tanınmamış olup devlet kurumlarında görev alamamışlardır. Özel hukuk alanında ise kadınların kısıtlı hakları mevcut olup rahibe olabilmışlardır. Vesta rahibeleri ise ayrıcalıklı bir statüye sahip olmuşlardır (Erişgin,2013).

Avrupa medeniyetinin dayanaklarından biri de Hristiyanlık olmuştur. İlk dönemlerde Avrupa’da tek hakim inanç sistemi olan Katolik kilisesi uzun bir dönem etkisini devam ettirmiştir. Pagan inancın yerini tek tanrılı inanca bırakması ile birlikte Ortaçağ Avrupası’nda Katolik Kilisesi egemen güç haline gelmiş; Feodal yöneticiler üzerinde dahi otorite sahibi olmuştur (Bloch,2019). Ortaçağ Avrupası’nda Kadınlar erkekler karşısında hiçbir otorite, güç ve saygınlığa sahip değildir. Özellikle 12.yy’dan itibaren başlayan “cadı” lık suçlamaları ve cadı avı, XV. Yy’ da Malleus Maleficarum (Cadı Çekici) adlı eserde de gösterildiği gibi son derece acımasız bir hal almıştır. 41 ve 60 yaş arası genellikle dul kalmış kadınlar şeytanla işbirliği yaptıkları suçlamasıyla; Kutsal kitaptaki “büyücülerini yaşatmayacaksın” emrine dayanılarak engizisyona gönderilmiştir. Katolik inancı ve kilisesinin uygulamaları Protestanlık inancının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Cadı avı Katolik Kilisesi tarafından başlatılmışsa da, Protestanlık inancı cadı avının yayılmasında büyük rol oynamıştır (Ersoy,2009).

Kadınların toplum hayatında yerlerinin ve haklarının olduğu düşüncesini ise ancak Aydınlanma dönemi ile birlikte görülmektedir. XVII. ve XVIII. Yy’da Aydınlanma dönemiyle birlikte Newton’un siyaset bilimini de etkileyen matematik önermesi olan “insanlar için mutlak doğal haklar vardır” doktrini Fransız İhtilali’nin hazırlayıcılarından olmuştur (Şenel, 2017). Bireysel haklarının ötesinde sosyal bir olgu olarak kabul görmeleri ise nispeten geç bir döneme Fransız İhtilaline denk düşmektedir. Nitekim kadınların kitlesel olarak tarih sahnesine çıkmaları ilke kez Fransız İhtilali ile gerçekleşmiştir. Bastille, Versailles yürüyüşleri ve ihtilali başlatan halk ayaklanmalarında, siyasi kulüplerin

kurulmasında kadınlar büyük katılım sağlamışlar ve eşitlik, özgürlük, kardeşlik sloganları ile hak talep etmişlerdir (Çakır, 2016).

XVIII. yy'da kadınların okuma yazma oranında artış ve daha fazla sorgulayarak hak talep etmeleri Avrupalı kadınlar için önemli bir ivme yaratmıştır. (Gönenç, 2012) Bu yüzyılda Paris, Viyana, Londra, Roma, Berlin ve Kopenhag gibi şehirlerde kadınlar “salonlar” açmışlar, yazar ve şairler üst sınıf mensubu kadınlar tarafından himaye edilmişlerdir. Kadın yazarlara tanınan imkânlar entelektüel ortamlarda kadınların gelişimine katkı sağlamıştır (Coşkun, 2011). Ancak bu gelişmeler erkekler arasında kadına bakış açısında büyük değişimler yaratmaya yetmemiştir. 1790 yılında henüz 31 yaşında iken erkeklerle kadın hakları konusunda polemiğe giren Mary Wollstonecraft'a “Jüponlu Sırtlan” lakabı takılmıştır. Yine 1818'de Wollstonecraft'ın kızı Mary Wollstonecraft Shelley “Frankenstein”ı kendi adıyla yayımlayamamış, eşinin adına çıkarmıştır (Çakır, 2016).

19. ve 20. yüzyıllarda Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve Victoria Çağı'nın da etkisiyle kadınların yaşama bakış açıları değişmiştir. Özellikle kadınlarında üretime katılmaları ve emeklerinden endüstriyel ölçüde faydalanılması ile birlikte bu durum belirginleşmiştir. Ancak, sanayi devrimiyle birlikte ilk olarak hakların kazanılmadığını, diğer toplum kesimlerinde (Çocuklar, erkekler, köleler) olduğu gibi bir istismarın yaşandığını görmekteyiz. iş gücü olarak uzun çalışma saatleri ve erkeklere göre aynı işi yarı ücretle yapmak zorunda bırakılmıştır. Bu dönemde yaşananlar kadınlar hak ve özgürlük taleplerini arttırmış, direniş ve grevleri içeren ve organize bir hareket olan Süfrajat hareketi ile kadınların oy hakkı savunulmuştur (Coşkun, 2011). Bu gelişmelerin neticesinde 19. yüzyıl, Batı'da kadınlar için tüm eğitim haklarının kazanıldığı bir dönem olmuştur. 1865'te Zürih'te kızlar üniversiteye alınmaya başlanmıştır. Fransa'da kadınlara ilk olarak diploma 1861 yılında verilirken; Londra, Oxford ve Cambridge gibi İngiltere'deki üniversiteler, kadınlara Birinci Dünya Savaşı sonrasında diploma hakkı vermiştir (Coşkun, 2011). Tarihsel süreçte oldukça geç gerçekleşen bu tür hak ve kazanımlar, ana akım iktisadi sistemin ihtiyaçları ile paralellik göstermiştir (Çetin, 2017). Bu paralellik çerçevesinde kadınlar farklı coğrafyalarda farklı zamanlarda siyasi haklarını da elde etmeye başlamışlardır. 1893 yılında parlamento seçimlerinde kadınlara oy kullanma hakkının verildiği ilk ülke Yeni Zelanda olmuştur (Sarıkaya, 2019).

XX. yüzyılda kadınların modern çalışma hayatına girmeleriyle birlikte, özel alan-kamusal alan ilişkisi de değişime uğramıştır. Aile yaşamında erkek ve kadının eşit oldukları ve

erkeğin evin reisi olmadığı düşüncesi, ilk olarak Amerikan ve İngiliz hukukunu, daha sonra ise kıtanın hukuk sistemlerini etkilemeye başlamıştır (Şişman, 2007). 1902 yılında, Avustralya, 1906 yılında Finlandiya, 1913 yılında Norveç kadınları siyasi haklarına kavuşmuşlardır. 1918’de İngiltere’de evli, mülk sahibi ve 30 yaş üstü kadınlar oy hakkına sahip olurken, 1920’de ABD tüm kadınlara oy hakkı tanımıştır. 1933 Nazi Almanyası’nda kadınlar oy haklarını kaybetmiş, II. Dünya Savaşı sonrası düzenlemelerle yeniden kadınlar haklarına kavuşmuştur. Fransa 1946, İtalya 1946, İsviçre 1971 yılında kadınları seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir (Sarıkaya, 2019).

2.9. İlgili Araştırmalar

Baçoğlu (1996) “Lise Tarih Kitaplarında Kadının Görünmezliği” adlı araştırmasında Orta Asya Türk Kadın Tarihi üzerinde durulmuştur. Feminist tarih yazımının öngörülleri ışığında tarihte kadın ve lise tarih kitaplarında kadının görünür kılmanın yolları sorunsalından yola çıkılmıştır. Orta Asya Türk Tarihinde Kadın nasıl ve neden yok sayılmıştır? Sorusu ile problem ortaya konmuştur? Ancak araştırmada var olan bir durum tespiti yapılmadan ön yargılı bir ifade daha çalışmanın başlığından itibaren hissedilmektedir. Kadının ders kitaplarındaki durumunu tespit etmek adına yapılmış bir çalışma olması anlamında son derece önemli olsa da yöntem olarak incelenen lise kitaplarının hangi yıllar arasındaki kitaplar olduğu, sınıf düzeyi ve dönem sınırlamasının, incelenen Türk uygarlıklarının net olarak belirtilmemiş olması çalışma adına olumsuzluk olarak görülmektedir. Çalışmanın sonucunda toplumsal açıdan ana soylu toplum yapısından ataerkil toplum düzenine geçildiği, bu geçişin ise kadını arka plana ittiği yargısına ulaşılmış, bunun da ders kitaplarına yansıdığı ifade edilmiştir. Çalışmada Orta Asya kültüründe çadır kurarken kadının yalnız başına bırakıldığı, evle ilgili işleri kadının tek başına yaptığı, kadınların iyi at binmelerinin eşitlik ile açıklanamayacağı yorumları yer almıştır. Dönemin dinamiklerini yorumlamaktan uzak ve tek yönlü bir bakış açısıyla ortaya konmuş bir eser olduğu düşünülmektedir.

Gürleyen (1998) “İdeoloji ve Ders Kitapları: T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitapları (1980-1990) adlı çalışmada siyaset ve ideolojinin ders kitaplarına yansımaları ele almıştır. 1980 sonrası süreçte Kemalist ve Türk-İslam sentezi üzerine kurulu iki görüşün öğrencilere verilmek üzere T.C inkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin araç olarak kullanılmasından yola çıkılmıştır. Bu bağlamda ders kitapları içerik olarak milliyetçi, devletçi ve İslami fakat laik değerler açısından incelenmiştir.

Eser (2003) “*Cumhuriyet Dönemi Tarih Öğretimi ve İnkılap Tarihi Dersleri*” konulu yüksek lisans tezinde Cumhuriyet döneminde ulus devlete dayalı milli tarih anlayışı ile yeniden düzenlenen tarih kitapları incelenmiştir. Atatürk’ün katkıları ile oluşturulan tarih öğretimi ve tarih çalışmaları ortaya konmuştur. Tarih ve İnkılap Tarihi derslerinin güncel problemleri üzerinde durulmuş ve çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.

Acun (2007) “Görsel Verilerde Kadın İmajı (1923-1960)” adlı makalesinde Cumhuriyet’in ilanını ile birlikte oluşturulan kadın imajının ne derece yaşayan kadını yansıttığı, ne ölçüde kabul gördüğü ve model olarak sunulan kadınla gerçek hayattaki kadının farklılıkları ile ortak noktalarının neler olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda rol model olarak gösterilen kadın imajının yaşayan kadını yansıtmadığı, eski nesil kadınların bu kadın modelini benimseme oranlarının oldukça düşük, yen nesil kadınlarının benimseme oranının oldukça yüksek olduğu, toplumsal değişimde kadın imajındaki değişimin ivme kazandırıcı rol oynadığı yargılarına ulaşılmıştır.

Kaçar (2007) “Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye’de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak” adlı makalede tarihsel süreç içinde cinsiyetin dönüşümü, ülkemizde kadının konumu ve yakın zamanlardaki konumu üzerinde durulmuştur. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin temel alındığı değişimin ise bu süreçlerin ardından 1923-1950 arası, 1950-1980 arası ve 1980 sonrasında çalışmanın yapıldığı tarihe kadar olan üç dönemde incelendiği bir çalışma olmuştur. Sonuç olarak olumsuz toplumsal değişimlerin sadece kadınlar için değil toplumun tamamında hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına sebep olduğunun vurgulandığı bir çalışma olmuştur.

Can (2009) “Tarih Ders Kitaplarında Kadının Görünen Yüzü” adlı çalışmada tarih ders kitaplarının eril bir dil kullanılarak erkek bakış açısına dayalı olarak yazıldığı düşüncesinden yola çıkılmış, öznesi erkek olan tarih yazımında kadının görünmezliği ortaya konmaya çalışılmıştır. Tarih ders kitaplarında kadınların bireysel varlığından öte “eşi ve kızı” sözcükleri ile ifade edildiği, kopuk bilgilerle bir görünüp kaybolan ve akıbeti belli olmayan kadın bilgilerinin yer aldığını belirtmiştir. Aynı çalışmada 2006 yılı sonrası tarih öğretim programları da kadın tarihinin ele alınışıyla incelenmiş ve siyasi, sosyal, ekonomik gelişmelerin kadınların da yer aldığı bir anlatımda daha iyi verileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Köse (2011) “Tarih Ders Kitaplarında Kadın İmajının Yeniden İnşası” araştırmasında tarih ders kitaplarında eksik olduğu düşünülen kadın imajlarına dikkat çekerek tarih ders kitaplarında kadın imajının yeniden inşasına ön ayak olmayı amaçlamıştır. Çalışmada öğrencilere açık uçlu sorular yöneltilmiş ve bu sorular ışığında katılımcıların önerdiği kadın

imajlarına ve rollerine ulaşılmış, tarih ders kitabında eksik olduğu düşünülen kadın imajlarına ve nasıl olması gerektiğine dair öneriler getirilmiştir.

Gümüsoğlu (2013) “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet (1928-2013)” adlı araştırmada, ilkökul ders kitaplarında kadın erkek rollerinin Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren nasıl verildiğini, kadının devrimlerin beraberinde toplumda hak ettiği konuma ulaştığını, ders kitaplarında da bu durumun ve gerek aile içi gerekse toplumsal anlamda eşit bakış açısıyla yer aldığı verilmiştir. 1950’den sonra kadın rollerinde yaşanan olumsuz değişim ve kadının evdeki etkinliğini arttıran toplum ve çalışma hayatından çıkaran bir durum oluştuğunu ve bunun ders kitaplarına yansımaları eleştirel bir bakış açısıyla incelemiştir.

Özyurt (2014) “Vatandaşlık Bilicinin Oluşmasında T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Rolü” adlı araştırmada, ülkemizde vatandaşlık, kimlik ve millet kavramlarının birlikte algılandığını ortaya koymuş, vatandaşlık bilincinin gelişmesinde tarih öğretiminin araç olarak kullanıldığını vurgulamıştır. Çalışmanın amacı, vatandaşlık bilinci oluşmasında T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin etkisini ortaya koymaktır. 12. sınıfa devam eden 292 öğrenciye yöneltilen anket sorularından dersin vatandaşlık bilgisine katkısı olduğu sonucu çıkmış, açık uçlu sorularda ise katılımcıların benzer ve tek düze cevaplar verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Görülmektedir ki, T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi ile ilgili birkaç örnekle somutlaştırmaya çalışılan nitel ve nicel birçok çalışma olmasına rağmen genellikle dersin milli kimlik, siyaset ve ideoloji, öğretimde kullanılan yöntem ve tekniklerin yanı sıra öğretime ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri çerçevesinde ele alınması söz konusu olmuştur.

Kuzakçı (2018) “6. ve 10. Yüzyıllar Arasında Türk Kadın Tarihi (İslam Öncesi)” araştırmasında, İslam öncesi Türk toplumunda kadının yeri ve değeri yazıtlar, seyyah raporları, kadın mezar taşları incelenerek ortaya konmaya çalışılmıştır. Coğrafyaya göre değişim gösteren kadın-erkek ilişkileri toplumun gelişmişlik düzeyi ile eş değer olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda, *“göçebe yaşamın uygarlıkların gelişmişliğini engellediği tezi Türk toplumunda kadın-erkek ilişkileri ile çürütülmüştür”* yargısına ulaşılmıştır.

Kadın, Türk Kadını ve toplumsal cinsiyet konuları, T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük konuları üzerinde çok sayıda araştırma olmasına karşın Cumhuriyet Tarihi sürecinin anlatıldığı T.C İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında kadın bütüncül olarak süreç içinde geçirdiği değişimler ve bu değişimlerde etkili olan faktörler olarak ele alınmamıştır. Bu nedenle söz konusu araştırmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, Nitel araştırma modellerinden Tarihi yöntemle desenlenmiştir. Nitel araştırmanın herkes tarafından kabul edilen bir tanımını yapmak güçtür. Bunun nedeni ise ‘nitel araştırma’ kavramının bir kapsayıcı kavram olarak kullanılmasından ve bu kapsam altında yer alabilecek birçok kavramın değişik disiplinlerle yakından ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. ‘Etnografi’, ‘antropoloji’, ‘durumsal araştırma’, ‘yorumlayıcı araştırma’, ‘aksiyon araştırması’, ‘doğal araştırma’, ‘tanımlayıcı araştırma’, ‘teori geliştirme’, ‘içerik analizi’ bu kavramlardan sadece birkaç tanesidir. Tüm bu kavramlar araştırma deseni ve analiz teknikleri açılarından birbirlerine benzer yapılara sahip olduğu için, ‘nitel araştırma’ bu kavramları içine alan genel bir kavram olarak kabul edilebilir. Nitel araştırmayı, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel bilgi toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür. Başka bir deyişle nitel araştırma, teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım, 1999). Nitel araştırmanın bir diğer temel özelliği ise, bilginin inşa edilmesi sürecinde izlediği yoldur. Nitel araştırma, bilgiye tümevarım yöntemini kullanarak ulaşmaya çalışmaktadır. Nitel Araştırma yöntemlerinden tarihi araştırmada söz konusu dönemin dokümanları dikkatlice incelenerek “geçmişte ne oldu?” sorusuna cevap aranır. Bu noktada çalışmanın en önemli noktası tarafsız bakış açısı ile inceleme ve değerlendirme yapmaktır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2016).

3.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu 1931 ve 1960 yılları arasında ortaöğretimde okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihini konu alan ders kitaplarından oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama ve Analiz

Araştırmada veri toplama aracı olarak “doküman analizi” yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacının müdahalesi olmadan kayda geçirilmiş belgelerin ve resimlerin incelenmesi olan doküman analizi, nitel çalışmalardan tarihsel araştırmalarda en çok başvurulmuş yöntemlerden biri olmuştur. Doküman analizinde konu ile ilgili önceki araştırmalar incelenir, alan yazındaki çalışmalarla karşılaştırılarak analitik bir inceleme ile ortaya konur (Kıral,2020). Bu araştırmada, doküman analizi yöntemi daha zengin bilgi sağlaması açısından tercih edilmiştir. Doküman analizi ile elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile incelenmiştir. Betimsel analiz, eğitim araştırmalarında nitel veri analiz türleri arasında en sık kullanılan yöntemlerden biridir. Etnografik ve tarihsel yöntemlerde verilen durumun bütünüyle ve detaylı bir şekilde incelenmesi için en uygun yöntem betimsel yöntemdir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2016). Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemlerinde önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, sınıflandırılan verilere ilişkin bulgular özetlenir, özetler ise araştırmacının birikimi ile yorumlanır. Araştırmacı bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurar (Baltacı, 2019). Bu sebeple araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmış; veriler temalar ve kodlar oluşturularak incelenmiştir. Doküman analizi yöntemi çerçevesinde bu araştırmada; konu ile ilgili literatür çalışması yapıldıktan sonra ortaöğretimde 1931 ve 1960 yılları arasında okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitapları içeriklerine ulaşılmıştır. Kitaplarda yer alan konular içerisinde kadın imgesi; toplumları oluşturan dinamikler ve ders kitabında konuların işleniş bölümleri dikkate alınarak; siyasi, ekonomik, toplumsal ve askeri olmak üzere dört ana başlık olarak belirlenmiştir. Belirlenen bu ana başlıklara bağlı olarak kodlar şeklinde düzenlenmiştir. Siyasi çerçeve içerisinde; yönetici ve yönetici kadro, askeri faaliyetler; Milli Mücadele’de ve askerlik hizmetinde Türk kadını, ekonomik faaliyetlerde; iş yaşamına katılım ve üretim faaliyetlerine katılım, toplumsal olarak; aile yaşamı, günlük yaşam, eğitim, hukuki haklar alt başlıkları belirlenmiştir. Bu başlıklar altında ders kitaplarında yer almış olan konularda kadın imgelerinin nasıl verildiği; temalar ve kodlar oluşturularak, tarama modeli betimsel analiz tekniği ile incelenmiştir. Veriler ders kitaplarının sayısal olarak artışı ve siyasi hayatın değişimi gibi etkenler göz önünde bulundurularak 1931-1950 arası ve 1950

ve 1960 arası olarak iki döneme ayrılarak incelenmiştir. 1950 sonrası ortaöğretimde okutulan Tarih ders kitapları sayısında artış yaşanması, konunun iki dönem şeklinde incelenmesini zorunlu kılmaktadır. 1950 yılına kadar TTTC tarafından hazırlanan ders kitapları Atatürk tarafından hazırlanmış ve Cumhuriyet dinamiklerinin en yakın çalışması olduğu için kendi içinde ana başlıklarla incelenmiştir. 1950 sonrası ders kitapları ise siyasi, ekonomik, toplumsal ve askeri başlıklar olmak üzere temalar üzerinden gidilerek veriler ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmaya konu olan ders kitapları her bir tema başlığı altında, kitabın okutulduğu yıllara ve yazarlarına göre sıralanarak tablolarla incelenmiştir.

Betimsel analiz ile elde edilen sonuçlar, cumhuriyet döneminde ideolojik değişimin desteklenmesi için nasıl bir kadın imgesi oluşturulmaya çalışıldığı bu durumun cumhuriyet tarihi kitaplarına nasıl yansıdığı, kadın imgesinin tarihsel süreç içinde nasıl bir değişim gösterdiği üzerinde karşılaştırmalar yapılarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en önemli atılımlarından biri de eğitim alanında gerçekleşmiştir. Türk Tarih Tezi çalışmaları ekseninde ulus devlete sahip çıkma, Türklüğü ve Cumhuriyeti, devrimleri benimsetme, güçlendirme amacıyla ortaöğretimde ilk tarih kitapları hazırlanmaya ve basımı Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından 1931 yılında yapılmaya başlanmıştır. Ortaöğretim tarih kitaplarının ilk cildi Atatürk'ün başkanlık yaptığı toplantıya sunulmuş, Atatürk'ün isteği ile 1931-1932 eğitim öğretim yılına yetiştirilmesi için çalışmalara hız verilmiştir (İğdemir, 1973).

Bu kitaplar arasında Türkiye Cumhuriyetine dair konular, Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak Türk Devriminin gelişim aşamalarına kadar içeren TARİH IV adı verilen ders kitabının (IV. Cildin) ilk basımı 1931 yılında gerçekleşmiş, aynı yılın ikinci dönemi derslerde okutulmaya başlanmıştır (Kabapınar, 1991). Bu ders kitabı, 1931 yılından 1945 yılına kadar ortaöğretim tarih derslerinde okutulmuştur (Boyko, 2011). 1940'lı yıllarda yine önceki dönemlerde olduğu gibi Türk çocuğuna milli şuur kazandırma amacının yanı sıra Türk Tarih Tezin' den Hümanizmaya kayan bir anlayış geliştiği görülmüştür (Akdağ, 2005, s. 71). 1942 yılında Arif Müfit Mansel, Enver Ziya Karal ve Cavit Baysun' un hazırlamış oldukları üç ciltten oluşan tarih ders kitapları okutulmaya başlanmıştır (COPAEUX, 1998). 1942'de başlayan bu değişim ile 1945 yılından itibaren Tarih IV ders kitabı yerine Enver Ziya Karal'ın Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı kitabı okutulmaya başlanmıştır. 1950-1960 yılları arasındaki değişiklikler 6 Haziran 1949'da 5429 sayılı kanunla belirlenmiştir. Bu kanunla birlikte lisede okutulacak kitapların listesi her sene başında açıklanmış, her geçen yıl bu listedeki kitap sayıları çoğalmıştır (Çapa, 2014). 1950 yılında lise ve orta dereceli meslek okullarında okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabı öğretimden kaldırılmış, 1950 ve 1951 eğitim öğretim yılında okullarda bu ders okutulmamıştır (MEBTD, 1949, s. 74-76). 1951'den 1960 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti Tarihi dersi aynı isimle kitap çeşitliliği artarak

okutulmaya devam etmiştir. 1951 Enver Ziya Karal'ın "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" adlı kitabı 1951 yılından sonra da okutulmaya devam etmiştir. İlk basımı 1950 yılında yapılan Enver Behnan Şapolyo'nun "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" 1951 yılından itibaren ders kitabı olarak okutulmaya başlanmıştır. 1954 yılında ilk basımı yapılan Mükerrer Kamil Su ve Kamil Su tarafından hazırlanan "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" devamında ise 1955'te ilk basımı yapılan Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar tarafından hazırlanan "Türkiye Cumhuriyeti Tarihi" kitapları 1960 yılına kadar ve sonrasında okutulan Cumhuriyet dönemi tarihini anlatan ders kitapları olmuştur. Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitapları belirlenmiş olan temalara göre incelenmiştir. Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarındaki konular siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri temalar çerçevesinde kadın imgesinin nasıl ele alındığı incelenmiştir. Temalar her kitap için ayrı ayrı tablolarla gösterilerek yorumlanmıştır. Her bir tema için sırasıyla; TTTC tarafından hazırlanan Tarih IV kitabı, Enver Ziya Karal tarafından yazılan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Enver Behnan Şapolyo'ya ait Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Mükerrer Kamil Su ve Kamil Su tarafından yazılan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar' a ait Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ortaöğretim ders kitapları incelenmiştir. İncelen ders kitapları içinde Atatürk Dönemi' nin doğrudan yansıması niteliği taşıyan Tarih IV ders kitabı ayrıca; diğer ders kitapları ise bir arada incelenmiştir.

4.1. Atatürk'ün Dönemi "Cumhuriyet Kadını" İmgesi Oluşturulması

1918 ve 1922 yılları arasında verilen Kurtuluş Savaşı ve ardından imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile sınırları çizilen vatan üzerinde bağımsız ve egemen bir ulus ortaya çıkmıştır. Bu yoktan var oluşun, küllerinden yeniden doğuşun gerçekleşmesinde Türk Ordusunun gücünü aldığı milletimizin önemli bir parçası olan Türk Kadınının da büyük payı vardır. Türk kadınının büyük fedakarlıklarını Atatürk şu sözleriyle ifade etmiştir.

"Dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde, Anadolu köylü kadınının üstünde kadın mesaisi zikretmek imkanı yoktur ve dünyada hiçbir milletin kadını "ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim" diyemez..." (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II).

Bağımsızlığını kendi başına, kadın-erkek omuz omuza kazanan bu ulusu çağdaş, modern, gelişmiş bir topluma dönüştürecek atılımlar için birbirini tamamlayan devrimler yapılması gerekmektedir. Memleketi *muasır medeniyetler seviyesine* ulaşma yolunda yapılan

devrimlere sahip çıkacak, koruyacak olan eğitim, bilgi, kültür açısından iyi yetiştirilmiş bireylere ihtiyaç vardır. Uygur bir toplum yaratmanın sadece Batı'daki ilim ve fenni alıp tatbik etme ile değil, toplumda top yekun bir zihniyet değişimi ve yenilenmesiyle mümkün olacağı düşünülmüştür. Yeni nesiller yetiştirecek kadınların da erkeklerle bütün eğitim derecelerinden eşit imkanlarla faydalanması için kadın eğitime öncelikli önem verilmiştir.

...Kızlarımızın vatan ve milletin yüksek menfaatlerini savunup koruyabilecek kabiliyette yetiştirilmesi milli eğitimde esas tutulmalıdır. Ve kız çocuklarımıza entelektüel yetkinlik kazandırılması elzemdir. Türk kadınının esasen dehaya sahip olduğuna şüphe yoktur. Türk kadınları memleketin kaderini millet namına idare eden siyasi zümreye dahil olmak arzusunu belirtmiştir. Dolayısıyla kadınlarımızı hiçbir vatandaşlık vazifesinden uzak tutamayız. Çünkü hakların tümü vazifelerden doğar... (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II)

ifadeleriyle Atatürk, kadın eğitiminin ve hedeflerinin yönünü belirtmiştir.

1923 Ekim'inde Cumhuriyet'in ilanı ile Cumhuriyet'in devlet ve toplum yapısıyla özdeş bir toplum modeli oluşturulmaya çalışılmıştır. Toplumu yükseltmek için kadının toplumdaki yerinin güçlendirilmesi gerekliliğinin açıkça ortaya konmasıyla bu yönde de değişimlere başlanmıştır. 1923 yılı Temmuz ayında The Saturday Evening Post dergisi yazarı Isaac F. Marcasson'un röportajında Mustafa Kemal Atatürk, devrimlerin istikametinde kadının ne kadar büyük bir yer tutacağını önemle vurgulamıştır.

...Kadınlarımız eğitimde ve çalışmada erkeklerle eşit olmalı. İslamiyet'in en eski günlerinden beri kadın bilginler, yazarlar, hatipler ve bunun gibi okul açıp ders veren kadınlar olmuştur. İslam ilmi, kadınlara kendilerini erkeklerle eşit derecede eğitmelerini emreder. Yunanlılarla olan savaşta Türk kadınları cephedeki erkeklerin yerine geçerek evlerinde her türlü işi yapmış; hatta ordunun ikmal ve mühimmat taşınması işini üstlenmişlerdir. Bu gerçek bir sosyolojik prensibin, yani toplumu daha iyi ve daha güçlü kılmak için kadınların erkeklerle işbirliği etmesi gerektiği prensibinin bir sonucu olmuştur (Özbudun, 1984).

Bu gerçeklikten hareketle ve Atatürk'ün “*Bir milletin medeniyet seviyesi, o milletin kadınlarının hayatı ile ölçülür.*” (Dayı, 2000) anlayışıyla kadınlara eğitim alanında ,bireysel ve siyasi alanda haklarının verilmesi, toplumsal eşitliklerinin sağlanması devrimlerin kalıcılığı için en önemli şartlardan biri olmuştur. “*...Kadınlarımız ilim ve fen sahibi olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün öğretim basamaklarından geçeceklerdir. Kadınlar toplum yaşamında erkeklerle birlikte yürüyerek birbirinin yardımcısı ve destekçisi olacaklardır...*” inancı ile 3 Mart 1924'te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kız ve erkek çocukların aynı şekilde tahsil derecelerine göre eğitim-öğretim görmeleri sağlanmıştır (Erdem, 2011).

1927 yılından itibaren kız ve erkek çocukların eşit olarak eğitim gördükleri ilk ve ortaöğretim okulları açılmış, Harp okulları dışında eğitim tüm yurttaki karma eğitime dönüştürülmüştür (Doğramacı, 1985).

Üzerine düşen vazifeleri Kurtuluş Mücadelesinde her aşamada her durumda bir anne, bir eş ve bir kardeş olarak yerine getirmiş olan Türk kadınının bundan sonraki süreçteki olması gereken yeri Atatürk şu şekilde anlatmıştır.

...Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkar ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır sıklette değil; ahlakta ve fazilette ağır ve vakur bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi Türk'ü zihniyeti ile arzusu ile azmi ile muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmektir. Milletin menbai, hayatı içtimaiyyenin esas olan kadın ancak faziletkar olursa vazifesini ifa edebilir. Her halde kadın çok yüksek olmalıdır... ”... (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II)

Kadının yüksek olması da öncelikle aile hayatındaki konumunun ve haklarının güçlendirilmesi ile eşdeğerdir. Atatürk, 30 Ağustos 1924 tarihinde Dumlupınar'da yapmış olduğu konuşmasında, “...*Medeniyetin esas terakki ve kuvvetin temeli aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak içtimai, iktisadi, siyasi aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların, hukuku tabiiyelerine malik olmaları, aile vazifelerini idareye muktedir bulunmaları lazımedendir...*” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II). sözleriyle kadının aile hayatına dair haklarının korunması ve düzenlenmesi için yapılacakları vurgulamıştır. 17 Şubat 1926 tarihin de Türk Medeni Kanunu'nun kabulü ile kadının aile içindeki ve çocuklar üzerindeki hakları, konumu güçlenmiştir, eşit hale getirilmiştir (Koçak, 2019). Medeni Kanun Atatürk dönemi Türk kadın hakları ile ilgili çıkarılmış ilk kanun olması açısından büyük önem arz etmektedir.

*Resmi nikah ve tek kadınla evlenme,

*Kadına boşanma hakkı,

*Ana, babanın çocuğu üzerinde eşit velayet hakkı ,

*Vekil yolu ile değil de karşılıklı rıza ile yasal olarak yetkili önünde evlenme zorunluluğu,

*Evlenmede kadın ve erkeğe yaş sınırı getirilmesi,

*evli kadınların koca rızası olmadan taşınabilir veya taşınamaz mal edinebilme ve kendi üzerine kaydettirme hakkı,

*Miras hakkından kadın ve erkeğin eşit oranda yararlanması,

* Tanıklıklarda erkek ve kadın eşitliği (Türk Medeni Kanunu,1926) maddeleri ile hukukla gelen eşitlik yaşamın her alanında kadınlarımıza geniş bir hareket alanı yaratmış, bu alandaki başlangıç; eğitim, siyasi, sosyal açıdan bir çok değişime ivme kazandırmıştır.

Türk kadını vatanın mukadderatında bu kadar büyük bir paya sahip olmuş, aile, toplum ve iş hayatında her zaman sağlam bir şekilde varlık göstermiştir. Türk kadınına ülke

yönetiminde söz hakkı tanınmaması demokratik bir yapılanma açısından büyük bir eksiklik olarak görülmüştür. Nitekim o dönem kadınların siyasi haklarını kazanmak amacıyla kurulan Kadınlar Birliği'nin çalışmalarıyla da kadınların talepleri sık sık tartışılmaya başlanmıştır (Dişbudak, 2008). Atatürk'e göre de demokratik bir sistemde her ferdin içinde yaşadığı devlet ve topluma karşı sorumlulukları vardır. Milleti oluşturan fertleri kadın erkek olarak ayırıp kadınları bu sorumluluğun dışında tutmak demokrasiye aykırı bir uygulamadır. Bu çerçevede 1930 yılında Türk kadını "*Belediye Seçimleri*" ne oy verme, seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır. 1933 yılında *Köy İhtiyar Heyetlerine seçme ve seçilme* hakkını, 1934 yılında ise "*30 yaşını bitiren kadın ve erkek her Türk mebus seçilebilir.*" ifadesi ile milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir (Eroğlu, 1990). 4 Şubat 1935 tarihinde yapılacak olan milletvekili seçimi dolayısıyla millete yayımladığı bir beyannamede Atatürk; kadınların ilk kez seçmen olması nedeniyle "*Büyük Türk Ulusunun kadın ve erkek seçmenleri*" seslenişini yapmıştır (Dayı, 1996). Siyasi ve sosyal alanda kazanılan haklar, eğitim alanında elde edilen eşit kazanımlar ve eşit vatandaşlık Atatürk döneminde "Cumhuriyet kadını" imgesini oluşturan devrimlerin bileşkesi olmuştur.

Toplumun zihniyet olarak hazırlık aşamalarını takip ederek, aralıklarla ve birbirini tamamlayan devrimlerle Türk kadını sahip olduğu konumu aile, toplum ve siyasal alanlarda güçlendirmiş, pek çok farklı meslek alanında adını duyurmaya başlamıştır. 1938'e kadar Atatürk yapmış olduğu bütün yurt içi gezilerinde kadın konusuna ayrıca önem atfetmiş, mutlaka değinmiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, II, III, 1997).

4.2. 1931- 1950 Yılları Arasında Ortaöğretimde Okutulan Tarih IV adlı Ders Kitabında Kadın İmgesi

Bu bölümde ders kitapları tarihi dönemlere ayrılarak ele alınıp incelenmiştir. İlk olarak TTTC tarafından yazılan Tarih IV kitabı ele alınmıştır. Tarih IV, 1931 yılından 1945 yılına kadar ortaöğretimde okutulmuş Türkiye Cumhuriyeti Tarihi konularını içeren ilk ve tek ortaöğretim ders kitabıdır. Atatürk dönemi; uygar, modern bir toplum yaratmada öğretim yapılacak kitlenin eşitliği kadar o kitleye ne öğretilmesi üzerinde de büyük bir özenle durulmuş, bu çerçevede hazırlanan ortaöğretim düzeyinde Cumhuriyet Tarihi'ne ait olan ilk ders kitapları 1931-32 eğitim öğretim yılı ikinci dönemine yetiştirilmiştir. Toplumsal dönüşümü ve cumhuriyetin hedeflerini genç nesillere aktarmak, yeni Türk kimliği oluşturmak amacıyla tarih ders kitapları yeniden yazılmıştır. Atatürk'ün onayı ile hazırlanan, 1931'den itibaren 1945 yılına kadar okutulmuş olan dört ciltlik ders kitapları Cumhuriyet'in

ilk tarih ders kitapları olmuştur (Ergün, 1982). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi konuları Tarih IV adlı ders kitabında yer almıştır.

Tarih IV ders kitabında demokratik ve modern bir toplumsal zihniyet oluşturmak, cumhuriyeti koruyacak ve güçlü tutacak, gelecek nesillere aktaracak bireyler yetiştirmek birincil önem taşımıştır. 1930 yılına ait “Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi” nde öğretmenlerden cumhuriyet eğitimi vermeleri için programlar ve program dışında da her fırsatta uygulamalar istenmiş olması; bu duruma somut bir örnektir (Akyüz, 2016). Cumhuriyet değerlerinin gelecek nesillere aktarılmasında kadının rolü öncelikli tutulmuştur. Çünkü eğitim anne ile başlamaktadır. Atatürk’ün “*Türk kadınına vazifesi Türk’ü zihniyeti ile pazusu ile azmi ile muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektir...*”

Türk kadını daha yüksek nesiller yetiştirmeye kabiliyetlidir” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, 1997) sözleri Türk kadınına yüklenen misyonun da ifadesi olmuştur. Cumhuriyet kadını, cumhuriyetle sahip olduğu haklarla eşit statü kazanmış, siyasi, toplumsal, ekonomik olarak elde etmiş olduğu haklara sahip çıkacak, koruyacak ve aktaracak bir özne olmuştur. Bu öznenin kendisine atfedilen değeri ve görevi daha iyi kavraması, toplumda kadının öneminin ve sahip olduğu gücün erkekler tarafından daha iyi anlaşılması, yeni bir zihniyet oluşumu isteğinin ders kitaplarına yansıtılmış olduğu görülmüştür.

Ortaöğretim Tarih IV adlı ders kitabında kadın imgesi “siyasi açıdan kadın” teması olarak Tablo 1’ de sunulmuştur.

Tablo 1

Siyasi Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Siyasi Açıdan Kadın	Hatun	3
	Siyasi Haklar	4
Toplam		7

Kaynak: *Tarih IV*, 1931. İstanbul Devlet Matbaası.

Tablo 1’e göre siyasi açıdan kadın imgesi, 2 kodla kitapta yer almıştır. Bunlardan birincisi “Hatun” (devlet yöneticisi) olarak 3 kez, siyasi haklarını elde etmiş kadın imgesi olarak 4 kez toplamda 7 kez ders kitabında yer almıştır. Türk kadının tarihsel süreç içerisinde devlet yönetiminde ya da yönetim mekanizması içinde almış olduğu görev ve roller incelendiğinde “Hatun” kodu, Türk Devletleri’ndeki örnekleriyle verilmiştir. Siyasi haklar kodu ise

Cumhuriyet dönemindeki belediye kanunu ile başlayan seçme ve seçilme hakları çerçevesinde yer almıştır.

Ders kitabında siyasi açıdan kadın konusu; tarihsel köklerden hareketle geçmişten o güne şeklinde süreç olarak anlatılmıştır.

*“...Türk Milleti, manevi kültürü en yüksek bir millet olmak itibarile kadının erkeğe müsavî hakkını, kadının cemiyet hayatındaki muhterem arkadaşlık ve yurt kardeşliği mevkiini binlerce yıldan beri ve her milletten evvel tayin etmiştir...
...En eski zamanlarda bile hakan buyrukları hatun ve hakan buyurdular ki...” sözleriyle başladır. Ortaasya devletlerinde ve Anadolu Etilerinde kadınların devlet reisi, kumandan oldukları, mahkemelerde hakimlik ettikleri tarihçe malumdur...” (s. 223,224).*

Tarih IV ders kitabında İbn-i Batuta’dan yapılan alıntılarla Eski Türk Devletlerinde kadın otoritesinin her alanda var olduğu; siyasi açıdan ise *hatun* unvanı ile kadınların devlet yönetiminde etkin oldukları belirtilmektedir (s. 223). Siyasi gücün paylaşımı; eşitlik ilkesi özellikle *hatun* ve *hakan*ın halka seslenişleri örneği üzerinden verilmiş, birinin diğerine üstünlüğü değil tam anlamı ile eşitlik, *hatuna* gösterilen kadına gösterilen hürmette ise kadının erkeğe göre önce söylenmesi toplum algısı konusunda önemli ipuçları vermektedir.

...Aynı seyyah, Kayseri’de Emir Alaeddin Ertenanın refikası Tügi Hatun la görüştüğünü, bu kadının gayet alim ve fazıl olduğunu, Türklerin büyük kadınlara “Ağa” dediklerini anlatır; Anadolu’da başka Türklük sahalarında mesela Hindistanda o asırda hakim olan Türk İmparatorlarından “Tuğlukoğlu Mehmet”in sarayında, elhasıl Türklüğün yaşadığı ve hakim olduğu her yerde kadınlığın yüksek mevkiini söyler... (s.224).

Ders kitabında tarihsel dayanakları ile Türk toplumunda kadın imgesinin siyasi gücü vurgulanmış, Türkiye Cumhuriyeti’nde devrimlerle Türk kadınının elde etmiş olduğu siyasi haklar ayrı bir başlık altında yer verilerek yazılmıştır.

“TÜRK KADINLIĞININ SİYASİ HAKLARI...”

Medeni Kanunun kabulünden sora dört yıl kadınlarımızın umumi hayata karışmaları ve alışmaları için beklendi. Doğru olarak inkişafı, bu asrın en süratli ilerleyiş hareketlerinden ve en dikkate layık istidat ve kabiliyet tezahürlerinden biri oldu. Medeni hukukun, siyasi hukuk sahasına kadar genişletilmesi, Türk Cumhuriyeti’nin esaslı gayelerinden biri idi. Fakat hakların yanında kullanmayı bilmek, vazifelerin yanında onları ifa edebilmek te şarttır. Bununla beraber Türk kadını, bu vadiye dahi tecrübe ve imtihan geçirmeye liyakat kazanmıştı. 1930 yılında yeni Belediye Kanunu münasebetile kadına belediye azası seçmek seçilmek hakkı verilmesi, Büyük Millet Meclisinde, encümenlerde ve umumi celsede geçen hararetili müzakerelerden sora alkışlarla kabul edildi.

Bu, henüz bir kısım Avrupa memleketlerinde bile kadınların istihsal edemedikleri ehemmiyetli bir merhale idi. Meb’us intihap etmek ve edilmek hakkına gelince, inkılap bu hususta da cins farkı gözetmemekte, bilakis Türk Milletinin yüksek ve derin tarihinde içtimai hayatını her noktadan birliğe istinat ettirmiş olduğunu esas tutarak “kadınlarımızın belediye intihabatında olduğu gibi meb’us intihabatında da siyasi haklarını kullanmaları için lazım gelen müsait zemini hazırlamak azminde bulunduğunu” ifade etmiştir.

Kadınlarımızın siyasi hakları noktasından istikbale ait hükümler Büyük Reisin 1931 yılındaki uzun memleket dolaşmalarında, İzmir’de yaptığı bir hasbihal hududu içinden çıkarılabilir: Bu hasbihalde başlıca şu esasların teselsülü görülür:

- a) Vatandaşın siyasi intihaplarda reyini kullanması bir haktır.*
- b) Erkek ve kadın için ferdi ve siyasi haklar noktasından bir fark olmamalıdır.*
- c) Fakat buna mukabil vazifeler noktasından da fark olmamak gerekir.*

- d) O halde kadının bütün manasile siyasi haklara malik olması için her vatandaş nazarında bir şeref ve haysiyet hakkı ve bir vatan borcu olan askerlik vazifesini icabında filen yapabilmesi lazımdır. Demokrasinin esas şartlarından bir olan müsavat ancak böyle tahakkuk edebilir.
- e) Kadının uzvi teşekkülü, ruhi hali buna müsait değildir denemez; Türk köylü kadınının en ağır işleri yapmakta erkeklere olan mesai iştiraki ve mukavemeti malumdur...” (s.228,229).

İfadeleri ile Reis-i Cumhur Mustafa Kemal’in de kadınlarında erkeklerle eşit olduğunu, toplumsal, hukuksal ve siyasi alanların tamamında kadınların da söz ve hak sahibi olması gerektiği vurgulanmıştır. Esasında bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi kadınların belli haklara sahip olması için, devamında gelecek seçme ve seçilme hakkı için, toplum öncelikle zihniyet olarak hazırlanmaya çalışılmıştır (Tarih IV, 1931). Bu durum göstermektedir ki II. Meşrutiyet ile başlayan kadın uyanışı Cumhuriyet’in ilk yıllarında dahi zorluklarla karşı karşıya kalmış, toplumda kadınların haklarına kavuşmasına karşı çıkışlar söz konusu olmuştur (Yılmaz, 2011). Tarih IV ders kitabında da kadın hakları konularına Milli Mücadele döneminde değinmekten kaçınılması gerekçesi ile belirtilmiştir.

...Milli Mücadele devam ettiği müddetçe mutaassıp ve mürteci zümrenin menfi faaliyetlerine ve halkı zehirlemelerine meydan verilmemek için kadın hukuku, kadın hürriyeti mevzuuna temastan mümkün mertebe sakınıldı. Fakat zafer kazanılır kazanılmaz Lozanda sulhun imzası dahi beklenilmeksizin derhal bu sahada fikirlerin hazırlanmasına, uyandırılmasına ve cidale girildi... (s. 225).

Sözleri ile Atatürk’ün yurt içi gezilerindeki konuşmalardan alıntılarla toplumun zihniyet olarak hazırlık aşamasına daha 1923’lerde yer verilmeye başlandığı anlatılmıştır. Ders kitabında siyasi haklar konusunda Cumhuriyet Halk Fırkasının programında amme Hukuku çerçevesinde kadın ve erkek eşitliğine dair çalışmalarına değinilmiş,

...Türk Milletinin yüksek ve derin tarihine içtimai hayatını erkek ve kadın arasında fark gözetmeksizin birliğe istinat ettirmiş olduğunu bilen Fırkanın, kadınlarımızın belediye intihabatında olduğu gibi, meb’us intihabatında da siyasi haklarını kullanmaları için lazım gelen müsait zemini hazırlamayı bir vazife saydığı...” ifadeleri kullanılmıştır (s. 179).

1934 yılında Türk Kadınına Seçme ve Seçilme hakkının verilmesi ile birlikte Türk Kadının toplumsal olarak kazanmış olduğu Tarih IV ders kitabının bu tarihten sonrasındaki basımlarında yer almaya başlamıştır (Tarih IV, 1934).

Ortaöğretim Tarih IV adlı ders kitabında kadın imgesi “ekonomik açıdan kadın” teması olarak Tablo 2’ de sunulmuştur.

Tablo 2

Ekonomik Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Ekonomik Açıdan Kadın	Üretim faaliyetleri	1
	Ticari faaliyet	1
	İstihdam alanlarında yer alma	1
Toplam		3

Kaynak: Tarih IV, 1931. İstanbul Devlet Matbaası.

Tablo 2’de yer alan verilere göre Atatürk dönemi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitabında üretim faaliyetlerine katılma 1 kez, ticari faaliyetlerde bulunma 1 kez ve mesleki istihdam alanlarında yer alma kodları ile 1 kez olmak üzere ders kitabında yer almıştır. Kadının ekonomik faaliyetlerine katılımı kitapta şu şekilde geçmiştir.

Bugün bu memleketi tetkikten geçirelim; Göreceğimiz iki safha vardır: birisi tarlalarda erkeklerle beraber çalışan, merkeplerine binerek Öteberi satmak için kasabalardaki pazar yerlerine giden, oralarda bizzat yumurta ve tavuğunu, buğdayını satan ve ondan sora kendine lazım olanları bizzat satın alarak köyüne dönen ve umumi mesaisinde kocalarına, kardeşlerine yardım eden kadınlar... (s. 225).

Atatürk’ün konuşmalarından yapılan bir alıntı ile Türk kadınının önce tarlada üretim sürecinde, sonrasında kasabalarda pazar yerlerinde ürettiklerini satarak ekonomiye eşleri ve kardeşleri ile aynı oranda katılımlarının olduğu belirtilmiştir.

...Kadınlarımıza inkişaf yollarının açılması az zamanda her sahada memleket için hayırlı tesirler gösterdi. Kadın umumi hayatta, zamana nispetle derhal mühim mevkiler aldı. Devlet dairelerinde, bankalarda, ticarethanelerde, mekteplerde sıhhat ve içtimai muavenet müesseselerinde, hekimlik ve hakimlikte binlerce kadınıımız çalışmağa başladı. Milli yükselme gayret ve faaliyeti kadınların iştirakile hız ve kuvvet buldu. Asırlarca kapalı tutulmasına çabalanmış kadınlığın birdenbire serbest hayata atılışı birçok mütereditleri endişeye düşürüyor ve bunun umumi ahlak üzerinde menfi tesirler yapacağı hakkında birçokların korku veriyordu. Fakat Türk kadınının yaradılışındaki milli ahlak sağlamlığı bu korkuların boş olduğunu gösterdi. Türk kadını, bu imtihandan, başka memlekette görülemeyecek nispette şeref ve muvallakiyetle muzaffer çıktı... (s. 227, 228).

İfadeleri ile Türk kadınının elde ettiği haklarla devletin mesleki istihdam kadrolarında devlet memuriyetlerinde, ticarethanelerde, bankalarda, okullarda, hekimlik ve hakimlik alanlarında görev almaya başladıkları vurgulanmıştır. Kısa zamanda milli yükselmeye kadınlarımızın da dahil olduğu ve hız vermesi anlatımı son derece önemlidir. Burada dikkat çeken bir ifade de Türk kadınının bir anda geniş haklarla, sosyal yaşamın bütün alanlarına giriş yapmasının toplumsal endişelere sebep olması noktasındadır. Türk kadınının ahlaki sağlamlığı ile bu korkuların yersiz ve anlamsız olduğunu göstermiş olduğu belirtilmiş; ahlaki sağlamlık “yaratılışındaki milli ahlak” kaynaklı olarak nitelendirilmiştir. Toplumdaki endişe ile ilgili durum bir sınav olarak görülmüş, Türk kadınının bu sınavı başarı ile geçtiği anlatılmıştır.

Burada Cumhuriyet dönemi Türk kadınının “*ahlak ve fazilet*” sembolü bir imge olarak görüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır.

Tarih IV ders kitabında en yoğun olarak kadın konusunun işlendiği bölüm ise sosyal alandaki Türk kadını olmuştur.

Ortaöğretim Tarih IV adlı ders kitabında kadın imgesi “toplumsal açıdan kadın” teması olarak Tablo 3’ de sunulmuştur.

Tablo 3

Toplumsal Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Toplumsal Açıdan Kadın	Toplumsal Statü	30
	Aile Hayatı	3
	Eğitim	13
	Kılık Kıyafet	13
Toplam		59

Kaynak: *Tarih IV*, 1931. İstanbul Devlet Matbaası.

Tablo 3 incelendiğinde toplumsal açıdan kadın teması, kadının toplumsal statüsü 30 kez, aile hayatı 3 kez, eğitimi 13 kez ve kılık-kıyafet 13 kez kodlarıyla kitapta yer aldığı görülmektedir. Kodlar içinde toplumsal statü tarihsel olarak kadın imgesi Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki kadının statüsü ile karşılaştırmalı olarak verildiği için diğerlerine göre daha çok kitapta yer almıştır. Aile hayatındaki kadın imgesi Osmanlı’daki aile yaşamındaki yeri, özellikle şehir toplumsal hayatındaki hak yoksunluğu ve Türk medeni kanunu yeniden kazanılan haklar kitapta yer almıştır. Eğitim ve kılık-kıyafet konuları eşit oranda verilmiş, bütün kodlarda en önemli vurgu ise kadın ve erkek eşitliği olmuştur.

Toplumsal açıdan kadın konusu özellikle; Osmanlı Devleti’nin son dönemleri gelinen durum ve Cumhuriyet kazanımları ile kaydedilen ilerlemeler kıyaslanarak verilmektedir.

*...Osmanlı Saltanatı mutlakîyetinin gittikçe ağırlaşan baskısı bilhassa “Türk kadınlığını” ezmekte çok ileri gitmişti. Orta zamanda yetişmiş bazı Arap- İslam imamlarının içtihatları esas alınarak ve istenildiği gibi tefsir edilerek Türk kadını birçok insanlık haklarından mahrum edilmişti. Kadın artık umumi hayattan tamamen çekilmiş, okuyup yazması, fikir ve irfanca inkişaf etmesi ayıp ve günah sayılır hale gelmişti. Bir kadının umumi içtihatlarında, müsamereelerde görünmesi veya mesela halk muvacehesinde konuşması şöyle dursun, bir kitap çıkarması, bir mecmuada edebi ve ilmi yazı yazması bile dinsizliğe, ahlaksızlığa delil tutulur olmuştur. Eline Kuran’dan, Muhammediye, Ahmediye ve Mevlüt gibi dini mahiyette manzum veya mensur birkaç kitaptan başka bir kitap alan kadınların kafirliğine ve baştan çıkmış olduğuna hükmedilirdi. Bütün aile hukukunda kadın, erkekten aşağı tutuluyordu. Kadın evinde yüksek avlu duvarları ve sıkı pencere kafesleri arkasında güneş ışığından ve hayat sesinden uzak yaşatılıyordu...
...Kızlar varacakları ve bütün hayatlarını beraber geçirecekleri erkekleri görmeden ve tanımadan evlendirilirdi. Bir erkek dört kadınla evlenebiliyor, hatta bazan fazla olarak o zamanki dilde “müstefrişe” denilen birçok odalıklar da alabiliyordu... (s. 222).*

Bu zamanlar, Türk kadını için hakiki bir zindan, facia ve ıstırap devridir. Osmanlı Saltanatının Meşrutiyet devrinde bu karanlık biraz açılmağa başladı. Fakat bütün memlekete nispetle inkişaf pek mahdud şehirlere ve pek mahdur muhitlere münhasır kaldı...”

...Kadının içine atıldığı bu istibdat ve esaret hayatının Türklükle, içtimai düsturlarile hiçbir alakası yoktu. Saltanatın kendisi için dayanılacak kuvvet haline getirdiği taassup ve irtica bunu yabancı kültürlerden alarak Türk hayatına tatbik gayretine düşmüştü. İrtica zorbalığının kuvveti artıkça yenilik ve uyanış cereyanlarına gösterilen zulmün ve düşmanlığın en büyük payı kadınlığa ayrılıyordu... (s. 223).

Osmanlı Devleti en fazla kadının toplumsal yapıdaki statüsü anlamında olumsuz olarak eleştirilmiştir. Türk milletinin kadim ve köklü kültüründe kadınların erkeklerle eşit haklarının birçok uygarlığa nazaran tarihin ilk dönemlerinden itibaren var olduğu vurgulanmıştır.

“Halbuki, Türk milleti, manevi kültürü en yüksek bir millet olmak itibarile kadının erkeğe müsavî hakkını, kadının cemiyet hayatındaki muhterem arkadaşlık ve yurt kardeşliği mevkiini binlerce yıldan beri ve her milletten evel tayin etmiştir...” (s. 223).

Türk Kadınının, toplumsal açıdan erkeklerin gerisinde bırakılması Orta Çağ Avrupası’ndaki anlayışla bir tutulmuş, dinin kullanılarak kadınların toplumsal hayattan mahrum bırakılmaları anlatılmıştır.

...Bazı İslam felsefecileri, Orta zaman sonlarına kadar gelen Hristiyan felsefecileri gibi, hep kadının hakkı aleyhinde bulunmuşlar ve bu dinlere kadınlar için birçok boyunduruk hükümleri ve esasları koymuşlardır... (s. 223).

...Türkler, İslam dinini kabullenince sora da kadının hak ve hürriyetini korumakta uzun müddet devam etmişlerdir. Osmanlı Saltanatı zamanındaki bütün tazyiklere, kâfirlik tehditlerine rağmen dahi kadınlık aleyhinde cereyan, taassup ve irtica müesseselerinin devlet kuvvetile birleşerek fazla hakim olabildikleri kasabalardan daha ileri geçmemiş, köyler, kırlar, dağlar bu tesirlere sonuna kadar mukavemet etmişlerdir... Buralarda kadın, daima erkeğin çalışan bir iş ortağı ve samimi bir hayat arkadaşı kalmıştır. Köylerimizde ve aşiretlerimizde Osmanlı sarayının kabul ve tamim ettiği harem an’anesi tanınmamıştır... Anadolu ve Rumeli Türkleri, birçok noktalarda olduğu gibi, bunda da milli kültüre sadık kalmakta sebat etmişlerdi. Bundan 600 yıl kadar evel Anadolu’yu gezmiş olan arap seyyahı İbni İbatuta kitabında Anadolu kadınlığını şöyle anlatır: “Allah, başka memleketlere ayrı ayrı verdiği güzelliklerin hepsini birden bu ülkede toplamıştır. Ahalisinin yüzü pek güzel, elbiseleri temiz ve yemekleri nefistir. Bu beldelerde bir zaviye veya eve insek komşu erkek ve kadınlar halimizi, hatırımızı soruştururlardı. Buralarda kadınlar örtünmezler; ayrılırken güya hısım akraba imiş gibi bize veda ederler... (s. 223, 224).

Türk kadınının İslam’ın kabulünden sonra da haklarını korumaya bir süre devam ettiği vurgusu, kadının geri kalmışlığının dine değil, kültürel etkilere dayalı olduğunu vurgulamak için belirtilmiştir.

Aile hayatında kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına dönük olarak, 1926 Medeni Kanunla verilen haklara kadar toplumun önce düşünce olarak hazırlandığını ders kitabındaki anlatımda açıkça görülmektedir. Ders kitabında Atatürk’ün konuşmalarından alıntılarla, topluma verilen mesajların yapılacak devrimlere zemin hazırladığı vurgulanmıştır. Atatürk’ün 1923’teki İzmir konuşması ile anlatım somutlaştırılmıştır. “...Bir içtimai heyet

iki cinsten (erkek ve kadından) yalnız birinin asrı icapları iktifa ederse, o içtimai heyet yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet terakki ve temeddün etmek isterse, bilhassa bu noktayı esas tutmak mecburiyetindedir (s. 225). Aile hayatı için; Osmanlı devletinde kadının aile hayatındaki yeri “Bütün aile hukukunda kadın, erkekten aşağı tutuluyordu.” ifadesi ile anlatılmıştır (s. 222). Kadın erkek eşitliğinin aile hayatının güçlenmesinde ve gelişmesinde temel olarak görülmesi, Atatürk’ün yurt gezilerinde yapmış olduğu konuşmalarından ders kitabında alıntılar kullanılarak yapılmıştır.

...Medeniyetten bahsederken şunu da kat’iyetle beyan etmeliyim ki, medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli aile hayatındadır. Bu hayatta fenalık, muhakkak içtimai, iktisadi, siyasi aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların tabii haklarına malik olmaları, aile vazifelerini ifaya muktadir bulunmaları lazımedendir... (s. 226).

Ailede kadın-erkek eşitliği konusunun devamında, 1925 yılındaki İnebolu Nutkundan alıntılar yapılmıştır. “...İçtimai hayatın esası, aile hayatıdır. Aile, izaha hacet yoktur ki, kadın ve erkekten mürekkeptir...” (s. 226-227). Medeni hukukun kabulüne giden süreçte toplumun kadın inkişafına dair tutumlarını belirleyecek fikri zeminler oluşturulmaya çalışılmış, bu durum ders kitabında olabildiğince açık bir şekilde anlatılmıştır. Toplum ve aile hayatında Türk kadınına en önemli hakları sağlayan 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanuna giden süreç vurgusu ile bir anlatım yapılmıştır. Atatürk’ün;

“...Hukuku medeniyede, aile hukukunda takip edeceğimiz yol ancak medeniyet yolu olacaktır. Hukukta idare-i maslahat ve hurafelere merbutiyet, milletleri uyanmaktan meneden en ağır kabustur. Türk Milleti üzerinde kabus bulunduramaz...” (s. 208).

Sözleriyle toplumsal olarak kadın-erkek eşitliği ile ilgili yapılacak devrimlerde izlenecek yol vurgulanmıştır. Ders kitabında “Türk Medeni Kanunu” adı altında ayrı bir başlıkla verilmiş, burada toplumsal hayatın gelişmesi açısından en önemli devrim olarak ifade edilmiştir. “...Asrın bütün icabatına uygun, mazinin paslarından, zincirlerinden tamamen münezzeh yeni bir medeni kanun, milli hayatın serbest inkişafına doğru en hayırlı inkılap merhalelerinden biridir...” Ancak bu başlık altında Türk kadınına toplum hayatı içinde sağlamış olduğu kazanımlar işlenmemiş, Türk kadını ile ilgili anlatımlarda kanuna atıflar yapılarak anlatılmıştır. Medeni Kanun için ders kitabında “Türk kadınlığının hak ve hürriyet bayrağı” ifadesi kullanılmıştır (s. 250). “...Nihayet, daha bir yıl sora, 1926 da Medeni Kanun çıktı. Böylece Türk kadınlığı medeni haklarını tekrar kazanmış ve “Türk ailesinin hakiki temeli yeniden kurulmuş oldu...” (s. 227). Cümlesinde bir diğer nokta ise kadının tarihsel köklerinde bir zamanlar zaten var olan haklarına yeniden kavuşmuş olduğu vurgusu önemlidir.

Ders kitabında “...Medeni hukukun, siyasi hukuk sahasına kadar genişletilmesi, Türk Cumhuriyetinin esaslı gayelerinden biridir. Fakat hakların yanında kullanmayı bilmek, vazifelerin yanında onları ifa edebilmek te şarttır. Bununla beraber Türk kadını, bu vadede dahi tecrübe ve imtihan geçirmeğe liyakat kazanmıştır” (s. 228).

İfadesi ile Türk kadınının kazanmış olduğu bütün haklara layık olduğu vurgulanmış, sadece hak verilme aşamasında toplumun zihniyetinin hazırlanması ile kalınmamış, aynı zamanda bu hakların verilmesinin doğruluğu sağlamlaştırılmaya çalışılmıştır.

Kadın eğitimi konusu ders kitabında iki şekilde anlatım yer almaktadır. İlki kadınların evlat yetiştirmede, yeni nesilleri şekillendirmede etkin oldukları, diğer ise kadınların eğitim olarak erkeklerle eşit ve iyi bir eğitim almalarıdır. Atatürk’ün konuşmalarından örneklerle bu konuya vurgu yapılmıştır (s. 225).

...Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye alınan yerin ana kucağı olduğu düşünülürse, bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmağa azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımızda alim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün tahsil derecelerinden geçeceklerdir. Kadınlar içtimai hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin yardımcısı olacaklardır... (s. 225)

...İslam ve Türk tarihi tetkik edilirse görülür ki bugün kendimizi mukayyet zannettiğimiz bin türlü kayıtlar yoktur. Türk içtimai hayatında kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden kat’iyyen geri kalmamışlardır; belki daha ileri gitmişlerdir... (s. 225).

...Efendiler, memleketimizde cehil varsa, umumdur. Yalnız kadınlarımıza değil, erkeklerimize de şamildir... (s. 226).

Yukarıda belirtilen alıntılarda kadın ve erkeğin toplumda bir cehalet varsa eşit olduğu, ilim, irfan konusunda erkeklerden hiçbir zaman geri kalmamış olmadığı, olumlu olumsuz her şeyde her iki cinsin de eşitliği vurgusu dikkat çekicidir.

Ders kitabında Atatürk’ün konuşmasında eğitimde kadının rolü üzerine alıntı bir alıntı da verilmiştir:

...Son söz olarak diyorum ki, bizi analarımızın adam etmesi lazım idi. Onlar edebildikleri kadar etmişlerdir. Bundan sonra başka zihniyette başka kemalde adamlara muhtacız. Bunları yetiştirecek olanlar bundan sonraki analardır. Bu maruzatımın, istiklal, şeref, hayat ve mevcudiyetini temin ve idame etmeği umde ittihaz eden yeni Türkiye Devleti’nin esaslarından birini teşkil etmesi lazımdır ve edecektir (s. 226).

Türk kadınının toplumdaki misyonuna dikkat çekilmektedir. Türk kadınının Türk Devleti’nin modern ve demokratik anlayışla, güçlü varlığı ve bu varlığın devamlılığı için önemi vurgulanmıştır. Başarılı ve bilinçli nesiller yetiştirmenin iyi bir eğitim almaktan geçtiği, bu nedenle kadınların da her alanda görev alacak eğitime ve donanıma sahip olmaları üzerinde de ayrıca durulmuştur. Erkeklerle aynı eğitim derecelerinden geçecek olan Türk kadınının aynı yolda yürüyeceği nesilleri yetiştirmesi, çağın gereklerine uygun ve ileri taşıyacak

olması açısından ayrı bir önem taşıdığı anlatılmıştır. “...Milletimizin, memleketimizin irfan yurtları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır...” (s. 250) cümleleriyle ders kitabında yer almıştır. Her alanda kadın erkek eşitliğinden bahsedilmesinin yanı sıra eğitimde kadın ve erkek öğretmenlerin de omuz omuza aynı koşullarda görev yapmaları taltif edilmiş, bu durum ders kitabında da yer bulmuştur. Eğitim ordusu içinde görev yapan kadın ve erkek öğretmenlerimizi takdir ettiği konuşmasından bir alıntı da ders kitabında yer almıştır.

...Kadın ver erkek muallimlerimizin, yeni nesli yetiştirmek için sarfettikleri fedakerane mesai ile beraber içtimai heyetimiz içinde yeni zihniyeti ve medeni hayatı telkin ve tamim icra ettikleri eyi tesirler, bu güzide heyetlerin yüksek vazifelerini ne kadar müdrik olduklarını göstermektedir. Vazife başında ekserisinde bizzat beyan ettiğimiz takdirleri huzurunuzda da tekrar ve ifade etmekle mülahiyim (s. 265).

Yine mesleki eğitim bahsinde “Ankara İsmet Paşa Kız enstitüsü, Kız sanat mektepleri, ebe yetiştirmek üzere mektepler açılması konularına da yer verilmiştir (s. 262, 232).

Ders kitabında, eğitim konusunda harf devrimi sonrası Türk kadınının okuma yazma seferberliğine katılımına İsmet Paşa’nın Malatya’daki konuşmasındaki şu sözlerle yer verilmiştir.

...İhtiyar kadınlarımız ve analarımız kendilerine şimdiye kadar zindan kesilen kağıt çizgilerinin söz söyleyen nurlu işaretler haline geldiğini görünce sevinçlerinden şaşırıyorlar. Altmış senelik ömürlerinde esrarlı bir tulsım gibi gözleri korkutan okuyup yazmanın yeni harflerle iki hafta içinde yüzlerine gülen sevimli bir peri olduğunu anlamak hakikaten sevindirecek bir hadisedir... (s. 254) (Resim, 103).

Kadın eğitimine yönelik okullar açılması, yeni nesiller için modern bir toplum oluşturulmaya çalışılmasının yanı sıra ihtiyar kadınların da okuma yazma seferberliğine katılarak, okuma yazma öğrenmeleri bir kazanım olarak verilmiştir.

Toplumsal yapıda kadınların kılık kıyafetleri de Tarih IV ders kitabında yer verilen konular arasındadır. Konu anlatımında toplumsal yaşamadaki kadın konusunun verildiği şekilde önce Türk kadınının Osmanlı toplumundaki kılık kıyafeti anlatılmıştır.

...Evinden dışarı çıktığı zaman ise, çarşaf denilen bir örtüye baştan ayağa kadar bürünür (Res. 94), yüzünü peçe dedikleri bir siyah tülle kapatırdı. Bu çarşaf, bir torbaya benzerdi; peçe ne kadar kalın olursa, o kadar makbul görülür, ince peçe kullanan kadınların iffetinden şüphe edilirdi. Çarşafın arasından kadının eli hatta parmağının ucu görünmemek lazımdı... (s. 222).

Bu durumun kasaba ve şehirlerde söz konusu olduğu kırsalda kadın ve erkeğin eşit bir şekilde yaşamın her alanında omuz omuza olduğu özellikle belirtilmiştir. “...Anadolu ve Rumeli köylerine hiçbir zaman çarşaf ve peçe ile kadının kapatılması zulmü girememiştir...” (s. 224) sözleri ile anlatılmıştır. Atatürk ders kitabında verilen konuşmalarında er defasında

kadın konusuna değinilmekle birlikte kadın kıyafetleri konusunda özellikle erkeklere de mesajlar vermiştir.

...Seyahatim esnasında, köylerde değil, bilhassa kasabalarda ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif olarak kapattıklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarzın kendileri için mutlaka azap ve ıstırapı mucip olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar, bu biraz bizim hodbinliğimizin eseridir. Çok afif ve çok dikkatli olduğumuzun icabıdır. Fakat muhterem arkadaşlar! Kadın arkadaşlarımız da bizim gibi müdrik ve mütefekkir insanlardır. Onlara ahlaki mukaddesatı telkin etmek, milli ahlakımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile nezahatle teşhiz etmek esası üzerinde bulunduktan sora fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilirler; bunda korkulacak bir şey yoktur...
...Bazı kasabalarda kadınlarımızın yakışsız örtünme ve erkekten kaçma tarzları içinde sözünü esirgemedi:
Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya peştemal veya buna benzer bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mana ve medlulü nedir?
Efendiler,
Medeni bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal, milleti gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tahsisi lazımdır... (s. 227).

Ders kitabındaki anlatımda, Türk kadınına modern bir yaşam kapılarını açmakla beraber, erkeklerin kılık-kıyafetleri üzerine olumsuz eleştiriler getirilirken kadınlar için belli bir yönlendirme yapılmamış, örtünme değil; örtünmedeki aşırılıkların yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede ders kitabında örnek bir resim kullanılmış, resim açıklaması olarak resmin altına çarşaf ve peçe eleştirisine dönük olarak köylerimize, kırsaldaki yaşamımıza nüfuz edemediği belirtilmiştir (Tarih, IV, s. 84).

94. İMPARATORLUK DEVRİNDE KADIN KIYAFETLERİ:
PEŞTEMAL, YAŞMAK, ÇARŞAF VE PEÇE.

«Çarşaf ve peçe ile tesettür adeti ötedenberi köylerimize hulûl edememiştir.»

Şekil 1. Osmanlı İmparatorluk devrinde kadın giyimi (Tarih IV, 1931. İstanbul Devlet Matbaası, s. 84)

Tarih IV ders kitaplarında askeri açıdan bakıldığında kadın konusu özellikle Milli Mücadele’de Türk kadınının cephede ve cephe gerisinde üstlenmiş olduğu büyük rolü ekseninde verilmiştir. Aynı zamanda Cumhuriyet döneminde barışı muhafaza, savaşa her durumda hazır olma, kadın-erkek eşitliği çerçevesinde Türk kadınının da askerlik vazifesi yapabileceği vurgusuyla anlatılmıştır.

Ortaöğretim Tarih IV adlı ders kitabında kadın imgesi “askeri açıdan kadın” teması olarak Tablo 4’ de sunulmuştur.

Tablo 4

Askeri Açından Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Askeri Açından Kadın	Milli Mücadele’de Kadın	2
	Askeri Yetenek	7
Toplam		9

Kaynak: *Tarih IV*, 1931. İstanbul Devlet Matbaası.

Tarih IV ders kitabında kadın imgesi askeri açıdan Milli Mücadele’de 2 ve Türk kadınının askeri yetenekleri 7 kez olarak ele alınmıştır. Kadınların tüm eşit haklara kavuşmasındaki gibi savaşa hazır olmada da erkeklerle aynı konumda olması için Atatürk’ün konuşmalarından, tarihten örnekler verilmiştir. Bir bakıma Milli Mücadele’de vatan savunmasına muktedir olan Türk kadını, askerlik yapabileceği vurgusu daha çok yapılarak örneklerle anlatılmıştır. Milli Mücadele’de Türk kadınının cephe gerisinde, cephede hizmetleri gerek yazılı olarak gerekse resimlerle anlatılmıştır (s. 98). Özellikle Yunan ordusuna karşı bir dönüm noktası olan Sakarya Meydan Savaşı’nda silah, mühimmat olarak ne kadar zor durumda olduğumuz belirtilmiştir. Ancak bu zor duruma karşı Yunan ordusunda olmayan unsurlar sıralanırken Türk kadını da vurgulanmıştır.

...Kamyonlar, otomobiller yerinde, köylülerin kağını (Res. 37) ve arabaları, merkep ve develeri, erkekleri neferlikle cepheye koşan Türk kadınlarının sırtları (Res. 38) cepane ve yiyecek taşıyorlardı. Hasılı maddi cihetten bakılınca Sakarya Meydan Muharebesinin Türkler lehine neticelenmek ihtimali yok gibi idi. Fakat Yunanlılarda bulunmayan çok mühim amiller, Türkler tarafında idi. Ordunun esaslı kütlesini teşkil eden Türk Milleti gibi bir cevher, o tarafta yoktu... Türk Milleti, ihtiyarile, genciler, kadınile, çocuğıle, nesi var nesi yok hepsini feda ederek vatan müdafaasına kalkmıştı... (s. 98).

Milli Mücadele’de Türk kadınının yüklenmiş olduğu vazife yalnızca yazılı olarak verilmemiş, resimlerle de gösterilmiştir (Resim 37-38).

Şekil 2. Milli Mücadele’de Anadolu’da Kağnısı ve Çocukları ile Birlikte Cepheye Mermi Nakleden Köylü Kadın.

38. CEPHEYE SIRTLARİLE CEPHANE TAŞIYAN TÜRK KADINLARI.

Şekil 2. Milli Mücadele’de Anadolu’da cepheye sırtlar ile cephane taşıyan Türk kadınları

Türk kadının top yekun mücadelesinin anlatımının yanı sıra ders kitabında Türk kadının askerlik vazifesini yapabileceği, her alanda eşitlik sahibi olmuşken bu görevi de layıkıyla yerine getireceği vurgulanmıştır. Öyle tahmin edilmektedir ki; Atatürk’ün konuşmalarında kadınlara siyasi haklar verilirken olduğu gibi askerlik konusunda da bir hazırlık yapılmış,

zihni zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Dünyanın ilk kadın savaş pilotu Sabiha Gökçen'in kabullenilme sürecini bu açıdan da değerlendirmek gerekir.

...O halde kadının bütün manasile siyasi haklara malik olması için her vatandaş nazarında bir şeref ve haysiyet hakkı ve bir vatan borcu olan askerlik vazifesini icabında fiilen yapabilmesi lazımdır. Demokrasinin esas şartlarından biri olan müsavat ancak böyle tahakkuk edebilir.
...Kadının uzvi teşekkülü, ruhi hali buna müsait değildir denemez; Türk köylü kadınının en ağır işleri yapmakta erkeklere olan mesai iştiraki ve mukavemeti malumdur.
...Türk tarihinde ve yakın inkılap tarihinde Türk kadınının yaptığı fedakerane hizmetler doğrudan doğruya muharebe meydanlarında yapabileceği hizmetlerin delilleridir.
...Bu noktalar üzerinde ayrı ayrı durduktan sonra Gazi, "Bugün için kadının askerlik yapması bahis mevzuu olmasa bile, bütün kızlarımızın vatanın, milletin menfaatlerini müdafaa ve muhafaza edebilecek kabiliyette yetiştirilmelerinin milli terbiyeye mazhar edilmesi lazım geldiğini,, izah ve işaret buyurarak:
"Türk kadınının esasen bu cevherde olduğuna şüphe yoktur. Onun içindir ki, Türk kadınları memleketin mukadderatını millet namına idare eden siyasi zümreye geçmek arzusunu izhar ederken, milletin vatandaşlara tahmil ettiği vazifelerin hiçbirinden kendilerinin uzak bırakılamayacağını düşünmezler. Çünkü vazife mukabili olmıyan hak, mevcut değildir" demişlerdir... (s. 229).

Atatürk'ün konuşmalarının yanı sıra Tarih IV ders kitabında dipnot ile İbni Batuta'dan alıntı yapılmış, Türk kadınının askeri açıdan ne kadar yetenekli olduğu anlatılmıştır.

...İbni Batuta, bundan altı yüz yıl, kadar evvel Çin seyahatini anlatırken Çin Hindi sahillerinde hükümdarlık ettiği gördüğü Ürdüca adlı bir Türk kızından bahseder:
Melike kendisini selamladığım zaman bana Türkçe " huşün misin, yahşi misin?,, yani nasılsın eyi misin diyerek yanına oturttu. Kendisi eyi arabi kitabet ederdi. Hizmet edenlerden birine "devat ve bitik gatür!,, yani "divit ve kağıt getir,, dedi. Arapça besmele yazdı, ve bana "bu nedir?,, dedi. Tanrı adı demek olduğunu söyledim. Hoşun yani eyi dedi. Nereden geldiğimi sordu." Hintten cevabını verdim. "Ben oralara sefer edeceğim ve o memleketleri zaptedeceğim. Oradaki zenginlik ve asker çokluğu hoşuma gidiyor, dedi.
Bu melikenin askeri arasında kadınlar ve kızlar bulunup erkeler gibi muharebe ettikleri ve kendisinin de erkek ve kadın askerleri ile birlikte düşmana şiddetle saldırdığını, harp meydanlarında bahadırlar ile mübareze ettiğini Hanoda (gemi kaptanı) bana anlattı. Melike ile düşmanlarından biri arasında şiddetli bir çarpışmada Melikenin ordusundan çoğu ölerək bozulmasına pek az kalmışken, kendisi ileri atılıp asker saflarını yararak düşmanı olan hükümdarın bulunduğu yere sokulduğunu ve onu bir vuruşta öldürerek galebe çaldığını ilave etti.
Hükümdar oğullarından pek çoğunun kendisile evlenmek istedikleri halde: "Ben yalnız benimle mübareze ederek galebe çalana varırım,, diye koyduğu şarttan dolayı, yenilerek mahcup olmak korkusile mübarezeye giremediklerini söyledi,,... (s. 266-267).

Ders kitabında verilen İbni Batuta seyahatnamesinden alıntıda, Eski Türk Devletlerinde; Dede Korkut destanlarındaki kadın motifi benzeri bir Alp kadın karakteri kullanılmıştır. Bu anlatım ile askerlik konusunda tıpkı siyasi, toplumsal haklar gibi zaten var olanın tekrar hayata geçirilebileceği mesajının verilmeye çalışıldığı düşünülmektedir.

Tarih IV ders kitabı cumhuriyet değerleri ve bu değerleri taşıyacak, aktaracak kadın imgesini dönemin koşullarına göre oldukça net ve detaylı bir şekilde ortaya koyarak vermeye çalışmıştır. Her alanda eşit bir cumhuriyet insanı yaratma amacının ders kitabında oldukça açık olduğu görülmüştür. 1945 sonrası Enver Ziya Karal'ın ders kitabı Tarih IV ders kitabı ile aynı çizgide devam etmiş, ancak 1950'den sonraki basımlarda siyasi değişimle kitaplara

yansıyan durum kadın konusunda da büyük çaplı olmasa da bazı içerik değişimlerine yol açmıştır.

4.3. 1950 ve 1960 Arası Ortaöğretimde Okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Kitaplarında Kadın İmgesi

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi’ni konularını içeren, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk ders kitabı olan Tarih IV, 1945 yılından itibaren yerini Enver Ziya Karal’ın Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabına bırakmıştır. Karal’ın ders kitabında 1945 baskısındaki bazı içerikler iktidar değişimine paralel olarak 1950’den sonra ders kitabından çıkarılmıştır (Boykoy, 2011). Çıkarılan içerikler arasında kadın konusu ile ilgili bölümlerde büyük değişiklikler olmaması nedeniyle söz konusu farklılıklar 1950 sonrası incelemede Enver Ziya Karal’a ait ders kitapları inceleme başlıkları altında ele alınarak verilmiştir. 6 Haziran 1949’da 5429 sayılı kanunla belirlenen değişikliklere göre lisede okutulacak kitapların listesi her sene başında açıklanmaya başlamış, her geçen yıl bu listedeki kitap sayıları çoğalmıştır (Çapa, 2014). 1950 yılında lise ve orta dereceli meslek okullarında okutulan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabı öğretimden kaldırılmış, 1950 ve 1951 eğitim öğretim yılında okullarda bu ders okutulmamıştır (T.D, 1950). 1951’den 1960 yılına kadar Türkiye Cumhuriyeti Tarihi dersi aynı isimle kitap çeşitliliği artarak okutulmaya devam etmiştir. 1951 yılından itibaren ilk basımı 1942 yılında yapılmış olan Enver Ziya Karal’ın “Türkiye Cumhuriyeti Tarihi” adlı kitabı okutulmaya başlanmıştır. 1954 yılından itibaren Mükerrerrem Kamil Su ve Kamil Su tarafından hazırlanan “Türkiye Cumhuriyeti Tarihi” devamında ise 1955’ten itibaren Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar tarafından hazırlanan “Türkiye Cumhuriyeti Tarihi” kitapları 1960 yılına kadar ve sonrasında okutulan Cumhuriyet dönemi tarihini anlatan ders kitapları olmuştur.

1950 yılından itibaren ortaöğretimde okutulmaya başlayan Enver Ziya Karal tarafından hazırlanmış ders kitabında kadın imgesi “siyasi açıdan kadın” teması olarak Tablo 5’ te sunulmuştur.

Tablo 5

Siyasi Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Siyasi Açıdan Kadın	Hatun	2
	Siyasi Haklar	2
Toplam		4

Kaynak: Karal, E. Z. (1946). *Türkiye Cumhuriyeti’i tarihi*. Ankara: Maarif.

Tablo 5’e göre kadının siyasi açıdan kadın imgesi, “hatun” olarak 2 kez ve siyasi haklarını elde etmiş kadın olarak 2 kez olmak üzere toplamda 4 kodla yer almıştır. Ders kitabında kronolojik olarak ilk önce Eski Türk Devletleri’nde kadının siyasi konumuna değinilmiş, eski Türklerde kadının Hakan kadar Hatun’un da yönetimde etkin olduğu vurgulanmıştır.

Hakanların emirlerinin sayılabilmesi için mutlaka “Hakan ve Hatun emir ediyor ki...” sözüyle başlaması lazımdı. Hakan elçileri ancak hatun beraberinde olduğu halde kabul edebilirdi. Kurultaylarda, ibadethanelerde, harp ve sulh meclislerinde hatun da mutlaka hakanla beraber bulunurdu. Kadınlar, hükümdar, kale muhafızı, vali ve elçi bile olabiliyorlardı... (Kartal, 1946, s. 145).

Şeklinde bir anlatım ile İslam öncesi Türk devletlerinde Türk kadınının siyasi açıdan eşit statüsünün eşitliği vurgulanmıştır. Konunun devamında kronolojik olarak Osmanlı kadının yönetim ve yönetim kadrolarında bulunmasına dair olumlu olumsuz bir ifade yer almamıştır. Osmanlı’da kadının toplumsal statüsü anlatılmış, devrimlerle gelen büyük değişim vurgulanmıştır.

...1930 yılında kabul edilen Belediye Kanunu ile kadınların belediye seçimlerine iştirak etmeleri hakkı tanındı. Birkaç yıl sonra da kadınlar mebus seçmek ve seçilmek haklarını kazandılar. (5 birincikanune 934). Böylece Türk kadını tam manasıyla erkeğe eşit oldu. ...Avrupa devletlerinden birçoğu tarihlerinde pek çok inkılap hareketi yapmış olmalarına rağmen kadınlarına bu hakkı sağlayamamışlardı. Halbuki birkaç yıl içinde Türk cemiyetinde asırlarca sürmüş olan batıl kadın statüsü değiştirilmiş bulunuyordu. Türk cemiyeti bundan böyle Türk erkeği ve Türk kadınının müşterek ve ahenkli çalışmaları üzerinde ilerleyecek ve yükselecekti.... (Kartal, 1946, s. 147).

Buradaki anlatımda en dikkat çekici nokta kadınlara tanınmış olan hakların Avrupa toplumu ile karşılaştırılarak verilmiş olmasıdır. Kısa süre için de Avrupa toplumlarını dahi geride bırakacak kadın hakları devrimleri ile sadece kendi içinde değil, uluslararası alanda dahi Türk kadınının statüsünün güçlenmesi vurgulanmıştır. Ancak Tarih IV ders kitabına nazaran burada “ ... Türk cemiyetinde asırlarca sürmüş olan batıl kadın statüsü değiştirilmiş bulunuyordu.” cümlesi ile daha keskin ifadelerin kullanıldığı görülmektedir (Kartal, 1946).

1951 yılından itibaren ortaöğretimde okutulmaya başlayan diğer Cumhuriyet Tarihi kitabı da Enver Behnan Şapolyo’ya aittir. Enver Behnan Şapolyo’nun Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabında kadın imgesi “siyasi açıdan kadın” teması olarak Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6

Siyasi Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Siyasi Açıdan Kadın	Hatun	1
	Siyasi Haklar	2
Toplam		3

Kaynak: Şapolyo, E. B. (1967). *İstiklal savaşı edebiyatı tarihi /Milli mücadele’nin edebi vesikaları*. İstanbul: Ak.

Tablo 6’ya göre siyasi açıdan kadın imgesi, “Hatun” koduyla 1 kez yer almıştır. Siyasi Haklarını elde etme olarak 2 kez olmak üzere iki farklı kod ile ders kitabında yer almıştır. Hatun olarak yönetimde yer alma, bir cümle ile eski Türk devletlerindeki uygulamalara atıf yapılarak diğer bölümde de kadınlara Cumhuriyet’le tanınan siyasi haklar üzerinden anlatım yapılmıştır.

*...Hakan ile Hatun aynı derecede bir hakka malik idi....
...1930 yılında kabul edilen Belediye Kanunu ile kadınlarımız Belediye seçimlerine de iştirak ettiler. 5 Aralık 1934 tarihinde de kadınlar mebus seçmek ve seçilmek haklarını kazandılar. Bu suretle kadın hukuk bakımından erkeklerle müsavî oldu... (Şapolyo, 1951, s. 127).*

Şapolyo’nun ders kitabında kadının statüsü ve siyasi hakları ile ilgili başka ülkelerle kıyaslama yapılmamıştır. Yanı sıra Enver Ziya Karal’ın ders kitabındaki gibi keskin ifadelere bu bölümde rastlanmamıştır. Şapolyo burada yorumsuz bir anlatım kullanmıştır.

Mükerrem Kamil Su ve Kamil Su tarafından yazılmış olan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi “siyasi açıdan kadın” teması olarak Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7

Siyasi Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Siyasi Açıdan Kadın	Siyasi Haklar	2
Toplam		2

Kaynak: Su, M. K. & Su, K. (1954). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Kanaat.

Tablo 7’de siyasi açıdan kadın imgesi siyasi haklarını koduyla ders kitabında 2 kez yer almıştır. Türk kadının eski Türk devletlerindeki durumuna değinilmeden Cumhuriyetle birlikte elde ettiği siyasi haklar üzerinden konu kısa bir paragrafla işlenmiştir.

...Daha sonra kadına siyasi hayatta da bir takım haklar tanındı. 1930 yılında belediye seçimlerine iştirak etme, 1934 yılında da mebus seçme ve seçilme hakkını veren kanunlar kabul edildi. Bugün Türk kadını ile erkeği arasında hukuk bakımından bir fark kalmamıştır. Kadın ve erkek medeni ve siyasi hayatta eşit haklara sahip olarak yan yana ve birbirlerine dayanarak çalışmaktadırlar... (SU & SU, 1954, s. 146).

Bu ders kitabında da kadınların seçme ve seçilme hakları üzerinden yapılan devrimlerle gelen eşitlik ifadesi vurgulanmıştır. Önceki ders kitaplarından farklı olarak kadın ve erkek arasında hukuk bakımından fark kalmadığının; medeni ve siyasi hayatta yan yana ve birbirlerine dayanarak çalıştıklarının daha güçlü vurgulanması toplum hayatına bu eşitliğin ne kadar yansıdığı konusunda düşündürücüdür. Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar tarafından hazırlanmış olan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi “siyasi açıdan kadın” teması olarak Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8

Siyasi Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Siyasi Açıdan Kadın	Siyasi Haklar	2
Toplam		2

Kaynak: Yazgan, F. & Serdarlar, N. (1956). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918–1955*. İstanbul: İnkılap.

Tablo 8’de siyasi açıdan kadın imgesi siyasi haklar koduyla 2 kez yer almıştır. Türk kadınının geçmişte “Hatun” olarak yönetimde yer almasına ders kitabında değinilmemiştir. Cumhuriyet’le birlikte kendisine tanınan siyasi haklar bağlamında ele alınmıştır.

“...Kadına siyasi haklar da tanındı. 1930 yılında kabul edilen Belediye Kanunu ile kadına belediye azası seçmek ve seçilmek hakkı verildi. 5 Ocak 1934’te çıkarılan bir kanunla vatandaşların kutsal hakkı olan mebus seçmek ve seçilmek hakkına kavuştu...” (Yazgan & Serdarlar, 1958, s. 114).

Ders kitabında yer alan bu ifadelerde seçme ve seçilme hakkı kutsal bir vatandaşlık hakkı olarak vurgulanmış, belediye kanunu ile kadının kazanmış olduğu haklar önceki ders kitaplarındaki anlatımlardan farklı olarak daha detaylı anlatılmıştır.

İncelenmiş olan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi siyasi açıdan belediye kanunu ve milletvekili seçme ve seçilme hakkı olarak yer bulmuştur. Anlatımlardaki ifadelerde büyük farklar bulunmamakla birlikte kadın hakları için mücadele eden “Kadınlar Birliği”nden bahsedilememiş olması dikkat çekicidir. Yine 1930 Belediye Kanunu ve 1934 Milletvekili seçme ve seçilme hakkı her kitapta olmasına karşılık 1933 yılında “Köy Yasası” ile muhtar ve ihtiyar kurulunu seçme, seçilme hakkına hiç yer verilmemiştir. Türk kadının ilk kez 1930’da belediye seçimleri için sandık başına gitmesi, 1935’te milletvekili seçimlerinde ilk kez oy kullanması gibi detaylara kitaplarda yer verilmemiştir. Seçim hakkını almasıyla birlikte hiç beklemeden adaylığını koymuş ve seçilmiş ilk belde başkanı Sadiye Hanım’dan ve meclise giren ilk 18 kadın vekilden bahsedilememiş olması düşündürücüdür. Özellikle rol model olma konusunda somut örneklere ders kitaplarında yer verilememesi o dönemdeki ders kitabı yazımının daha soyut anlayış üzerinden devam ettirildiğini göstermektedir.

Ortaöğretimde, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi ikinci olarak “ekonomik açıdan kadın” teması başlığı altında incelenmiştir.

1945 yılından itibaren ortaöğretimde okutulmaya başlayan Enver Ziya Karal tarafından hazırlanmış ders kitabında kadın imgesi “ekonomik açıdan kadın” teması olarak Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9

Ekonomik Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Ekonomik Açıdan Kadın	İş Yaşamına katılım	1
Toplam		1

Kaynak: Karal, E. Z. (1946). *Türkiye Cumhuriyet’i tarihi*. Ankara: Maarif.

Tablo 9 incelendiğinde “ekonomik açıdan kadın imgesi” iş yaşamına katılım koduyla 1 kez yer almıştır. Ekonomik hayata katkısının, iş yaşamına katılım yönüyle verildiği görülmektedir. Üretim ve ticari faaliyetlerde kadının rolünden bahsedilmemiştir. “Kadın Hakları” başlığı altında kadınların iş hayatına katılım durumu ele alınmıştır. “*Kadın yalnız ev işleriyle meşgul olur. İktisadi hayatın başka çalışma alanlarına tamamiyle yabancısıdır...*” (Karal, 1946, s. 146) ifadeleri ile devrimler öncesi Türk kadınının durumu anlatılmıştır.

Enver Behnan Şapolyo’nun Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabında kadın imgesi ekonomik açıdan incelenmiş, ne şekilde yer aldığı Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10

“Ekonomik Açıdan Kadın” Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Ekonomik Açıdan Kadın	İş Yaşamına katılım	2
	Üretim faaliyetlerine katılım	1
Toplam		2

Kaynak: Şapolyo, E. B. (1967). *İstiklal savaşı edebiyatı tarihi /Milli mücadele’nin edebi vesikaları*. İstanbul: Ak.

Tablo 10 incelendiğinde ders kitabında “ekonomik açıdan kadın imgesi” iş yaşamına katılım koduyla 2 kez ve üretim faaliyetlerine katılım koduyla 1 kez olmak üzere iki farklı kodla yer aldığı görülmektedir. Ekonomik faaliyetlerden biri meslek sahibi olarak iş yaşamına katılım, diğeri ise tarlada üretime katılım şeklindedir. “*Kadınlara dışarıda çalışma hakkı verilmezdi. Ne memur ve ne de işçi olamazlardı... Yalnız köylerde kadın, erkeği ile beraber tarlada çalışabilirdi...*” (s. 127). Devrimler öncesi iş yaşamına katılım konusu olumsuz olarak verilmiş, devrimlerden sonra bazı meslek dalları sıralanarak, birçok meslek dalında erkeklerle eşit olarak görev yapmaya başladıkları anlatılmıştır. Türk kadınının üretim faaliyeti içinde sadece tarlada çalışabildiğine vurgu yapılmıştır. Siyasi hakların

kazanılmasıyla kadın erkek eşitliğinin sağlandığı, böylece meslek sahibi olarak kadınların da iş yaşamına katılımları şu sözlerle anlatılmıştır. “...5 Aralık 1934 tarihinde de kadınlar mebus seçmek ve seçilmek haklarını kazandılar. Bu suretle kadın, hukuk bakımından erkeklerle müsavî oldu. Kadınlarımız memur, hakim, avukat, doktor gibi birçok mesleklerle girerek içtimai hayata karıştılar...” (s. 127) Mükerrerrem Kamil Su ve Kamil Su tarafından yazılmış olan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi “ekonomik açıdan kadın” teması olarak Tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11

Ekonomik Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Ekonomik Açıdan Kadın	İş Yaşamına katılım	1
Toplam		1

Kaynak: Su, M. K. & Su, K. (1954). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Kanaat.

Tablo 11 incelendiğinde, Mükerrerrem Kamil Su ve Kamil Su tarafından hazırlanan ders kitabında “ekonomik açıdan kadın imgesi” iş yaşamına katılım kodu ile 1 kez yer almaktadır. Medeni Kanun’un getirdiği haklarla Türk kadınının iş yaşamına başladığı şu şekilde ifade edilmiştir: “*Medeni Kanun, kadınla erkek arasındaki bu eşitsizliği kaldırdı, kadına sosyal hayatta layık olduğu yeri verdi. Bundan sonra kadın iş hayatına atıldı...*” (s. 150).

Şapolyo’nun Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında Medeni Kanun, belediye kanunu, mebus seçme ve seçilme kanunları sıralanarak kadının statü değişimi ve ekonomik hayata katılımı verilmiştir. Mükerrerrem Kamil Su ve Kamil Su’ya ait ders kitaplarında ise meslek sahibi olup iş yaşamına katılım Medeni Kanun’a bağlanarak verilmiştir.

Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar tarafından hazırlanmış olan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi “ekonomik açıdan kadın” teması olarak Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12

Ekonomik Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Ekonomik Açıdan Kadın	İş Yaşamına katılım	2
Toplam		2

Kaynak: Yazgan, F. & Serdarlar, N. (1956). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918–1955*. İstanbul: İnkılap.

Tablo 12’de “ekonomik açıdan kadın imgesi” iş yaşamına katılım koduyla 2 kez yer almıştır. İş yaşamına katılımda devrimler öncesi durum olumsuz ifadelerle vurgulanmış, beraberinde

köylerde kadınların eşleri ile birlikte çalışmalarından bahsedilmiştir. “Kadınlar hiçbir mesleğe girmezler, ev işleriyle meşgul olurlardı. Fakat köylerde kadın eski Türk adetlerini muhafaza etmiştir... Dışarıda erkeği ile birlikte çalışabilirdi...” (s. 103) ifadeleri kullanılmış, ardından Türk kadınına devrimlerle verilen haklar sıralanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti ders kitaplarında kadınların devrimlerle gelen toplumsal değişim içinde yer aldıkları, kadın statüsünün eşit ve güçlü bir konuma yükseltilmesi ön plandadır. Ancak, iş yaşamına katılımın devrimlerle gelen statü değişimi sonrası ne şekilde olduğu en fazla Şapolyo’nun ders kitabında mesleklerin isimleri sıralanarak gösterilmiştir. Karal ve Mükerrerrem Kamil Su ve Kamil Su ders kitaplarında kadının iş yaşamına katılımının olmadığını belirtirken aynı zamanda “ev işleri ile meşgul olma” ibaresi ile kadının eve kapatılmışlığını da bir kez daha hissettirmişlerdir. Siyasi açıdan kadını ele alırken olduğu gibi ekonomik açıdan kadın imgesinde de somut olarak örneklendirme yapılmamış, meslek dallarında ilk olma sıfatını taşıyan kadın isimleri yer almamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından ivme alan Türk kadınlarının ekonomik faaliyetlerdeki rolü, mesleki yaşamdaki başarılarının kısıtlı olarak verilmiş olması, ilkökul ders kitaplarında 1945lerden itibaren başlamış olan çalışma hayatından kadını uzak tutma eğilimi bağlamında ortaöğretim anlatımları da etkilenmiş görünmektedir (Gümüsoğlu, 2008).

Ortaöğretimde, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders kitaplarında Kadın İmgesi dördüncü olarak “toplumsal açıdan kadın teması” başlığı altında incelenmiştir. Türk kadının toplumsal açıdan ders kitaplarının içeriğinde ne şekilde yer aldığı kodlarla belirtilmiştir. 1950 yılından itibaren ortaöğretimde okutulmaya başlayan Enver Ziya Karal tarafından hazırlanmış ders kitabında kadın imgesi “toplumsal açıdan kadın” teması olarak Tablo 13’ te sunulmuştur.

Tablo 13

“*Toplumsal Açıdan Kadın*” Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Toplumsal Açıdan Kadın	Aile yaşamı	24
	Günlük Yaşam	7
	Eğitim	6
	Kadın Giyimi	10
Toplam		47

Kaynak: Karal, E. Z. (1946). *Türkiye Cumhuriyeti’i tarihi*. Ankara: Maarif.

Tablo 13’te kadın imgesi toplumsal açıdan, aile yaşamı 24, günlük yaşam 7, eğitim 6 ve kadın giyimi 10 kez olmak üzere 4 farklı kod ile verilmiştir. Bu kodlardan özellikle aile

yaşamında kadının yeri en fazla yer verilen kod olmuştur. Aile yaşamında kadının sahip olduğu statünün, İslam öncesi Türk devletlerinde, Osmanlı döneminde, kent ve kırsal yaşamda olmak üzere 4 şekilde ele alındığı görülmektedir. Anlatımlarda kronolojik olarak önce İslam Öncesi Türk Devletleri'nde kadının konumu üzerinde durulmuştur.

“Türklerin tarih boyunca kurdukları bütün devletlerde cemiyetin temelini teşkil etmiştir. Fakat ailede kadın ile erkeğin haklarını zamanla değişmiş görüyoruz. İslamiyet'ten önce kadın ile erkek aynı haklara malikti. Ailede kadın ve erkek münasebetleri karşılıklı saygıya dayanmakta idi...Halbuki İslam Hukukuna dayanan Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın bir çok haklarını kaybetti... (Karal, 1946, s. 125). ifadeleri ile kadının toplum hayatındaki durumu anlatılmıştır.1950'den sonra Enver Ziya Karal'ın ders kitaplarında konular farklı başlıklarla detaylandırılarak verilmeye başlanmıştır.

Medeni Kanun konusu ele alınırken kısaca kadının ve modern Türk aile yapısından bahsedilerek şu şekilde kısaca değinilmiştir:

“...Bu kanunla Türk cemiyeti bir ümmet medeniyetinden, bütün dünya milletlerinin ortak oldukları çağdaş medeniyete geçti. Asırlarca hakları silik kalmış Türk kadını, kocasının tek eşi, çocuklarının öz anası olmak kutsal haklarını kazandı. Bu suretle de modern Türk ailesi kurulmuş oldu... (Karal, 1946, s. 144).

Karal'ın ders kitabında aile yaşamında kadın konusu “Kadın Hukuku” başlığı altında ele alınmıştır:

*...Eski Türklerde Kadın Hukuku
Türk Medeni Kanunu, aile hukukunda kadın-erkek eşitliğini sağlamış bulunuyordu. Bu kanun, kadının içtimai ve siyasi haklarını kazanmasına yol açıyordu.
“Eski Türklerde kadın ile erkek eşit haklara sahip idiler. Aile monogam idi. Yani erkek bir kadınla evlenebilirdi. Gelinle güvey mallarını birleştirirler ve ayrı bir ev kurarlardı. Ev Araplarda olduğu gibi yalnız erkeğin değildi. Karı kocanın müşterek malı idi. Çocuklar üzerinde babanın olduğu kadar annenin de hakkı vardı. Her işe ait toplantıda kadınla erkeğin beraber bulunması şarttı (s. 145).*

Eski Türk devletlerindeki aile yaşamında eşit statüde Türk kadını anlatıldıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki durum anlatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun din hukukuna dayanmasına vurgu yapılarak kadının birçok haklarını kaybettiği anlatılmıştır. Tarih IV ders kitabında dinî değil Arap kültürü etkisiyle kadının statü kaybı anlatılmışken bu ders kitabında biraz daha keskin bir ifade ile anlatım söz konusudur. Sadece halktan aile yaşamındaki kadın statüsüne verilen önceki örnekler dışında padişah eşlerinin durumu da anlatılmıştır.

*...Osmanlı İmparatorluğunda Türk kadını:
Halbuki din hukukuna dayanan Osmanlı İmparatorluğunda kadın birçok haklarını kaybetti.
Evlenmede hükümler erkeğin lehinedir. Erkek dört kadınla evlenebilir ve dördü ile beraber
yaşayabilirdi. Evlenme için bir yaş kaydı da yoktu. Boşanma hususunda da erkeğin isteği esastır.
Erkeğin boş ol demesiyle kadın boşanmış olurdu. Padişahın karıları numara ile gösterilirdi;
birinci kadın, ikinci kadın, üçüncü kadın v.s. Mahkemede ancak iki kadın şahitliği bir erkeğinkine
müsavirdir...” (s. 145).*

Karal’ın ders kitabında da Tarih IV ders kitabında olduğu gibi şehir ve kasaba yaşamındaki kadın ile kırsaldaki aile yaşamındaki kadının durumu kesin bir şekilde ayrılmıştır. Anadolu ve Rumeli’de kadının statüsünün erkeklerle eşit olması geleneklere bağlanmıştır.

Anadolu ve Rumeli’de Türk kadınının eski Türk adetlerini devam ettirdiği belirtilerek, “...genel olarak kocasının tek eşidir...” ifadesi ile kırsal kesimde kendi geleneklerine bağlılığı ekseninde aile yaşamı verilmiştir (Karal, 1946, s. 146).

Türk kadınının toplumda eskiden olduğu gibi yeniden eşit statüye kavuşması, Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 ve 1925 yılları arasında yurt gezilerinde yaptığı konuşmalardan kadın konusuyla ilgili sözlerinden alıntılar verilmiştir.

*...Kadınlar içtimai hayatta erkeklerle beraber yürüyerek birbirlerinin yardımcısı olacaklardır.
Medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli aile hayatıdır. Bu hayatta fenalık muhakkak içtimai,
iktisadi ve siyasi aczi mucip olur. Aileyi teşkil eden kadın ve erkek unsurların tabii haklarına
malik olmaları, aile vazifelerini ifaya muktedir bulunmaları lazım gelir...” (s. 146).*

Tarih IV ders kitabında olduğu gibi burada da eski Türk devletlerindeki kadının eşit statüsünü yeniden kazanması vurgusu dikkat çekicidir. Günlük yaşamda kadın statüsü verilirken sadece Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminden bahsedilmiştir. Kadının günlük hayatta erkeklerden geride, ayrı tutulduğu belirtilmiştir.

*...Kadın, erkek cemiyetlerine iştirak edemez. Evin harem adını taşıyan dairesinde ancak kadın
misafirler kabul edilebilir... Trenlerde, tramvaylarda, vapurlarda kadınların oturacağı yerler
ayrılmıştır. Sinema ve tiyatrolarda kadınlara erkeklerin gidemeyecekleri günlerde filimler ve
temsiller gösterilir... Fakat şurası da unutulmamalıdır ki, Türk kadınının, yalnız şehirlerde ve
kasabalarda durumu böyledir. Gerek Anadolu’da gerekse Rumelide köylerimizde Türk kadını
Türk adetlerini tamamen muhafaza etmiştir. Erkeğin her hususta yakın bir yardımcısıdır.
Cemiyet hayatında yeri vardır...” (s. 145).*

Karal’ın ders kitabında buradaki anlatımda da yine Anadolu ve Rumeli’de kırsalda yaşayan insanlarda şehir ve kasabalarda olduğu gibi kadının geri ve ayrı bırakıldığı durumların yaşanmadığı belirtilmiştir.

Eğitimde kadın konusu ele alınırken Karal’ın farklı yıllarda basılmış ders kitaplarında anlatım aynı olsa da 1946 yılındaki ders kitabında kullanılan resimler (Karal, 1946, s. 136, 137, 140), 1950 yılından sonraki ders kitaplarında kullanılmamıştır (Karal, 1946).

Ankara Konservatuarı öğrencileri bir temsile hazırlanırken

Şekil 3. Kadın eğitimi 1 “Karal, E. Z. (1946). *Türkiye Cumhuriyet’i tarihi*. Ankara: Maarif, s. 136”

Kız enstitülerinden birinde öğrenciler dikiş provası yapıyorlar.

Şekil 4. Kadın eğitimi 2 “Karal, E. Z. (1946). *Türkiye Cumhuriyet’i tarihi*. Ankara: Maarif, s. 137”

Her yaştan Türk kadınları millet okullarında Türk harflerini öğreniyorlar

Şekil 5. Kadın eğitimi 3 “Karal, E. Z. (1946). *Türkiye Cumhuriyet’i tarihi*. Ankara: Maarif, s. 140”

1950'den itibaren Enver Ziya Karal'a ait ders kitaplarında toplumsal hayatta kadının konumundan bahsedilirken, yine Osmanlı'da kadın eğitimi konusuna kısaca değinilmiştir.

“...Eğitime önem verilmezdi. Tahsilini ilerletmeye muvaffak olan kadınlara şüphe ile bakılırdı. Sözün kısası, kadın dar bir ahlâk ve hayat telakkisinin cenderesi içinde yaşamak mecburiyetindedir...” (Karal, 1946, s. 145).

Bu kısa bilginin dışında asıl kadın eğitimi konusu “Genel Eğitim Prensipleri ve Müesseseleri” başlığı ile verilmiştir. Bu konu içinde ilk olarak “Cumhuriyet’in Genel Prensipleri” başlığı altında sıralama yapılmış, kızların erkeklerle eşit eğitim alma hakkı 6. madde olarak yer almıştır:

“...Eğitimin bütün kademeleri erkekler için olduğu gibi kızlarımız için de tamamen açık olmalı ve eğitimde cinsiyet farklarına göre kabul edilmiş olan bütün usul ve kaideler kaldırılmalıdır...” (s. 156)

Ders kitabında üniversite eğitimden bahsedilirken kız erkek öğrenci oranları birlikte verilmiştir.

“...1923-1924 yılında İstanbul Darülfünununda öğrenci sayısı henüz 185 kız 1.903ü erkek olmak üzere 2.088 iken aşağı yukarı on yıl sonra bu rakam 2778’e çıkarılabildi. 1950’de ise üç üniversitemizde öğrenci sayısı 30.000 ni aşmaktadır...” (s. 158).

Burada cumhuriyetin ilk yıllarında kızların üniversitelere erkeklere oranla çok az sayıda katılımları dikkat çekmektedir. Sonraki yıllarda ayrı ayrı bir sayı verilmediği için kızların 1950 lere kadar eğitim almada sayıları artmış ya da azalmış olmasına dair bu kitaba dayanarak yorum yapılamamıştır.

Teknik öğretim konusu içinde “*kız enstitüleri*” açılmasından bahsedilmiştir (s. 159).

Ders kitabında kılık kıyafette değişim olarak bir konu yer almasına rağmen kadınların kılık kıyafetine yönelik bir anlatım söz konusu değildir. Kadın giyiminde ele alınan tek nokta peçe kullanımıdır. Osmanlı kadın giyiminde peçenin kullanımından bahsedilerek:

“...Sokağa suratını peçe ile örterek çıkmak çıkmak zorundadır...” (s. 145). Osmanlı kadınının peçe zorunluluğu anlatılmıştır. Bu konuda anlatım Mustafa Kemal Atatürk’ün sözlerine yer verilerek güçlendirilmeye çalışılmıştır:

...Gazi Mustafa Kemal kadınların peçe ile gzmelerinin doğru olmyacağını sık sık belirtti: Seyahatim esnasında köylerde değil, bilhassa kasabalarda ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif olarak kapattıklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu halin kendileri için mutlaka azap ve ıstırapı mucip olduğunu tahmin ediyorum. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihanı görebilsinler. Bunda korkulacak bir şey yoktur (s. 146).

Mustafa Kemal’in peçenin kaldırılması konusundaki kararlılığına da ders kitabında yer verilmiş, yine bizzat Mustafa Kemal’in kendi sözleriyle vurgulanmıştır:

...Türk kadınının hayata ve cihana açık ve temiz yüzü ile bakmasını bir zaruret olarak kabul eden Mustafa Kemal, bu yolda icabında kuvvet kullanılacağını da nutuklarının birinde şöyle ifade eder:

Bu zaruret bizi yüksek ve mühim bir neticeye isal ediyor. İsterseniz bildireyim ki bu kadar yüksek ve mühim neticeye vusul için lâzım gelirse bazı kurbanlar da verelim. Bunun ehemmiyeti yoktur. Türk milleti sağ duyusuyla bu sözlerdeki hakikatı anladı. Kadınlar peçelerini attılar. Kafesler kalktı. Kadın ile erkeği evde ayıran taassup duvarı yıkıldı. Türk kadını hakiki çehresi ve gücü ile erkeğin yanında Türk cemiyetini aydınlatıcı ve yapıcı bir uzvu oldu (s. 146, 147).

Ders kitabında “Yeni Tarih Anlayışı” başlığı içinde ümmet anlayışının Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile sona ermesi anlatılmış, peş peşe iki fotoğraf verilmiştir. Fotoğraflardan biri Atatürk’ün kara tahta başında Türk harflerini tanıttığı resmi diğeri ise İmparatorluğun son zamanlarına ait bir resimdir. Bu resim, bir ilkokulda çocuklarla birlikte başöğretmen ve diğer öğretmenlerle çekilmiş okul resmidir. En dikkat çekici nokta başöğretmenin peçeli olması ve hiçbir şekilde görünmemesidir. Bu durum “Ortadaki peçeli kadın başöğretmendir” ifadesi ile yer almıştır (s. 163).

Karal’ın ders kitabında Peçe, Cumhuriyet kadını imajını zedeleyen en önemli noktalardan biri olarak verilmiştir. Ailede, günlük yaşamda, eğitimde kadının konumu ile ilgili pek çok konu etkili bir şekilde ele alınmışsa da peçe konusundaki hassasiyet ve vurgulama devrimler sırasındaki kararlılıkla aynı şekilde yansıtılarak verilmiştir.

Enver Behnan Şapolyo’ nun hazırlamış olduğu Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabında “toplumsal açıdan kadın” teması Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14

“Toplumsal Açıdan Kadın” Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Toplumsal Açıdan Kadın	Aile Yaşamı	15
	Günlük Yaşam	5
	Eğitim	3
	Kadın Giyimi	4
Toplam		27

Kaynak: Şapolyo, E. B. (1967). *İstiklal savaşı edebiyatı tarihi /Milli mücadele’nin edebi vesikaları*. İstanbul: Ak.

Tablo 14 incelendiğinde, aile yaşamı 15, günlük yaşam 5, eğitim 3 ve kadın giyimi 4 kez olmak üzere toplumsal açıdan kadın ile ilgili kodlar toplamda 27 kez ele alınmıştır. Kadın konusu; en fazla aile yaşamı, devrimler öncesi ve sonrası şeklinde ele alınarak verilmiştir. Eski Türk geleneklerinde kadın, kadının haklarını kaybettiği dönem ve Medeni Kanun’la gelen kazanımlar, süreç şeklinde verilmiştir.

...Eski Türkler kadın haklarına saygı göstermekte idiler...Erkekler tek bir kadın alır, ailede, işte kadına da müsavi haklar verilirdi. Türklerde cemiyetin temelini aile teşkil etmekte idi. Fakat Türkler Müslüman olduktan sonra kadın ve erkeğin hakları birbirine müsavi olmadı. Erkek dört kadın alabiliyordu. Erkek, istediği zaman “seni boşadım,, sözünü sarf etmekte karısını boşayabilmekte idi. Mahkemede ancak iki kadının şahitliği bir erkeğe muadildi. Verasette kızlara erkelerden daha az miras düşerdi. Bir kız evlenirken erkeği görmeden nikahı olur, kaderine rıza gösterirdi... (Şapolyo, 1951, s. 126, 127)

...Layik bir devletin kurulması ve Medenî Kanun’un kabulü kadın hukukunda yenilikler meydana getirdi. Atatürk kadınlarımız için “Kadınlar içtimai hayatta erkeklerle beraber yürüyecek, birbirlerinin yardımcısı olacaklardır,, dedi. Bundan sonra kadınlara medenî, içtimai ve siyasi haklar verildi. Medenî kanunun kabulüyle yeni Türk ailesi kuruldu. Kadın ve erkek ailede müsavi haklara malik oldular. Dinî merasimle yapılan “nikah kıyma usulü,, yerine evlenmeler, Belediye evlenme salonlarında herkese açık olarak merasimle yapıldı. Evlenmelerde her iki tarafın muvafakati esas tutuldu... (s. 127).

Tarih IV ve Enver Ziya Karal’ın ders kitaplarında kadınların haklarının eski Türk devletlerinde olduğu gibi eşit statüye kavuşmasında Medenî Kanun esas alınmış, ancak Şapolyo’nun ders kitabında “lâyik devletin kurulması ile” ibaresi de vurgulanmıştır. Tarih IV ve Karal’ın ders kitaplarında kadının geri kalmasında İslam dininin değil bazı İslam felsefecilerinin yanlış yorumları ile Fars ve Arap kültürü etkisi belirtilmiştir. Şapolyo’nun ders kitabında ise kadınların haklarını kaybetmeleri “Müslüman olduktan sonra” ifadesi ile dinî ekseninde değerlendirilmiştir.

Toplumsal açıdan kadının günlük yaşamına genel bir yargı ile değinilmiş, Tarih IV ve Karal’ın ders kitaplarında olduğu gibi Anadolu ve Rumeli köylerinde, kasaba ve şehirlerdeki durum ayrı ayrı ele alınmamıştır.

“...Kadın erkek topluluklarına iştirak edemezdi. Ev, haremlik ve selamlık diye ikiye bölünür, kadın haremde ancak kadınlarla yaşıyabilirdi. Evlerin bütün pencereleri kafelerle örtülü idi... Trenlerde, tramvaylarda, vapurlarda kadınlara mahsus, perdelerle ayrılmış yerler vardı. Kadınlar kocalarıyla yanyana oturamazlardı...” (s. 126, 127).

Şapolyo’nun ders kitabında eğitim kodu çerçevesinde kadın eğitimi konusuna da ders kitabında çok az yer verildiği görülmektedir. Cumhuriyetle birlikte açılan okullar olarak “kız enstitüleri ve kız sanat okulları” diğer okullarla birlikte sıralanmıştır. Aynı zamanda “Bir kız lisesi tarih dersinde” açıklamasıyla kızlardan oluşan bir sınıfta ders işleyen kız öğrencilerin resmine yer verilmiştir (s. 137, 138).

Ders kitabında kadın giyimi peçe ve çarşaf ile birlikte ele alınmıştır. Atatürk dönemi ders kitabı olan Tarih IV ve sonrasındaki Enver Ziya Karal’ın ders kitaplarında yalnızca peçe eleştirisi yer alırken Şapolyo’nun ders kitabında bu eleştiriye çarşaf da eklenmiştir. Devrimler öncesindeki durum, “...Kadın sokağa bütün vücudunu örten siyah bir çarşaf ile çıkabilir ve yüzüne peçe denilen bir örtü koyardı..” ifadesi kullanılarak anlatılmıştır.

Ardından Medeni Kanun ile yaşanan değişim anlatılmış, önce peçenin ardından çarşafın kadınlar tarafından atıldığı vurgulanmıştır. “...Artık kadın, peçesini attı ve kafesler kaldırıldı. Kadınlar erkekleriyle beraber sokağa çıkabildiler. Bu suretle kadın, hürriyetine kavuştu. Şapka inkılabından sonra kadınlar çarşafı da atarak Batı milletleri kadınları gibi bir kıyafete girdiler...” (s. 137). Şapolyo’nun ders kitabında ilk kez Batı milletleri kadınları gibi giyinmekten bahsedilmiş, ilk defa kadın kıyafetinin, Batılı modellere göre değişim yaşadığından bahsedilmiştir. Kadınlarla ilgili devrimlerle gelen her alandaki değişimde gerek Tarih IV, gerekse Enver Ziya Karal’ın ders kitaplarında kadınlar için Batı modelinden asla bahsedilmemiş olması, Şapolyo’nun ders kitabında farklı bir bakış açısı ortaya koyduğunu göstermektedir.

Mükerrem Kamil Su ve Kamil Su tarafından hazırlanmış Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitaplarında “toplumsal açıdan kadın” teması Tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15

“Toplumsal Açıdan Kadın” Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Toplumsal Açıdan Kadın	Aile Yaşamı	6
	Günlük Yaşam	4
	Eğitim	2
	Kadın Giyimi	7
Toplam		19

Kaynak: Su, M. K. & Su, K. (1954). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Kanaat.

Tablo 15 incelendiğinde kadın, aile yaşamı 6, günlük yaşam 4, eğitim 2 ve kadın giyimi kodları 7 olmak üzere toplamda 19 kez ele alınmıştır. Söz konusu ders kitabında kadının toplumdaki yeri Medeni Kanun başlığı altında yer almıştır. Anlatım ilk üç ders kitabı ile benzer bir şekilde eski Türk devletlerinde kadının statüsünden devrimler sonrası kazanımlara kadar süreç şeklinde verilmiştir.

“...Eski Türklerde kadının cemiyet içinde yüksek mevkî vardı. İslam dininin kabulünden sonra, bilhassa Osmanlı devrinde kadın bu haklarını kaybetti. Bu devirde adeta bir köle, bir süs eşyası durumuna düştü. Şeriat kurallarına göre bir erkek isterse dört kadın alabilirdi...” (s. 149, 150). Bu ders kitabında da kadının statüsünün geri kalmasının sebebi olarak, Osmanlı devri ve şeriat kuralları gösterilmiştir. Kadının köle ve süs eşyası ibareleri ile anlatılması kendi içinde tezatlık yaratmıştır. Günlük yaşamda kadının durumu, şehir ve kasaba yaşamı ile köy yaşamı arasında fark gibi detaylara girilmeden genelleştirilerek verilmiştir.

“...Bütün ömrü boyunca evin dört duvarı arasında kafes arkasında kapalı yaşamağa mahkûm tutuldu. Kadın, erkek topluluklarına iştirak edemezdi. Cemiyet meselelerinde söz sahibi değildi. Bütün nakil araçlarında kadınlara mahsus yerler ayrı idi...” (s. 150).

Ders kitabında kadın eğitime dönük *“...Bu arada birçok vilayet ve kazalarda Kız Sanat Enstitüleri açılmıştır... Ankara’da kız ve erkek teknik öğretmen okulları açılmıştır...”* ifadeleri ile anlatım yapılmıştır (s. 157). İncelenen diğer ders kitapları konunun ele alınışı ile benzerlik göstermektedir.

Şapolyo ve Mükerrer Kamil Su & Kamil Su tarafından yazılmış ders kitaplarında kadın giyimi peçe ve çarşaf ekseninden öte kılık-kıyafet eksenli ele alınmıştır. Bu konuya hem Medenî Kanun başlığı altında hem de Kıyafet Devrimi başlığı altında iki yerde verilmiştir.

“...Sokağa çıktığı zaman vücudunu topuklarına kadar uzana bir çarşaf, yüzünü de peçe denen siyah bir örtü ile örterdi...” (s. 150). Anlatımın hemen altında Tarih IV ders kitabında da kullanılmış resme yer verilmiştir. Resmin hemen altındaki açıklamada ise *“İmparatorluk devrinde kadın kıyafetleri: peştamal, yaşmak, çarşaf ve peçe (Çarşaf ve peçe ile örtünmek öteden beri köylerimize girememiştir.)* ifadesi yer almıştır (s. 150). Kılık kıyafet başlığı altında kadınların peçe ve çarşaf konusuna yeniden değinilmiştir. *“...Kadınlar ise ekseriyetle çarşaf veya ferace giyer, başlarını örtüyle örter, yüzlerini de peçe ile gizlerlerdi. Medenî bir millet olarak bu kılık kıyafette kalmak doğru olmazdı...” (s. 151).*

“Medenî bir millet olarak bu kıyafet doğru olmazdı” şeklinde yazarların yorumu şimdiye kadar incelenen ders kitapları içinde okura doğrudan yapılan ilk yönlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır.

...Daha sonra çıkarılan bir kanun ile şapkanın bütün memleket halkı tarafından giyilmesi, peçe ve çarşafın atılması mecburiyeti kabul edildi... Kılık kıyafette yapılan bu değişiklik kadınların peçeyi ve çarşafı atmaları, erkeklerin fes yerine şapka giymeleri gibi basit bir hareket değildir. Bu kılık kıyafette bir yeniliğe gitmekle beraber aynı zamanda bir zihniyetin de değişmesidir. Esas değeri ve önemi budur... (s. 152).

Ders kitabında yer alan bu anlatımda yanlış bilgilere yer verildiği görülmüştür. Şapka devriminin ardından peçe ve çarşafın atılması mecburiyeti kabul edildiği bilgisi hatalı olarak verilmiştir. Atatürk Kastamonu’da şapka devrimini anlatırken yapmış olduğu konuşmasında kadınların gözlerini kesif bir şekilde kapatmalarından rahatsızlığını dile getirmiştir. Ancak yapmış olduğu devrimler arasında çarşafa yasak getirmek, Türk kadınının kıyafetine doğrudan yasak koymak söz konusu olmamıştır. Peçenin kaldırılması konusunda kararlılık vardır, teşvik vardır, yasak yoktur. Bununla birlikte, Giresun ve Tirebolu’da peçe yasağı ile

ilgili yerel uygulamalar yapılmış, bu uygulamalar Ankara Hükümeti’nden destek alamamıştır. Atatürk Türk kadınının kıyafetinin onun eğitim ve düşünce seviyesi yükseldikçe değişeceğine inanmıştır. Bu nedenle kadın giyimi ile ilgili teşvik etme yöntemi tercih edilmiş, yasal zorlamaya gidilmemiştir (Sarışaman, 1998).

Mükerrem Kamil Su ve Kamil Su tarafından kaleme alınan ders kitaplarında bütün bu toplumsal eşitsizliklerin Medenî Kanun ve sonrasındaki siyasi hakların verilmesiyle kazanılmasından bahsedilmiş, şu sözlerle anlatılmıştır:

“...Medenî Kanun, kadınla erkek arasındaki bu eşitsizliği kaldırdı ve kadına sosyal hayatta lâyük olduğu yeri verdi... Kadın ve erkek medenî ve siyasi hayatta eşit haklara sahip olarak yan yana ve birbirlerine dayanarak çalışmaktadırlar...” (s. 150).

Mükerrem Kamil Su ve Kamil Su tarafından kaleme alınan ders kitaplarında; Tarih IV, Karal ve Şapolyo’ya ait ders kitaplarından daha özet olarak kadının toplumsal konumuna yer verildiği, kısa cümlelerle ancak keskin ifadelerle konunun ele alındığı görülmektedir. Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar’a ait Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitaplarında “toplumsal açıdan kadın” teması Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16

“Toplumsal Açıdan Kadın” Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Toplumsal Açıdan Kadın	Aile Yaşamı	10
	Günlük Yaşam	4
	Eğitim	5
	Kadın Giyimi	3
Toplam		21

Kaynak: Yazgan, F. & Serdarlar, N. (1956). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918–1955*. İstanbul: İnkılap.

Tablo 16 incelendiğinde kadın, aile yaşamı 10, günlük yaşam 4, eğitim 5 ve kadın giyimi kodları 3 kez olmak üzere toplamda 21 kez ele alınmıştır. Yazgan ve Serdarlar’ a ait ders kitaplarında kadının konumu anlatımında incelenen diğer ders kitaplarından farklı olarak kadın haklarında Türkiye ve diğer ülkelerde uzun bir tarihsel süreç içinde gelişimi vurgusu yapılmıştır. Sonraki anlatım sıralaması diğer ders kitapları ile aynı içeriklere yer verilerek yapılmıştır. Önce eski Türk devletlerindeki Türk kadını, Osmanlı İmparatorluğu’nda kadın ve devrimlerle gelen değişim şeklinde verilmiştir.

...Kadın Hakları

Türk kadınının cemiyet hayatındaki yeri ve her zaman bir olmamıştır. Bizde ve diğer medenî memleketlerde kadının bugünkü mevkii uzun bir tekâmülün sonucudur. Hattâ bugün bile, dünyanın en medenî memleketlerinde kadın hukuku münakaşa ve tenkit mevzuudur.

Eski Türk cemiyetlerinde kadınla erkek arasında bir ayrılık yoktu. Türklerde cemiyetin temelini aile teşkil etmekte idi. Çünkü Türklerde aile mukaddes bir topluluktu. Anadolu'da seyahat eden "İbn-i Batuta" seyahatnamesinde Türk kadınlarından şöyle bahseder: "Burada acaip bir halgördüm, Türkler nezdinde kadınlar tazim görmektedir. Kadınların mertebesi erkeklerden yüksektir.

İslam Hukukuna dayanan Osmanlı İmparatorluğunda, kadın bir çok haklarını kaybetti. Hukuk bakımından iki kadın bir erkeğe eşitti. Ailede bu eşitsizlik prensibi üzerine kurulmuştu. Bir erkek dört kadın alabilirdi. Boşanmada erkeğin arzusu hakimdi, erkeğin "Seni boşadım" demesi ayrılma için kâfi idi. Kadının aile içinde mevkii yoktu (Yazgan & Serdarlar, 1956, s. 113).

Ders kitabının yazarlarının ikisinin de kadın olması ancak anlatımda, "*Bir erkek dört kadın alabilirdi*" gibi ifadelere yer verilmesi geleneksel anlayışın değişimi için çok uzun yıllar geçmesi gerektiğini düşündürmüştür. Bu ifade 1956'da kullanılırken, cumhuriyetin ilk yıllarındaki kitaplarda bu ifade yer almamakta, "*bir erkek dört kadınla evlenebiliyordu*" sözleriyle verilmektedir.

Ders kitabında kadınları eski Türk devletlerindeki konumu ve Osmanlı'daki durumu anlatıldıktan sonra; "*Atatürk, yalnız devlet müesseselerinde yapılan inkılapları yeterli görmüyordu. O, Türk cemiyetinin laik esaslar üzerine kurulmasını, yaşayış şekilleriyle, hayat görüşlerinin de değişmesini gerekli buluyordu.*" ifadelerine yer verilmiş, inkılapların gerekçeleri ve ortaya koyulmaya çalışılan toplum modeli okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır (s. 114). Ders kitabında Türk kadınının haklarına kavuşması için yapılan yenilikler iki madde ile verilmiş, ilk maddede Medenî Kanunla gelen değişim anlatılmıştır:

1-Kadın Hukuku: Medenî Kanunun kabulü ile kadınlarımız medenî haklarına kavuşmuş, ve yeni Türk ailesi kurulmuştur. Modern Türk ailesinde erkek kadın müsavi haklara sahiptir. Evlenmede her iki tarafın da muvafakati esas tutulmuş, dinî nikah yerine kanunî evlenme usulü konulmuştur. Türk Medenî Kanunu boşanmayı da hakim kararına bırakmıştır (s. 114).

İncelemesi yapılmış olan diğer ders kitaplarında boşanmada kadının da kararının etkili olduğu anlatılmış, ancak bu ders kitabında boşanmada hakim kararı vurgusu şeklinde farklı bir ifade yer almıştır. Ders kitabında bu anlatımla, hukuk üstünlüğünü hem kadın hem de erkek için vurgulama amacıyla verildiği düşünülmektedir.

Günlük yaşamda kadın konusu ders kitabında verilirken, "*...Harem denilen kısımda oturur, erkek cemiyetine iştirak etmezdi...*" cümlesi ile günlük yaşamdaki kadının konumu anlatılmış, bu durumun uzun bir dönem devam ettiği vurgulanarak içe dönük kadın yaşamı anlatılmıştır (s. 114). "*...Eve kapatılan, cemiyet hayatına iştirak ettirilmeyen, cahil bırakılan Türk kadını üzücü ve ezici hayatını inkılâba kadar yaşadı...*" cümlesinin devamında Milli Mücadele'de göstermiş olduğu büyük fedakârlıklar, hakları için de verdiği savaş olarak

nitelendirilmiştir (s. 114). Bu durum, “...Türk kadını, milli davada üzerine düşen vazifeyi büyük bir fedakârlıkla yaptı. Bu aynı zamanda asırlarca bütün haklarından mahrum edilerek, kafes arkasına hapsedilen Türk kadınının hürriyet mücadelesi oldu... İstiklâl Harbinden sonra girilen inkılâp hareketinin en mühimi Türk kadınının cemiyet içinde hakkını ve vazifesini alması olmuştur...” sözleriyle anlatılmıştır (s. 114).

Kadın eğitiminde, incelenen diğer ders kitaplarına nazaran daha fazla bilgi yer almaktadır. Kadın eğitiminin önemi ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ders kitabına göre yeni bir zihniyet oluşturmada kadın önemlidir, ancak bu önem toplumda eşit statüde olma, her alanda kadınların da var olması değil, ana ve ev hanımlığı üzerinden ele alınmıştır. Kadın eğitimi vurgulamasında Atatürk’ün sözleri kullanılmış, şu ifadeler yer verilmiştir:

“...Atatürk vatan topraklarının değerlendirilmesinde ve Türk cemiyetinin kalkınmasında kadının rolünü belirterek demiştir ki:

“Bizi analarımızın adam etmesi lazımdı. Onlar edebildikleri kadar etmişlerdir. Bundan sonra başka zihniyette, başka kemalâtta adamlara muhtacız. Bunları yetiştirecek olan da analardır.” (s. 114). Toplumda Atatürk’ün başka zihniyet ve kemalâtta derken cumhuriyetin ilk yıllarında her alanda kadının eşit olması, erkek kadar etkin olan kadın imajı söz konusu ders kitabında tamamen farklı bir algı ile yansıtılmıştır. Özellikle toplumun profesyonel ve teknik bilgiyle donatılmış ev hanımlarına ihtiyaç duyduğu anlayışı cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren her alanda kadının gücünü vurgulayan anlayıştan çok uzaktır.

...Yeni bir zihniyet ve yeni hukuki prensipler üzerine kurulan Türk ailesinin her şeyden önce iyi bir ev kadınına ihtiyacı vardı. Zira hayatın her safhasında olduğu gibi ev işleri de artık basit bir görenek işi olmaktan çıkmış, bilgi ve teknik işi olmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak üzere Kız Enstitüleri açılmıştır. Memleketimizin ilk kız enstitüsü 1928 de Ankara’da kurulan “İsmet Paşa Kız Enstitüsü”dür. Enstitü ve Akşam Kız Sanat okulları yanında bir de nahiye ve köylerde “Köy Gezici Kursları” açılmıştır... (s. 123).

Bu bilginin hemen altında “Resim:23 Köylü kızlarımız dikiş dersinde” ifadesi ile bir resim yer almaktadır.

Şekil 6. Gezici köy kurslarında dikişi dersinde köy kızları “Yazgan, F. & Serdarlar, N. (1956). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918–1955*. İstanbul: İnkılap, s. 123”

Ders kitabında kadın eğitime yer verilen diğer bir bölüm *Harf İnkılâbı* başlığı altında verilen bölümdür. Burada kadınların ayrı olarak okuma yazma bilmemesine değinilmemiştir; konu içinde verilen resimde Millet Mekteplerine giden farklı yaşlarda kadınlarımızdan oluşan bir sınıf resmi kullanılmıştır (s. 127).

Şekil 7. Millet Mekteplerinde okuma yazma öğrenen Türk kadınları “Yazgan, F. & Serdarlar, N. (1956). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918–1955*. İstanbul: İnkılap, s. 127”

Yazgan ve Serdarlar’ a ait ders kitaplarında kadın giyimi konusu ilk olarak günlük yaşamda kadından bahsedilirken kadınların çarşaf giyip peçe taktıklarına değinilmiştir. Anlatımda “...Sokağa çıkarken çarşaf giyerler, yüzlerini de peçe ile örterlerdi...” cümlesi kullanılmıştır (s. 114). Aynı konu incelenen diğer ders kitaplarından farklı olarak “Kadın kıyafetinde değişiklik” adlı ayrı bir başlık ile sonraki sayfada yer almıştır.

...2-Kadın kıyafetinde değişiklik: Türk kadınının modern Türk cemiyetindeki yerini tam mânasiyle alması ve kendisine tanınan hukukî haklardan istifade edebilmesi için kadın

kıyafetinde de değişiklik yapmak icâbediyordu. Türk kadınının hüviyetini gizleyen peçe ve çarşafın kaldırılması lüzumuna inanan Atatürk, bu husustaki fikrini şu sözlerle belirtmiştir. Seyahatim esnasında köylerde değil, bilhassa kasabalarda ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif olarak kapattıklarını gördüm. Erkek arkadaşlar bu biraz bizim hodgebinliğimizin eseridir. Onlar da yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilirler, bunda korkulacak bir şey yoktur. Atatürk'ün fikirlerindeki isabeti gören ve anlıyan kadın evvela peçeyi, şapka inkılabından sonra da çarşafı attı. Kadınlarımıza medenî, siyasi ve içtimai haklarının verilmesi, Türk aile ve Türk cemiyetini ortaçağın köhneleşmiş fikir ve görenek esaretinden kurtulmuştur (s. 115).

İncelenen önceki ders kitaplarında olduğu gibi burada da kadın giyimi peçe ve çarşaf üzerinden verilmiştir. Modern Türk kadını, modern toplum anlayışı için kadınların peçe ve çarşafı çıkarmaları konusunda Atatürk'ün diğer ders kitaplarında da kullanılan alıntılarla, vurgu arttırılmaya çalışılmıştır.

Yazgan ve Serdarlar'a ait ders kitaplarında temel olarak incelenen diğer ders kitaplarındaki anlatımlarla benzerlikler çok fazladır. Ancak Şapolyo, Mükerrerrem Kamil Su ve Kamil Su, Fayriye Yazgan ve Neriman Serdarlar'a ait kitaplarda eşit statü vurgusunun giderek zayıfladığı, Yazgan ve Serdarlar'ın ders kitaplarında kadının ana ve ev kadını vurgusu "cumhuriyet kadını" imajının 1960'lara doğru zayıfladığı görülmüştür. Tarih IV ve Enver Ziya Karal'ın ders kitaplarında toplumsal yaşamda Türk kadınının eski haklarına kavuşması, cumhuriyet değerleriyle donanmış bir kadın imajı vurgusu görülmekte iken sonraki ders kitaplarında Cumhuriyet kadını değil de daha dar bir alana çekilmiş kadın imajı oluşturulduğu düşünülmektedir.

Enver Ziya Karal'ın Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabında kadın imgesi "askerî açıdan kadın" teması olarak Tablo 17' de sunulmuştur.

Tablo 17

Enver Ziya Karal'ın Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Kitaplarında Askerî Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Askerî Açıdan Kadın	Milli Mücadele cephede	1
	Milli Mücadele cephe gerisi	7
	Askerlik Eğitimi	1
Toplam		9

Kaynak: Karal, E. Z. (1946). *Türkiye Cumhuriyet'i tarihi*. Ankara: Maarif.

Tablo 17 incelendiğinde askerî açıdan kadın temasının, Millî Mücadele'de cephede 1 kez, cephe gerisinde 7 kez, askerlik eğitiminde ise 1 kez olmak üzere toplamda 9 kod ile kitapta yer aldığı görülmektedir.

Enver Ziya Karal'ın ders kitabında Milli Mücadele'de kadın özellikle Batı Cephesi savaşlarındaki aldığı görevlerle birlikte yer almıştır. “...*Halktan savaşa iştirak edenler içinde çocuklar ve sakallı ihtiyarlarda vardı. Kadınlar da büyük hizmetler görüyorlardı. Savaşçılara yiyecek ve cephane taşıyorlardı. İçlerinde tüfek elde ateş hattında erlerin yanında dövüşenler de vardı...*” (Karal, 1946, s. 69). Sonraki sayfalarda Güney Cephesi'nde örnek verilerek Türk kadınının stratejik görevleri ve kahramanlığı “Kılavuz Hatice” nin şahsında somut olarak anlatılmıştır.

...Bundan sonrada kuvvetli bir şekilde tahkim edilmiş olan Bozantıyı kuşattılar. Fransızlar 27 Mayıs'ta muhasara çemberini yararak kurtulmak teşebbüsünde bulundular. Kılavuzları Gülek nahiyesinden Hatice Hatun, yanlış yol göstererek onları Kar Boğazına tıktı ve millî kuvvetlerce esir ettirdi. Bu suretle, millî kuvvetler Adana şehrinin civarına kadar gelerek Fransızların etrafla irtibatını kesmeye muvaffak oldular... (s. 72, 73).

Milli Mücadele'de Türk kadını kahramanlık ve fedakârlıklarının dışında işgal altında yaşadığı mağduriyetlerle de ders kitabında yer almıştır. “...*Fransız askerleri bir Türk kadınının çarşafını çıkarmaya teşebbüs ettiler ve bu sırada annesini müdafaa eden bir Türk çocuğunu süngü ile şehit ettiler...*” (Karal, 1946, s. 73).

Güney cephesinde Fransız askerlerinin işgal esnasında yaptıkları Maraş müdafaası başlığı altında da verilmiştir. “...*Ermeni azınlığı ile elbirliği ederek (Fransızlar) Türklere hakaretlerde bulundular. Türk kadınlarının kıyafetleriyle alay ettiler. Kaleden Türk bayrağını indirdiler... Halk, çoluk çocuk, erkek kadın, genç ihtiyar, vatan, şeref ve namus için ayaklandılar...*” (s. 76).

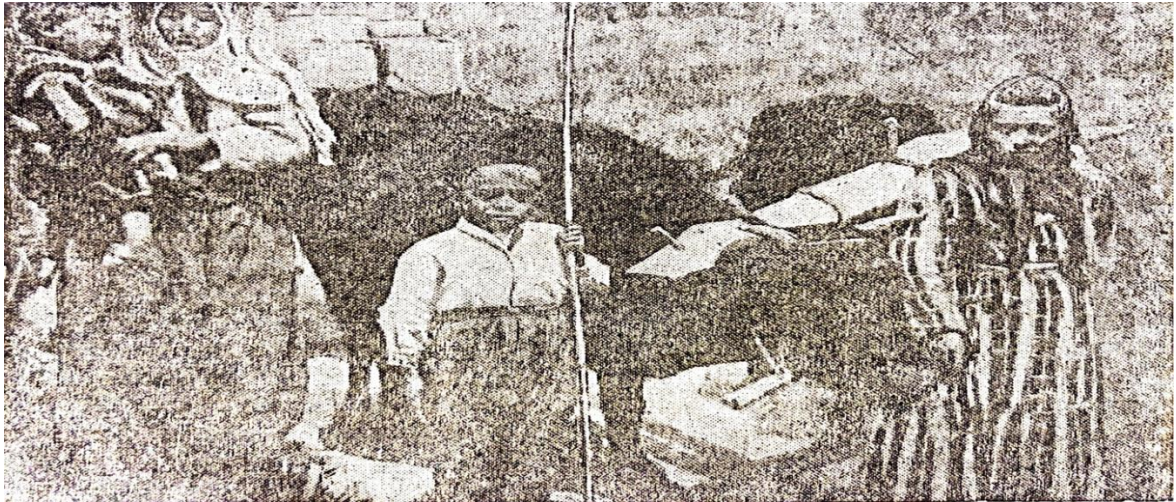
Kurtuluş Savaşı sırasında Türk halkının top yekûn mücadelesinde Sakarya Savaşı öncesinde Türk kadınlarının cephe gerisinde üstlenmiş olduğu kritik öneme sahip hizmetlere de yer verilmiştir “...*Ordunun bütün gereçleri katır, merkep, deve ve en çok kağıt ile taşınmakta idi. Erkekleri savaşta olan Türk kadınları, bebekleri sırtlarında cephane ve yiyecek yüklü hayvan ve arabalarını tarihte misli görülmemiş bir sabır ve iman ile cephede ön saflarda döğüşen erlere kadar götürüyorlardı. Sözü'nün kısası, iki ordunun bu nispetsiz durumları göz önüne getirilince Türk zaferini düşünmek mucizeye inanmak demektir. Fakat mucize bir iman işi idi. Türk ordusundan başkumandanın ere kadar ve erden cephane taşıyan Türk kadınına kadar herkeste vatan toprağının kurtulacağına olan iman bir umman gibi engindi...*” (s. 115).

Karal'a ait ders kitaplarında Türk kadını cephe gerisindeki fedakârlıkları ile anlatılmış, ancak bu anlatımda Türk kadınlarının aylarca orduya silah ve mühimmat taşıyan kadınların

bazılarının isimleri gibi somut örnekler kullanılmamıştır. Ders kitabında benzer bir anlatıma Büyük Taarruza hazırlanırken olan durumun anlatımında da yer verilmiştir.

...Vapurun açıkta demirlediğini gören bütün halk erkek, kadın, çoluk, çocuk kaymakamın veya askerî kumandanın veyahut belediye reisinin bir işaretini, bir emrini beklemezsizin, bir anda sahilde toplanıyor ve vapurdan sandıklar, denkler, küfeler getirmekte olan kayıklar sahile yanaşınca onları inanılmaz bir maharetle boşaltıyor. Bu sâkit, perişan kılıklı ulu halk, yükünü kontrolsüz, nezaretsiz fakat mükemmel ve muntazam bir şekilde depoya götürüyor. Herkes gücü yettiği kadar taşıyor. Kolları arasında mermi taşıyan annelerinin arkasından giden paçavralar içinde yalınayak minimini çocuklar gördüm. Yaşlılık sebebiyle çökmüş omuzları üzerine yüklediği sandıkları taşıyan ihtiyarlar gördüm. Bütün bu insanlar işlerini gayet tabii ve basit telakki ediyorlar. Ve yaptıklarının karşılığı olarak bir teşekkür beklemiyorlar (s. 115).

Ders kitabında bir Fransız gazetecinin İnebolu'daki İstanbul'dan kaçırılan silah ve mühimmatın Anadolu'ya aktarılmasını anlattığı durum alıntı yapılarak yer verilmiştir. Ders kitabında İnebolu limanından Batı Cephesi'ne devam eden mühimmat taşıma sürecinde Türk kadının aylarca kullanmış olduğu İstiklâl Yolu'na değinilmemiş, ancak top yekûn mücadelede Türk kadınına da vurgu yapılmıştır.

Şekil 8. İstiklâl Yolu'nda cepheye cephane taşıyan Türk kadını ve çocukları “Karal, E. Z. (1946). *Türkiye Cumhuriyet'i tarihi*. Ankara: Maarif, s. 86”

Ders kitabında Türk kadınının üç çocuğu ve kağı ile cepheye taşıdıkları cephanelerle çekilmiş bir fotoğrafı da yer almıştır (s. 86).

Karal'a ait ders kitabında askerî eğitim başlığı altında Türk kadınının savaş için hazır olduğunu gösteren silah başında bir resmi yer almış, ancak bu resim ders kitabının 1951'den sonraki baskılarında kullanılmamıştır (Karal, 1946, s. 169).

Karal'ın ders kitaplarında askerî eğitim konusu, “*Cumhuriyet ordusunun eğitim ve öğretimi*” başlığı ile verilmiştir. “*Cumhuriyet rejimi, Türk askerlik terbiyesini okul sıralarından başlattı. Erkek ve kız çocuklarımız ortaokuldan itibaren askerlik dersleri görmektedirler. Bu*

suretle askerlik terbiyesi vatan çocuklarımızın hayatında esas olmuş ve okul, ordulaşmıştır...” cümleleri ile kız ve erkek çocuklarının askerlik eğitiminin ortaokuldan başlayarak lisede de devam edecek şekilde yer aldığı belirtilmiştir (Kartal, 1946, s. 195). Kız ve erkek öğrencilerin, cumhuriyetin koruyucu neferleri olarak görüldüğü belirtilmiştir. Ancak 1945 yılı basımında bulunan resimlerden bazılarının 1951’den sonraki basımlarda yer almaması, özellikle bu resimlerin kadının askerî yaşamdaki rolünün pasif hale getirildiğini göstermesi açısından son derece dikkat çekicidir.

Enver Behnan Şapolyo tarafından yazılan ders kitaplarında ise askerî açıdan kadın imgesi sadece Milli Mücadele’de cephede ve cephe gerisindeki hizmetler Enver Ziya Kartal’ın ders kitabındaki gibi cephede ve cephe gerisinde kodlarla verilmiş, ayrıca farklı olarak Milli Mücadelenin hazırlık safhasında da kadınlarımızın konuşmaları ve çalışmaları anlatılmıştır.

Enver Behnan Şapolyo tarafından hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabında kadın imgesi “askerî açıdan kadın” teması olarak Tablo 18’ de sunulmuştur.

Tablo 18

Askerî Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Askerî Açıdan Kadın	Milli Mücadele’ye hazırlık	5
	Milli Mücadele cephede	6
	Milli Mücadele cephe gerisi	1
	Askerlik Eğitimi	1
Toplam		13

Kaynak: Şapolyo, E. B. (1967). *İstiklal savaşı edebiyatı tarihi /Milli mücadele’nin edebi vesikaları*. İstanbul: Ak.

Tablo 18 incelendiğinde askerî açıdan kadın teması, Milli Mücadele’ye hazırlık 5, Milli Mücadelede cephede 6, Milli Mücadele cephe gerisinde 1 kez, askerlik eğitimi 1 kez olmak üzere toplamda 13 kodla ders kitabında yer aldığı görülmektedir.

Şapolyo’ nun ders kitabında İzmir’in işgali sonrası İstanbul’da başlayan kadınların çoğunlukta olduğu mitingler, kadınların mitinglere yoğun katılımı ve kadın konuşmacılara yer verilerek etkili bir anlatım yapılmıştır.

19 Mayıs 1919 sabahı İstanbul’un bütün dükkanları kapandı. Sokaklarda yalnız askerî devriyeler dolaşıyordu. İstanbul’un bütün genç hanımları siyah çarşaf giyerek yüzlerine siyah peçeler örttüler. Göğüslerine de beyaz bir kağıt üzerine siyah yazı ile “İzmir Türk kalacaktır!” rozetini taktılar...Mitingde profesör Selahaddin, Halide Edip Adivar, Hüseyin Ragıp birer ateşin hitabede bulundular. Toplantı pek heyecanlı oldu. Halide Edip Adivar hitabesinde “Türkler! Müslümanlar! Türk Müslüman bugün en kara gününü yaşıyor. Gece karanlık bir gece, fakat insan hayatında sabahı olmıyan gece yoktur. Yarın belki parlak bir sabah doğacaktır. Yalnız ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe, karanlığı gören baykuşlar gibi açmalıyız. Millet iyi ve fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikalar yaşadı. Fakat kardeşler, kadınlar! O kadar

kan akıtmışsızdır ki, bu kan bütün dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve boldur. O kan bizim vazifemizi tâyin etti. Bize bir vazife bıraktı. Hanımlar, sizin elinizde tüfek, top yok, hak var. Tüfek top düşer, fakat hak bâkidir.” Diye herkesi heyecana verdi. Binlerce insan ağlıyordu... (Şapolyo, 1951, s. 5-6).

Türk kadını işgalin ilk günlerinden itibaren işgalcilere protesto telgrafları çekilmesi, çoğunluğunu kadınların oluşturduğu mitingler düzenlenmesi gibi faaliyetlerden başlayarak işgale karşı çıkmıştır. Şapolyo’nun ders kitabında bu durum detaylıca anlatılmış, 23 Mayıs’ta İstanbul’da Sultanahmet meydanındaki büyük mitinge de yer verilmiştir.

...Bütün kadınlar ve kız liseleri öğrencileri siyah çarşafa bürünmüşler, ellerinde “İzmir Türk kalacaktır!” diye yazılı levhalar taşıyorlardı...

...Nakiye Elgün Hanım da:

_Size memleketin bir kadını sıfatiyle hitabediyorum. Fatih’in, Selim’in Süleyman’ın mezarlarını, ecdadının ebedî abideleri olan camileri, türbeleri bırakıp çıkacak içinizde bir erkek var mıdır? Ben tasavvur edemiyorum. Çıkıyacağız, bırakmayacağız, İstanbul Türk’e bırakılmalıdır! (s. 7, 8).

Ders kitabında işgalin ilk günlerinin ardından Atatürk’ün Ankara’ya gelişinde Dikmen sırtlarında kendisini karşılayanların arasında kadınlardan da bahsedilmiştir. “...Yedi yüz yaya zeybeği üç bin atlı takibediyordu. Bunların içinde ata binmiş kadınlar da vardı...” (s. 34).

Anadolu’da kurulan milis güçleri, Kuvay-ı Milliye’ de kadınların yer alması Aydınlı kadın mücahitler adıyla önce bir resimle verilmiştir (s. 48).

Şekil 9. Milli Mücadele’de Anadolu’da kadın Kuvay-I Milliyeciler “Şapolyo, E. B. (1967). *İstiklal savaşı edebiyatı tarihi /Milli mücadele’nin edebi vesikaları*. İstanbul: Ak, s. 34”

Ders kitabında, Yunanlıları çıkarmak için yapılan silahlı mücadelede Türk kadınının da yer aldığı çarpışmalar anlatılmıştır.

...Efelerin Aydın’a akınına gören Battaköy ve civarı kadınları omuzlarında su testileriyle çocuk, ihtiyar binlerce köylü silahlı, silahsız, baltalı, çifteli, efelerin peşine takıldılar. Elinde mavzeri, göğsünde fişekleri olan zeybek kadınları da vardı. Bu istiklâl mücahitleri, sabahtan akşama kadar çarpışa çarpışa Aydın’ın önüne geldiler... (s. 52, 53).

Milli Mücadele’de Türk kadını, Güney Cephesi’ndeki hizmetleri ile de ders kitabında yer almıştır. “...Maraş’ta çocuklar, kadınlar, mücahitlerle beraber çalışıyorlardı. Bakır ibriklerden bombalar yaptılar...” (s. 57).

Türk kadını yalnızca hizmetlerinden Milli Mücadele dönemindeki yaşadığı mağduriyetlerle de ders kitabında yer almıştır.

“...Fransız neferleri, bir Türk kadınına tecavüz ettiler. Yedi yaşındaki oğlu Mehmet, Fransızlara hücum etti. Fakat bu çocuğu süngüleyip öldürdüler. Bu cinayet üzerine bütün dükkanlar kapanarak, şehirde bir galeyan başgösterdi... (s. 58).

...1 Ocak 1921 tarihinden itibaren açlık korkunç bir hal aldı. Evlerde kalan son lokma da tükenmek üzereydi. Kadınlar sokaklara uğrıyarak; açız! diye feryadediyorlardı...” (s. 60).

Şapolyo’nun ders kitabında Türk kadınının cephede ve cephe gerisindeki rolü hem Aslıhanlar Savaşı hem de Kütahya Savaşı başlıkları altında da verilmiştir.

...İnegöl içinde kanlı sokak muharebeleri başladı. Kahraman Türk süvarilerini gören İnegöl halkı da silahlarına sarılarak, düşman üzerine atıldılar. İnegöl’ün çocuk ve kadınlarından birçokları şehit oldular. Süvarilerin arasında kadın, çocuk, ihtiyar, kaçan düşmanın üzerine kahramanca atılarak bir İstiklâl Savaşı mücadelesi yarattılar... (s. 81).

...Nazım Beyi, Mevlüt Çavuş omuzuna alıp yarım saat ötede bulunan sargı yerine götürmeye başladı. Bir dere içinde bir köylü kadın kağnisiyle geçiyordu. Nazım Bey’i kağnının üstüne koyup geriye götürdü... (s. 53).

Şapolyo’nun ders kitabında askerî eğitim konusu da yer almıştır. “Türk Ordusu ve Milli Savunma” adlı başlık altında, askerlik dersleri anlatılmıştır. “Askerlik eğitime okul sıralarında başlandı. Erkek ve kız çocuklarımıza ortaokuldan itibaren askerlik dersleri gösterildi...” ifadeleriyle kız öğrencilerinde askeri eğitim dersleri aldıkları anlatılmıştır.

Mükerrem Kamil Su ve Kamil Su tarafından yazılan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabında kadın imgesi “askerî açıdan kadın” teması olarak Tablo 19’ da sunulmuştur.

Tablo 19

Askerî Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Askerî Açıdan Kadın	Milli Mücadele cephede	1
	Milli Mücadele cephe gerisi	2
Toplam		3

Kaynak: Su, M. K. & Su, K. (1954). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. İstanbul: Kanaat.

Tablo 19 incelendiğinde, askerî açıdan kadın teması, Milli Mücadele’de cephede 1 ve Milli Mücadele’de cephe gerisinde 2 kez olmak üzere toplamda 3 kez 2 farklı kodla ders kitabında yer aldığı görülmektedir. Tarih IV, Enver Ziya Karal, Enver Behnan Şapolyo , Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar’a ait ders kitapları ile kıyaslandığında “askerî açıdan kadın teması”nın en az verildiği ders kitabı olduğu görülmektedir.

...Bu kahramanca vuruşanlar içerisinde kadınlarımız da vardı. Bu büyük kürsüden iddia ve ilân ederim ki, Türk kadınlığı namına bu müdafaa bir hisse-i iftihar ayrılması lâzım gelir. Kadınlar, Aydın vak’asında, Aydın’dan düşmanın def ve tenkilinde en büyük âmil olmuşlardır. (Alkışlar)
Aydın malûmunuz olduğu veçhile sıcak bir muhittir ve harb, bu yazın en hararetili bir zamanında cereyan ediyordu. Ellerinde su testileriyle, ayıran kaplariyle birinci safta bulunarak mücahitlere ayran, su dağıtıyor ve aynı zamanda: (Korkmayınız evlâtlar! Biz de buradayız...Siz bizim namusumuzu koruyor, bizim intikamımızı alıyorsunuz, biz de sizinle beraber silah atıyoruz!...) diye bağıyor ve silah atıyorlardı.

Ezcümle ismini burada tekrar etmeği bir vazife bilirim: (Emir Ayşe) ismindeki kadın, elindeki sopa ile, düşmana karşı atılıyor, elinde sopasıyla düşmanın mitralyöz ateşine karşı ilerliyor ve: (Haydi, neredesiniz kahraman erkekler, benimle beraber geliniz!) diye bağıyor, nara atıyordu. O namus müdafaasında, o mukaddesat müdafaasında böyle pek çok kahramanlıklar görülmüştür ve o ruh, o hayal el'an orada yaşıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları, Birinci devre 16. içtima. 15.V.1336 Cumartesi (Su & Su, 1954, s. 32-33).

Bu dönemde 1950 ve 1960 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı yapan Celal Bayar'ın kadın konulu konuşması dönemin ders kitaplarında yer almıştır. Tarih IV ders kitabında; vatan savunması için erkeklerle eşit olarak kadınların da hazır bulunması, Türk kadınlarının da askerlik yapması üzerinde durulmuş, hatta düşünce olarak toplum hazırlanmaya çalışılmıştır. Enver Ziya Karal ve Enver Behnan Şapolyo'ya ait ders kitaplarında askerî açıdan kadının askerliği üzerinde durulmamış, ancak Milli Mücadele'de Türk kadını cephede ve cephe gerisinde süreç boyunca konulara dağıtılarak verilmiştir. Mükerrerrem Kamil Su ve Kamil Su tarafından hazırlanan ders kitaplarında tek bir sayfada dönemin Cumhurbaşkanı'nın Milli Mücadele yıllarına dair konuşmasına yer verilerek değinilmiştir. Milli Mücadele'ye hazırlık dönemi olsun, Milli Mücadele döneminde olsun, top yekûn savaş anlayışı önceki incelenen üç ders kitabındaki kadar yoğun vurgulanmamıştır. Mükerrerrem Kamil Su ve Kamil Su'ya ait ders kitabında gerek Milli Mücadele hazırlık safhasında kadının yeri gerekse askerî eğitimin kız çocuklarına da karma eğitimde verilmesi konusuna değinilmemiştir. Askerî açıdan kadın imgesi konusu en az kod ile bu ders kitabında verilmiştir. Okuma parçalarına dayalı, sadece Batı Cephesi'nden bir örnekle dar bir çerçevede verilmiştir.

Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar'a ait Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adlı ders kitabında kadın imgesi “askerî açıdan kadın” teması olarak Tablo 20' de sunulmuştur.

Tablo 20

Askerî Açıdan Kadın Temasında Yer Alan Konulara Ait Kodların Dağılımı

Tema	Kod	Sayı
Askerî Açıdan Kadın	Milli Mücadele cephede	1
	Milli Mücadele cephe gerisi	2
	Askerlik Eğitimi	1
Toplam		4

Kaynak: Yazgan, F. & Serdarlar, N. (1956). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918–1955*. İstanbul: İnkılap.

Yazgan ve Serdarlar' a ait Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında askerî açıdan kadın imgesi, Milli Mücadele'de cephede 1 kez, cephe gerisinde 2 kez, askerlik eğitimi 1 kez olmak üzere toplamda 4 kez kod olarak verilmiştir. Askerî açıdan kadın imgesinin en az olarak ele alındığı ikinci ders kitabıdır. Mükerrerrem Kamil Su ve Kamil Su'ya ait ders

kitaplarındaki gibi dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın konuşması yine okuma parçası olarak yer almaktadır.

Okuma VI.

AYDIN CEPHESİNDE TÜRK KADINI

...Aydın'a gidiyorduk, efendiler... Biliyorsunuz ki, Aydın muharebeleri denildiği zaman, karşımızda altı bin düşman vardı. Bu altı bine karşı hücum eden mücahitlerimizin adedi ne kadardı; tasavvur edebilir misiniz?.. Söyleyiniz. Ancak üç yüz dilaverdi arkadaşlar.

Üç gün üç gece kurşun yağdırmak suretiyle düşmanı önlerine kattılar ve intikamımızı aldılar. Bu kahramanlar, vuruşanlar içerisinde kadınlarımız da vardı. Ve bu noktada, bilhassa büyük kürsüden iddia ve ilan ederim ki, Türk kadınlığı namına bu müdafaa bir hissei iftihar ayrılması lâzım gelir.

Kadınlar, Aydın vakasında, Aydından düşmanın def ve tenkilinde en büyük âmil olmuşlardır.

Aydın, malûmunuz olduğu veçhile sıcak bir muhittir ve harb, bu yazın en harareti bir zamanında cereyan ediyordu. Elleri su testileriyle, ayran kaplariyle birinci safta bulunarak mücahitlere ayran, su dağıtıyorlar ve aynı zamanda: "Korkmayınız aslanlar. Korkmayınız evlâtlar...Biz de burdayız. Siz bizim namusumuzu koruyor, bizim intikamımızı alıyorsunuz, biz de sizinle beraber silah atıyoruz." diye bağılıyor ve ayran kaplarını, su testilerini bırakarak silaha sarılıyorlar, silah atıyorlardı.

Ezcümle ismini burada tekrar etmeği bir vazife bilirim. "Emir Ayşe" ismindeki bir kadın, elindeki sopa ile düşmana karşı atılıyor ve : "Haydi neredesiniz kahraman erkekler benimle beraber geliniz;" diye nağra atıyordu.

(Celal Bayar'ın 23 Nisan 1920 de

Büyük Millet Meclisinde verdiği nutuktan) (Yazgan & Serdarlar, 1954, s. 62)

Ders kitabında Türk kadınının cephe gerisindeki hizmetleri "Kütahya Eskişehir Muharebeleri" başlığı altında verilmiştir:

...Ordumuz iâşe ve nakliyat hususunda güçlük çekiyordu. Bu işlerde bilhassa Türk kadınının büyük bir feragatle çalıştığı görülmüyordu. Tümen komutanı Veysel Bey bunları teftiş ederken arabaları başında hizmete hazır bir vaziyette duran kadınlara: Erkeklerin niçin gelmediklerini sorarak, kendilerinin bu işte çok yorulacaklarını söylediği zaman, kadınlar:

Erlerimiz hizmette olduğundan emrinize biz geldik. Böyle günde bize bu kadar da iş düşmesin mi? Tek yurtlarımız kurtulsun da biz yürüyelim, ölelim. Cevabını verdiler (s. 71).

Önceki ders kitaplarında Sakarya Savaşı öncesi verilen ordunun iâşesinin karşılanması, silah ve mühimmatlarının taşınması, cephe gerisinde yürütülen bütün faaliyetler Yazgan ve Serdarlar' a ait ders kitaplarında Kütahya-Eskişehir Muharebeleri konusunda yer almıştır.

Ders kitabında kadınların cephe ve cephe gerisinde mücadeleleri yanı sıra işgaldeki mağduriyetleri de yer almıştır. Bursa'da Anzavur isyanı sırasında yaşananlar bu çerçevede okuma parçası şeklinde anlatılmıştır:

İstanbul Hükûmeti eline Osmanlı Sancağı vererek Anzavur'u bizim eşirra dedikleri bir avuç vatanseverin üzerine sevk ediyor, saldırıyor, efendiler...Osmanlı Bayrağı önde olarak Bursa'ya giriliyor. Asıl fecaat buradadır efendiler...Bir millet sonuna kadar mücadele ettikçe ve bilhassa böyle millî kâbesi yıkıldıkça, ecdadına hakaret edildikçe, kızlarının hunu masumu ismeti akıtıldıkça sonuna kadar mücadele için kendisinde kuvvet bulur. Bizim neyimiz kaldı efendiler...

(Samet Ağaoğlu, Kuvay-ı Milliye Ruhu, sayfa 107) (s. 72).

Ders kitabında yer alan bu okuma parçasında, milli ve tarihsel değerler ile aynı derecede kutsallık atfedilen bir kadın unsuru söz konusu olmuştur. Ancak seçilen metinlerde eşitlikten ziyade kadının kollanması ve korunması gereken değer olduğu şeklinde verilmiştir.

Ders kitabında askerî eğitim üzerinde de durulmuş, “Cumhuriyet Ordusu” başlığı altında “...1935 de ise askerlik öğretim ve eğitimi mecburi bir ders olarak kondu. Liselerden itibaren kız ve erkek öğrenciler askerlik dersi görmektedirler...” ifadelerine yer verilmiştir (s. 149). Cumhuriyetin değerlerine sahip çıkan ve taşıyan nesillerin askerlik eğitiminde de eşit olarak yer alması vurgusu yapılmıştır.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, 1931 ve 1960 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarındaki kadın imgesi ile ilgili durum incelenmiştir. Ders kitaplarındaki kadın konularının tamamında siyasi, ekonomik, toplumsal ve askerî olarak anlatımda eski ve yeni dönem kıyaslamaları yapılmıştır. Ders kitaplarında, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e yaşanan değişimler ekseninde ele alınan kadın imgesi Cumhuriyet'ten önce ve sonra olmak üzere karşılaştırmalı ele alınmıştır. Bu vurgulamalarda Atatürk dönemi ders kitaplarında İslam öncesi Türk Devletlerinde kadının güçlü konumu ve devrimlerle bu güçlü konumun yeniden sağlanması olarak verilen bir bakış açısı söz konusu olmuştur. Atatürk dönemi ders kitaplarında İslam Öncesi Türk Devletleri'nde kadının toplumdaki saygınlığı ve eşit konumu ön planda tutulmuştur. Tarih IV, Enver Ziya Karal ve Enver Behnan Şapolyo'ya ait ders kitaplarında İslamiyet'in kabulü ile bir süre değişim yaşanmadığı, zamanla Arap ve İran kültürlerinin etkisi, aynı zamanda İslam felsefecilerinin yanlış yorumları ile şehir ve kasabalarda yaşanan olumsuz değişim anlatılmıştır. Ders kitaplarında Anadolu ve Rumeli köylerinde eski Türk geleneklerinin korunmuş olduğu, her alanda kadının erkeklerle birlikte toplumda yer aldığı belirtilmiştir. Ancak, 1950 sonrası okutulmaya başlayan Mükerrerrem Kamil Su, Kamil Su ve Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar'a ait ders kitaplarında anlatım değişmiş, din faktörünün herhangi bir etken olmadan doğrudan kadını engelleyici etkisi olduğu yazılmaya başlanmıştır. İncelenen 1931 ve 1960 arası ortaöğretim ders kitaplarında Tarih IV, Enver Ziya Karal ve Enver Behnan Şapolyo'nun kitapları birbirlerine konu anlatımı ve ifadeler olarak yakındır. Tarih IV adlı ders kitabının diğer iki kitaba temel oluşturduğu, bu ekseninde bir içerik taşıdıkları görülmüştür. Mükerrerrem Kamil Su, Kamil Su ile Fahriye Yazgan, Neriman Serdarlar'a ait ders kitaplarında anlatımın, vurguların farklılaştığı görülmüştür.

- *Atatürk'ün ölümüne kadar “Cumhuriyet Kadını” imgesi ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kitaplarına Yansıması*

Atatürk tarafından Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne hazırlatılarak 1949 yılına kadar okutulmuş olan Tarih IV ders kitabında; “cumhuriyet kadını” imgesi, siyasi hakları, toplumsal yaşamdaki konumu, her mesleği yaparak ekonomik hayata katkıları ile her alanda eşit bir konumda verilmiştir. Bu eşitlikten yola çıkılarak Türk kadınlarının askerî eğitim alarak ülkenin tehlikeye düştüğünde her an hazır olmaları istenmiş, hiçbir konuda eşitliği bozan bir toplum modeli çizilmemiştir. Türk kadınının sahip olduğu haklar bağlamında cumhuriyete karşı sorumlulukları da ayrıca ders kitabında yer almıştır. Ahlak, fazilet vurguları ile Türk kadınına olan güven güçlendirilerek, her mesleği yapabilecekleri, her ortamda duruşları ile bulundukları konumları ve haklarını hak ettikleri anlatılmıştır. Bunların yanı sıra ev hanımı olsalar da iyi eğitim almalarının gerekliliği, cumhuriyet nesilleri yetiştirecek nesillerin anaları olma sorumlulukları ders kitabında dile getirilmiştir. Tarih IV ders kitabında en dikkat çeken nokta kadın erkek eşitliğinin kitaptaki vurgularda çok iyi işlenmiş olmasıdır. Türk kadınının modern Türk ailesi ve Türk toplumundaki başat rolü belirgin bir şekilde vurgulanmıştır. Yeni bir devletin sağlam temeller üzerine inşasının ön planda olduğu ve cumhuriyeti benimseyen ve ona sahip çıkacak, ileriye taşıyacak nesiller şekillendirmede Türk kadınının sahip olduğu konum ve güç verilirken Atatürk'ün bu konudaki çabası, konuşmaları ve sözleri ders kitabına etkili bir şekilde yansımıştır. Tarih IV ders kitabında en önemli eksik olarak Türk kadının Milli Mücadele'de öncü isimleri, her alanda yaşama katılımı ve kattıkları, kadın ilklerin isimlerine ders kitabında yer verilmemiş olmasıdır. Ancak yine de döneminin koşulları içerisinde “Cumhuriyet kadını” imgesi oluşturulmaya dönük, inceleme yapılan dönem açısından kadın imgesinin en fazla yer aldığı ders kitabı olma niteliği taşımaktadır.

- *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında siyasi açıdan kadın imgesi*

Atatürk dönemi sonrası Türkiye Cumhuriyeti ders kitaplarında siyasi açıdan kadın imgesi verilirken İslam öncesi Türk devletlerinde “hatun” un devlet yönetiminde etkisi, Osmanlı Devleti'ndeki durum ve cumhuriyetle gelen değişimlerle kadınların elde ettiği haklar olarak kronolojik bir süreçle ele alınmıştır. Türk kadının belediye, muhtarlık ve milletvekili seçme seçilme haklarına kavuşulması ders kitaplarının tamamında verilmiştir. Siyasi çerçevede kadın konusu ders kitaplarında 1931 ve 1960 arası neredeyse aynı çerçevede verilmiştir. Türk kadının Osmanlı toplumundaki siyasi haklarının olmamasından bahsedilerek,

Cumhuriyet ve devrimlerle Avrupa kadınlarının bile çok önünde siyasi haklara sahip olmaları anlatılmıştır.

Siyasi açıdan kadın imgesini en fazla kodla işleyen ders kitabı Enver Ziya Karal'a ait ders kitabı olmuştur, Enver Behnan Şapolyo'nun ders kitabı ile anlatımda büyük benzerlikler göstermektedir. Mükerrerem Kamil Su, Kamil Su ve Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar'a ait ders kitaplarında sadece siyasi haklar açısından ele alınmış, diğer ders kitaplarına göre daha yüzeysel geçildiği görülmüştür.

- *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Kitaplarında Ekonomik Açıdan Kadın İmgesi*

İncelenen ders kitapları içinde kadının ekonomik hayattaki yerine dair temalar, diğer temalara göre son derece azdır. Tarih IV ders kitabında Atatürk'ün kadınların her mesleği yapabileceği ve kırsalda her daim üretimde, ürettiklerini pazara götürüp satmada önemli rolünden bahsedilmiş, ancak diğer ders kitaplarında meslekler açısından bir ya da birkaç cümle ile geçilmiştir. İmaj olarak Atatürk Dönemi “meslek sahibi anne” rolü vurgusunun, 1945 sonrası azalmış olduğu; 1950 sonrası “meslek sahibi olma” özelliğinin birer cümle ile verildiği görülmektedir. 1928'den 1994'e Ders kitaplarında Cinsiyetçilik adlı çalışmasında Firdevs Gümüşoğlu da incelemiş olduğu ilkökul ders kitaplarında benzer sonuçlara ulaşmıştır (Gümüşoğlu,1994). Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren her ne kadar kadın ekonomik hayata dahil olmaya başlasa da 1945 sonrası ders kitaplarında ekonomik alanda kadın imgesine dönük teşvik edici vurguların işlenmemesi son derece dikkat çekici olmuştur.

- *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Kitaplarında Toplumsal Açıdan Kadın İmgesi*

Ortaöğretim ders kitaplarında en fazla kadın imgesinin yer aldığı tema toplumsal açıdan kadın temasıdır. Bu tema içerisinde Türk kadını; aile yaşamı, günlük yaşam, eğitim, peçe ve çarşaf kodları olarak ele alınmıştır. Anlatımda İslam öncesi toplum yapısındaki statüsü, Osmanlı Devleti toplumundaki statüsü ve Cumhuriyetle, devrimlerle gelen kazanımlar şeklinde bir kronoloji ile yer almıştır. Tarih IV, Enver Ziya Karal ve Enver Behnan Şapolyo'ya ait ders kitaplarında İslam öncesi Türk kadının erkeklerle eşit olduğu, yaşanılan coğrafya ve ekonomik uğraşla birlikte bu durumun ortaya çıktığına değinilmiş, İran, Arap kültürleri ile durumun değiştiği ve giderek şehir ve kasabalarda kadının kapalı bir yaşam sürmeye başladığı verilmiştir. Türk kadının şehir ve kırsal yaşamda farklı konumda oldukları Tarih IV, Enver Ziya Karal ve Enver Behnan Şapolyo' nun ders kitaplarında özel bir vurgu

ile belirtilmiş, şehir ve kasabalarda kadınların toplumsal hayattan çekilmiş olarak yaşadıkları anlatılmıştır. Aile hukukunda ve mirasta eşitlik, kadınların eşit eğitim haklara kavuşulması konuları ders kitaplarının tamamında işlenen konular olmuştur. Kadınların rızası olmadan, resmi nikah olmadan evlilik yapmalarının önüne geçilmesi; çocuklar üzerinde anne ve babanın eşit haklara sahip olması, modern Türk ailesinin kurulması anlatılmıştır. Ancak, Mükerrer Kamil Su ve Kamil Su, Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar tarafından yazılan ders kitaplarında keskin bir şekilde Türk kadınının İslamiyet sonrası eve kapatıldığı, İslam dininin kabulü ile kadının toplumdaki yerinin gerilediği anlatılmıştır. Söylem açısından da Mükerrer Kamil Su ve Kamil Su, Fahriye Yazgan ve Neriman Serdarlar tarafından yazılan Tarih IV ders kitabıyla, Enver Ziya Karal ve Enver Behnan Şapolyo'ya ait ders kitaplarının arasında büyük bir anlatım farkı göze çarpmaktadır. Atatürk dönemi sonrası ders kitaplarında kadın erkek eşitliğine dair vurgulamanın giderek azaldığı görülmüş; konu içeriğinde olarak aynı temelden gidilse de anlatımdaki vurgular Atatürk dönemi ders kitaplarına göre zayıflamıştır. Atatürk dönemi hazırlanan ders kitaplarında kadın; analık vazifesi, devrimlerin ve cumhuriyetin yeni nesillere aktarılmasında baş aktör, iş yaşamının her mesleğinde yer alması gereken bir özne, hatta askerî eğitim alması gereken, vatan savunmasında, Milli Mücadele'de kendini kanıtlamış bir kahraman olarak her yönüyle eşit olması gereken bir unsurdur. Bu güçlü vurgulara 1960lara doğru giderek daha da zayıf yer verilmiştir. Özellikle 1954 sonrası kadınların askerî eğitim alması birkaç cümle ile verilmiş, kadının analık vazifeleri ön plana çıkarılmış, iş yaşamındaki kadın neredeyse hiç yer almamıştır. Toplumsal açıdan kadın konusu ele alınırken kadın giyimi konusunda Atatürk dönemi ders kitaplarında sadece peçe ve çarşaf olarak ele alınmış, Türk kadınlarının iffet ve ahlaki sağlamlığı sık sık vurgulanmıştır. Kadınlarımızın çarşaf ve peçe kullanımında Atatürk'ün deyişiyle “erkek hodbinliğinin” etkisine dair vurgu yer almıştır. İslamiyet'in kabulü ile statü değişimi yaşanması gibi bir tespit kesinlikle yapılmamıştır (Tarih IV,1934). Ancak, Mükerrer Kamil Su, Kamil Su ve Fahriye Yazgan, Neriman Serdarlar' a ait ders kitaplarında kılık kıyafet konusu keskin bir şekilde din kaynaklı olarak verilmiştir.1954 sonrasında okutulmaya başlayan ders kitaplarında yer alan bu keskin ifadeler dönemin çarşaf üzerinden giden tartışmalarını hatırlatmakta ve ders kitaplarına da yansımış olduğunu göstermektedir. Canan Tatlı tarafından kaleme alınan *Demokrat Parti Dönemi'nde toplumsal ve siyasal hayatta kadın* adlı çalışma dönemin tartışmalarını ortaya koymakta, yaşanan tartışmaların ders kitaplarına yansımış olduğu yorumlarına ulaşılmasına yardımcı olmaktadır (Tatlı,2008). Tarih IV, Karal ve Şapolyo'ya ait ders kitaplarında kadın kıyafeti konusunda yasaklama olmadan, kadınların zaman içinde değişime uyum sağlayacakları

vurgulanmış; teşvik edici bir yol izlendiği yer almıştır.1954'ten sonra ders kitaplarında ise kılık- kıyafet devrimi başlığı içinde kadın kıyafetinin de değiştiği ve hatta “yasaklamalar” ile değişime gidildiği yer almıştır. Oysa ki birkaç vilayette yapılan yasaklamalar uygulanmamış, ülke genelinde politika olarak da benimsenmemiştir (Sarışaman,1998).Yasaklama ifadesinin ülke genelinde uygulanmış bir politika gibi verilmiş olmasının yazarların tercihi mi, belli bir etki gereği mi olduğu bu çalışmanın konusu olmasa da araştırılmaya değer görülmektedir.

Kadın eğitimi konusu ise kız ve erkek öğrencilerin karma eğitimi ve kız teknik okullarının açılması incelenen bütün ders kitaplarında aynı şekilde birkaç cümle ile verilmiştir.

1931 ve 1960 yılları arasındaki ders kitaplarının kadın konusunu anlatımının güçlü ve vurgulu olduğu dönemler de dahi isim olarak örneklere çok az yer verilmiştir. Cumhuriyetin kadın ilkleri olarak ders kitabında yer alabilecek birçok kadın isme 1931 ve 1960 arası dönemde yer verilmemiştir.

- *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ders Kitaplarında Askerî Açıdan Kadın İmgesi*

Ortaöğretim ders kitaplarında askerî açıdan Milli Mücadele konularının anlatımında Türk kadının büyük fedakarlık ve hizmetlerinden bahsedilmiş, Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadınının cephe gerisinde ve cephede almış olduğu görevler ekseninde bir anlatım yapılmıştır.

Bu çerçevede Tarih IV, Karal ve Şapolyo'ya ait ders kitaplarında Milli Mücadele'ye hazırlık döneminde Türk kadını, protesto mitinglerindeki konuşmalara da yer verilerek ele alınmıştır. Cephede Kuvay-ı Milliye güçleri arasında çatışmalarda yer alan, cepheye cephane taşıyan Türk kadınları anlatılmış, okuma parçaları, anılar ve olaylardan alıntılar yapılmıştır. Ancak Mükerrer Kamil Su, Kamil Su ve Fahriye Yazgan, Neriman Serdarlar' a ait ders kitaplarında Milli Mücadele'de Türk kadını tek bir yerde Aydın savunması ve ilgili dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a ait bir konuşmada verilmiştir. Milli Mücadele'de Türk kadını ve fedakârlıklarını anlatmak için tek bir okuma parçasının son derece yetersiz olduğu görülmüştür. İncelen bütün ders kitaplarında Milli Mücadele'de önemli görevler üstlenmiş Türk kadınlarının isimlerinin çoğunun verilmemiş olması önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Ancak 1954 sonrası bu konuya çok az değinilmiş olması, o dönem politikaları bağlamında değerlendirilmesi gereken bir noktadır. Türk kadının da askerlik eğitimi alması Atatürk dönemi ders kitaplarında önemle vurgulanmış, bu konuda zihinsel bir hazırlık yapılarak toplumun alıştırmaya çalışıldığı görülmüştür. Ancak bu

tutum Atatürk dönemi sonrası 1960 lara doğru giderek zayıflamış, hatta birer cümle ile kız ve erkek çocuklarına askeri eğitim verilmesi ifadeleriyle geçiştirilmiştir.

Bu örneklerden hareketle özellikle mevcut siyasi yaklaşımların ders kitaplarındaki anlatımlara yansımış olduğu sonuçları önceki araştırmalar gibi bu araştırmada da karşımıza çıkmıştır. Atatürk dönemi, İsmet İnönü dönemi ve Demokrat Parti dönemlerini kapsayan bu araştırmada hakim olan politik anlayışların ders kitabı konularına da etkisi ve anlatımlarda vurgu ve konuların 1954 sonrası okutulmaya başlayan ders kitaplarında değişmeye başladığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede, Firdevs Gümüşoğlu'na ait 1928'den 1994'e kadar ilkököl ders kitapları üzerine yapılan çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir (Gümüşoğlu,1994). Ders kitaplarında yer alan okuma ve konuşma metinlerinin dönemin cumhurbaşkanına ait olarak seçilmiş ve ders kitabına alınmış olması bu durum en belirgin örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarih IV, Enver Ziya Karal, Enver Behnan Şapolyo'nun hazırladıkları ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesinin benzer olarak ele alındığı; ifade, anlatım ve yaklaşım olarak aynı ekseninde yazıldıkları görülmüştür. 1950lerden itibaren ders kitaplarının anlatım, ifade ve içerik olarak farklılaşmaya başladığı, kadının önceki ders kitaplarında yer alan eşitlikçi vurgularının konularda giderek zayıfladığı görülmüştür.

1931 ve 1960 yılları arasında okutulan ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitapları kadın imgesi, “cumhuriyet kadını” imgesinden başlayarak tarihsel süreç içinde siyasi, toplumsal, ekonomik ve askerî açılardan nasıl verildiği tespit edilmeye çalışılmış, kadın imgesinin özellikle 1950 yılından sonra araştırmaya konu olan ders kitaplarında zaman geçtikçe zayıflatılarak, geleneksel bakış açısı ağırlığı ile Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki eşitlik anlayışından uzak bir değişime uğradığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sürecinde alan yazındaki diğer çalışmalardan faydalanılmış, böylece değişim elde edilen bulgularla açıklanmaya çalışılmıştır. Tarih boyunca Türk kadını farklı coğrafyalar, farklı komşuluk ilişkileri kurarak farklı kültürlerle yan yana yaşayıp kaynaşmasına rağmen, geçmişten gelen kodlarını her dönem taşımış ve karakteristik özelliklerini yakın döneme kadar aktarmıştır. Özellikle bu tarihsel süreçte Türk kadınının serüvenini konu alan bir çok kaynak ve çalışma bulunmaktadır. Bu kaynaklar incelendiğinde ve sonuçlarına bakıldığında kadınlarla ilgili konuların ders kitaplarına nasıl yansımış olduğu hakkında benzer sonuçlarla karşılaşılmıştır. Bedrettin Dalan'ın editörlüğünde, Ahmet Taşağıl, Başak Kuzakçı Bölükbaşı, Aydın Usta, Tülay Alim Baran, Ayşen Müderrisoğlu Esiner (2019) tarafından hazırlanan “Tarih Boyunca Türk Kadını” adlı çalışmada, İlk Türk Devletleri'nde Tomris Hatun'dan başlayarak İslam

Öncesi toplum yapısındaki sahip olduğu güçlü konum, Büyük Selçuklu Devleti örneğinden yola çıkılarak İslam kültürü ile tanıştıktan sonra kadın ve Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyetle Kadın yaşamındaki değişim rüzgarı ve Milli Mücadele’de Türk kadını dönem dönem incelenmiştir. Günümüzde kadının statüsüne dair bir sonuçlar içermese de isim isim Türk Tarihinin önemli kadınları üzerinde durması bakımından ders kitapları yazımında büyük katkı sağlayacak zengin bir kaynak olarak düşünülmektedir. Türk tarihinde kadının özne olarak her süreçte varlığını ortaya koyduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir. Ancak, güçlü kadın aktörlerle yazılmış bu çalışmaların içerik olarak ders kitaplarına yansımamış olduğu görülmektedir. Ders kitapları içerisinde “kadın” konusu ile ilgili olarak alan yazında ders kitaplarında kadın imgesi genellikle toplumsal cinsiyet çerçevesinde ele alınmıştır. Meliha Köse “Tarih Kitaplarında Kadın İmajının Yeniden İnşası” (2011) adlı doktora tezinde kız öğrencilerin de ders kitaplarında kadını özne ve rol model olarak görmek istediklerini ortaya koymuştur. Köse çalışmasında kadın imajının tarih ders kitaplarında yetersizliğini belirtmiş ve kadınların imajlarını güçlendirmeye yönelik önerilerde bulunmuştur. Sevim Can, “Ders Kitaplarında Kadının Görünen Yüzü” (2009) adlı çalışmasında 2006 yılından 2009 yılına kadar olan tarih dersi öğretim programları ve tarih ders kitaplarını incelemiştir. Çalışmasında; tarih ders kitaplarının hiç birinde kadınlara atıf yapılan konu başlığı bulunmadığı, kadınların konularda annelik gibi geleneksel rollerle verildiği, olay anlatımlarında kadınların bir görünüp kaybolduğu, bilgilerin kopuk ve takip edilemez olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

Nurhan Başoğlu “Lise Tarih Kitaplarında Kadının Görünmezliği Orta Asya Türk Kadın Tarihi” adlı çalışmasında lise tarih ders kitaplarında kadının görünmez olduğu, bunun kadının toplumdaki ikincil konumundan kaynaklandığı tespitinde bulunmuştur (Başoğlu, 1996). 1931 ve 1960 arası ortaöğretim ders kitaplarında kadın imgesi incelenirken yukarıdaki çalışmalara benzer olarak kadın imgesinin Cumhuriyet döneminden sonra başlayarak, her geçen yıl zayıflayarak zamanla görünmez hale geldiği sonuçlarına ulaşılmaktadır.

Firdevs Gümüsoğlu ise “Ders Kitaplarındaki cinsiyetçiliğin 80 Yıllık Serüveni” ve “Ders Kitaplarında Toplumsal Cinsiyet” (2008) adlı çalışmalarında kadının tarihinin ve kadın öznesinin tarihsel süreç içinde nasıl evrildiği üzerine 1928’den 2008’e kadar yayınlanmış 1500’den fazla ders kitabını inceleyerek, bulgularını literatüre kazandırmıştır. Gümüsoğlu’nun çalışmalarında 1920’lerden 1945’lere kadar kadınların ilköğretim ders kitaplarında yeni bireylere cumhuriyet değerlerini öğreten öğretmen olarak resmedildiğini

ortaya koymuştur. 1950'lerden itibaren kadına, ailenin hizmetçisi olarak ders kitaplarında verildiği, günümüzde ise bu durumun daha kötü bir şekilde ders kitaplarında gözlemlendiği, değişen iktidar zihniyetlerinin ders kitaplarındaki konu anlatımlarına yansımış olduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Bu yönüyle siyasi değişimlerin ders kitaplarına yansımaları, kadının da ders kitaplarında daha az özne olması daha çok geleneksel karakterde yer alması sonuçları ile bu araştırma arasında önemli benzerlikler söz konusudur.

5.1. Öneriler

Bu araştırmada elde edilen bulgu ve sonuçlara dayanılarak aşağıdaki öneriler sunulmuştur.

1. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi konularını içeren ders kitaplarında ve tarih ders kitaplarında kadın konusu ve bu alanda yapılmış çalışmaların sonuçları birleştirilerek, günümüze kadar olan süreç ile birlikte değerlendirilerek konuya bütüncül yaklaşım getirilmesinin yeni ders kitaplarının yazılmasında destekleyici olacağı düşünölmektedir.
2. 1931 ve 1960 yılları arasında ilk ve ortaöğretim tarih ders kitapları karşılaştırmalar yapılarak incelenmesi yeni bir araştırma konusu olarak ele alınabilir.
3. 1960 sonrasındaki Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ders kitaplarında kadın imgesi konusunun günümüze kadar olan süreçte siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri açılardan incelenmesi konunun daha detaylı değerlendirilmesine katkı verebilir.
4. Yeni araştırmalarda, 1931 ve 2021 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi konulu ders kitaplarındaki kadın imgeleri karşılaştırmalı olarak ele alınabilir.

KAYNAKLAR

- Adivar, H. (2019). *Türk'ün ateşle imtihanı*. İstanbul: Can.
- Afet İnan, A. (1973). Anadolu kadınları müdafaa-i vatan cemiyeti. 13 Kasım 2020 tarihinde <https://www.ttk.gov.tr/etkinlikler/viii-turk-tarih-kongresi-11-15-ekim-1976-ankara-iii-cilt/> adresinden ulaşılmıştır.
- Akçura, Y. (2005). *Üç tarz-ı siyaset*. Ankara: Lotus.
- Akıncı, İ. E. (2020). *Demirci akıncıları*. Ankara: TTK.
- Akkoç, A. (2014). Yunan Demokrasisi' nin kavramsal yönü ve toplumsal arka planı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 33,41.
- Aksoy, İ. (2011). Türklerde aile ve çocuk eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research)*, 4 (16), 11-19.
- Aksoy, İ. (2017). Toplumsal ve siyasal süreçte Türk kadını. *Yasama Dergisi*, (32), 7-20. 17 Kasım 2021 tarihinde http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2016/sayi32/sayi32_7-20.pdf 25 Nisan sayfasından erişilmiştir.
- Aksoy, M. (2005). *Başörtüsü- türban batılılaşma-modernleşme, laiklik ve örtünme*. İstanbul: Kitap.
- Akşam Gazetesi*, 1934.
- Aktın, M. (2005). *Türkiye, İngiltere ve ABD sosyal bilgiler/tarih ders kitaplarında yapılandırmacı yaklaşım II. Dünya Savaşı örneği*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Akyılmaz, G. (2017). Osmanlı Devleti'nde kadınların mülkiyet hakları ve karşılaştıkları hukuki sorunlar. *TBB Dergisi, Özel Sayı*, 325-364.
- Akyüz, Y. (2016). *Türk eğitim tarihi*. İstanbul: Pegem.

- Alacı, B. (2019). Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün siyasette kadın algısı ve Cumhuriyet Halk Partili kadın milletvekillerinin faaliyetleri (1939-1950). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19 (38), 171-179.
- Altındal, M. (1994). *Osmanlıda kadın*, İstanbul: Altın.
- Arat, Y. (2005). *Türkiye'de modernleşme projesi ve kadınlar*. İstanbul: Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik Tarih Vakfı.
- Arıburnu, K. (1975), *Millî mücadelede İstanbul mitingleri*, Ankara: Yeni Desen.
- Arıkan, T. (1984). *Atatürk'ün Türk kadını hakkındaki görüşlerinden bir demet*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Alkım.
- Ataman, N. (1999). *Erken dönem kadın kimliğinin oluşumu*. (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III* (1997). 15 Nisan 2019 tarihinde <http://kitaplar.ankara.edu.tr/detail.php?id=552> sayfasından erişilmiştir.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.
- Baltacıoğlu, İ. H. (1939). *Sosyoloji*. İstanbul: Sebat Yayınevi.
- Barkan, Ö. L. (1942). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler, *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Başoğlu, N. (1996). *Lise tarih kitaplarında kadının görünmezliği Orta Asya Türk kadın tarihi*, (Yüksek Lisans Tezi). 25 Nisan 2019 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Baykal, B. S. (1984). Milli Mücadele'de Anadolu kadınları müdafaa-i vatan cemiyeti. *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 1 (1), 108-126.
- Bloch, M. (2019). *Feodal Toplum*. İstanbul: Doğu-Batı.
- Boykoy, S. (2011). Türkiye'de 1939-1945 yıllarında tarih öğretim programları ve ders kitaplarının incelenmesi. *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (2), 157-181.

- Bulut, S. (2013). Türkçülerin penceresinden Osmanlı'da kadın meselesi ve Orta Asya referansı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 313-336.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. İstanbul: Pegem.
- Can, S. (2009). Tarih ders kitaplarında kadının görünen yüzü. *Sakarya Üniversitesi Uluslararası-Disiplinler Arası Kadın Çalışmaları Kongre Bildirileri*, 2, 281-290
- Cankılıç, E. (2010). *Ortaöğretim 9. sınıf tarih ders kitapları ile ilköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan tarih ünitelerindeki görsel malzeme sunumunun karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi. 6 Mayıs 2020 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Copeaux, E. (2006). *Tarih ders kitaplarında (1931-1993) "Türk Tarih Tezi" nden "Türk İslam Sentezi"ne*, İstanbul: İletişim.
- Coşkun, A. (2011). *Sosyal değişme, kadın ve din*. İstanbul: Rağbet.
- Coşkun, B. (2010). Türk modernleşmesini kadın romanları üzerinden okumak-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e. *Turkish Studies*, 5 (4), 930,964.
- Cumhuriyet Gazetesi*, 1934.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis.
- Çapa, M. (2002). Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarih öğretimi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 29 (30), 39-55.
- Çapa, M. (2014). Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetki ve uygulamaları çerçevesinde ders kitapları (1950-1960). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 50, 59-70.
- Çavdar, D. (2015). Milli Mücadele'de kahraman Türk kadınları. *Türktob (Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi)*, 16, 62-65.
- Çetin, B. I. (2017). Kadim toplumlardan günümüze kadınlara yönelik ayrımcı tutumların kökenleri: Kadın emeği. *Gümüşhane Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8 (20), 1-22.
- Çetin, H. (2003). *Modernleşme ve Türkiye'de modernleştirme krizleri*, Ankara: Siyasal.
- Çolak, F. (2017). Demokrat Parti Dönemi'nde TBMM'deki kadın milletvekilleri ve meclisteki faaliyetleri (1050-1960). *Tarih Okul Dergisi*, 32, 115-158.

- Çubukçu, H. (2015). Bacıyan-ı Rum ve Anadolu tasavvufundaki yeri. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, 217-231.
- Dayı, S. E. (2000). Atatürk'e göre Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Türk kadını. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Atatürk Dergisi*, 3 (1), 115-133.
- Dişbudak, M. (2008). *Türk kadınlar birliği*. (Yüksek Lisans Tezi). 15 Eylül 2021 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Doğan, İ. (2001). *Osmanlı Ailesi-sosyolojik bir yaklaşım*. Ankara: Yeni Türkiye.
- Doğramacı, E. (1985). Cumhuriyet döneminde Türk kadını. *Erdem*, 1 (1), 111-124.
- Döğüş, S. (2015). Kadın alplardan Bacıyan-ı Rum'a (Anadolu bacıları teşkilatı) Türklerde kadının siyasi ve sosyal mevkii. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 127-150.
- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devleti'nde kadının statüsü, eğitimi ve çalışma hayatı (1839-1918)*. (Yüksek Lisans Tezi). 8 Ekim 2020 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Erdem, A. R. (2011). Atatürk'ün eğitim liderliğinin başarısı: Türk eğitim devrimi. *Belgi*, 1 (2), 163-181.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Abideleri*, 25 Mayıs 2019 tarihinde [https://media.turuz.com//0106-Orxun_abidelerimuharrem_ergin_\(43\)\(211KB\).pdf](https://media.turuz.com//0106-Orxun_abidelerimuharrem_ergin_(43)(211KB).pdf) adresinden erişilmiştir.
- Ergin, M. (2017). *Dede Korkut kitabı*. Ankara: TTK.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye maarif tarihi*, c. I-II, İstanbul: Eser.
- Erişgin Söğütü, Ö. (2013). Roma toplumunda kadının konumu. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 1-31.
- Eroğlu, H. (1990). *Türk inkılap tarihi*. Ankara: Savaş.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 216-226.
- Eser, İ. (2003). *Cumhuriyet Dönemi tarih öğretimi ve inkılap tarihi dersleri*. (Yüksek Lisans Tezi). 2 Ekim 2020 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Gelişli, Y. (2004). Education of women from the Ottoman Empire to modern Turkey. *Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, 7 (4), 121-135.

- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*. Ankara: Onur.
- Göksel, B. (1993). *Çağlar boyunca Türk kadını ve Atatürk*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gümüsoğlu, F. (2008). *Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Tarihçi.
- Gümüsoğlu, F. (2008). *Ders kitaplarındaki cinsiyetçiliğin seksen yıllık serüveni*. 4 Mart 2020 tarihinde http://www.huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/Sayfa/dosya/ders_kitaplarindaki_cinsiyetcilik.pdf, 20, 1-12. adresinden ulaşılmıştır.
- Gürleyen, F. I. (1998). *İdeoloji ve ders kitapları: T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları*. (Yüksek Lisans Tezi). 4 Mart 2020 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Hakimiyet-i Milliye Gazetesi*, 1921.
- Halkın Sesi Gazetesi*, 1934.
- İçli, G. T. (1998). Cumhuriyet Dönemi'nde kadının sosyal konumu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetimizin 75.Yıl Özel Sayısı*, 93-103.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- İnalcık, H. (2016). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-IV*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- İnan, A. (1975). *Tarih boyunca Türk kadınının hak ve görevleri*. Ankara: MEB.
- İnan, A. (1982). *Tarih boyunca Türk kadınının hak ve görevleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- KA-DER (2018). *İstatistikler*, <http://ka-der.org.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kafesoğlu, İ. (2007). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Ötüken.
- Kapluhan, E. (2014). 1921 Maarif kongresi'nin Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (8),123-234.
- Karabağ, G. (2012). Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı (Ed. İsmail H. Demircioğlu ve İbrahim Turan). *Tarih Eğitimi ve Ders Kitabı Kullanımı* içinde, Ankara: Pegem.
- Karal, E. Z. (1946). *Türkiye Cumhuriyet'i tarihi*. Ankara: Maarif.

- Karataşer, B. (2017). Sultan II. Abdülhamit Dönemi eğitim politikası üzerine bir değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 4 (57), 423-434.
- Kaypak, Ş. (2014). *Cumhuriyet’le başlayan modernleşme sürecinde değişen kadın kimliği (13-16 Ekim 2014)*. Halide Edip Adıvar’ın ölümünün 50. yıldönümü anısına hazırlanan Uluslararası Medeniyet ve Kadın Kongresi’nde sunulmuş bildiri. Hacettepe Üniversitesi. Ankara.
- Keskin, N. (2016). *II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de kadın imgesi; Ev-İş Dergisi (1945-1952)*. (Yüksek lisans tezi). 13 Eylül 2021 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kınacı, C. (2014). Ütopya’dan gerçeğe: Kadınlar ülkesi ve Arslan Kız’dan Alem-i Nisvan’a evrilen Türk kadın hareketi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, İsmail Gaspıralı Özel Sayısı, 11 (4)*, 224-247.
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analiz olarak doküman analiz. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*, 170-189.
- Kırkpınar, L. (2001). *Türk Kurtuluş Savaşı’nda Türk kadını*. Yedinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II, Ankara: Genelkurmay Askeri ve Stratejik Etüt Başkanlığı.
- Koçak, D. (2019). 17 Şubat 1926’da kabul edilen Türk Medeni Kanunu’na Göre Türk kadınının hak ve özgürlükleri. *Atatürk Dergisi, 8 (1)*, 79-98.
- Koçer, D.N. (2009). *Demokrat Parti döneminde kadın: (1950-1960) arası kadın dergilerinde kadın imajı*. (Doktora tezi). 13 Eylül 2021 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Koçu, R. E. (2017). *Haşmetli yosmalar Osmanlı tarihinde yasaklar*. İstanbul: Doğan.
- Korkmaz, H. (2016). *İsmet İnönü Dönemi’nde kadın politikaları (1930-1945)*. (Yüksek lisans tezi). 5 Eylül 2021 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Köprülü, F. (2004). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. İstanbul: Alfa/Tarih.
- Köprülü, M. F. (1981). *Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluşu*, İstanbul: Ötüken.
- Köse, M. (2004). *Tarih öğretiminde kadın imajının yeniden inşası*. İstanbul: Birleşik.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Kurnaz, Ş. (1996). *Meşrutiyet dönemi Türk kadını*, İstanbul: MEB.

- Kurnaz, Ş. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadınların eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 143, 99-111. 9 Nisan 2021 tarihinde http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/14.htm adresinden erişilmiştir.
- Küçük, H. (2007). Türk tarihinde kadın veliler: İlk dönem Mevleviliği örneği. *İstem*, 5 (10), 65-74.
- Lewis, B. (1998). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: TTK.
- Mardin, Ş. (1998). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim.
- Mardin, Ş. (1999). *Jön Türklerin siyasi fikirleri*. İstanbul: İletişim.
- MEBTD. (14 Ağustos 1949). *Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, 551, 74-76.
- Merter, F., & Yıldız, H. (2010). Cumhuriyet'ten günümüze lise programlarının Atatürk İlke ve İnkılaplarını genç nesillere benimsetmesi bakımından değerlendirilmesi, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 1-27.
- Nizam'ül Mülk, (2016). *Siyasetname*, Hazırlayan: Mehmet Altay Köymen, Ankara: TTK.
- Onur, E. (2019). *1950'lerde Türkiye'de kadının sosyal statüsü*. (Yüksek lisans tezi). 7 Eylül 2021 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Ortaylı, İ. (2001). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: İletişim.
- Özdarıcı, Ö. (2011). Divan-ı Lügat-it Türk'te kadına ilişkin unsurlar. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (1), 127-156.
- Özdemir, F. (2008). Kızıl elma'yı arayan üç yazar: Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ragıp Şevki Yeşim. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3 (5), 503-515.
- Özdemir, N. (2021). Milli mücadele dönemi mitinglerinde Türk kadını. *Belgi*, 21 (1), 1-22.
- Özer, S. (2013). Kadına seçme ve seçilme hakkı verilmesinin Türk kamuoyundaki yankıları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 29 (85), 131-168.
- Öztuna, Y. (2004). *Cumhuriyet dönemi öncesinde Türkler*, İstanbul: Babıali.
- Öztürk, E. (2015). *Bizans -Türk ve komşu kavimlerde kadının rolü*. 21 Mart 2021 tarihinde https://www.academia.edu/25384580/BizansTürk_ve_Komşu_Kavimlerde_Kadının_Rolu adresinden erişilmiştir.

- Özyurt, E. E. (2014). *Vatandaşlık bilinci oluşmasında T.C inkılap tarihi ve Atatürkçülük derslerinin rolü.* (Yüksek lisans tezi). 27 Mart 2021 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Refik, A. (1987). *Onuncu asr-ı hicride İstanbul hayatı.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Sarıçoban, G. (2017). Milli mücadelede Türk kadını. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (4), 1331-1346.
- Sarıkaya, E. (2019). *Kadının siyasi hakları tarihçesi.* Ankara: TAÇESE.
- Sarınay, Y. (1994). *Türk milliyetçiliğinin tarihi gelişimi ve Türk ocakları.* İstanbul: Ötüken.
- Sarışaman, S. (1998). Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın kıyafeti meselesi, *Atatürk Yolu Dergisi*, 6 (21), 97-106.
- Somel, S. A. (2000). Osmanlı modernleşme döneminde kız eğitimi. *Kebikeç*, 10, 223-238.
- Su, M. K. & Su, K. (1954). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi.* İstanbul: Kanaat.
- Şahingöz, M. (2002). Millî mücadelede protesto ve mitingler, Türkler. *Yeni Türkiye*, 15, 726-744.
- Şapolyo, E. B. (1967). *İstiklal savaşı edebiyatı tarihi /Milli mücadele'nin edebi vesikaları.* İstanbul: Ak.
- Şenel, A. (2017). *Siyasal Düşünceler Tarihi.* İstanbul: Dafne.
- Şişman, N. (2007). *Küresel dinamikler bağlamında aile ve kadın.* İstanbul: Ensar.
- Taşagıl, A. T., Kuzakçı, B., Usta, A., Alim Baran, T., & Esiner Müderrisoğlu, A. (2019). *Tarih Boyunca Türk Kadını.* İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyet'in 50. yılında Türk kadın hakları.* Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tatlı, C. (2008). *Demokrat Parti Dönemi'nde toplumsal ve siyasal hayatta kadın.* (Yüksek Lisans Tezi). 7 Eylül 2021 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve siyasal toplumsal hayat.* İstanbul: Birikim.
- Terzioğlu, Z. (2010). *Türk kadını siyaset sahnesinde (1930-1935).* İstanbul: Giza.
- TTTC. (1931). *Tarih IV.* İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Turan, O. (1958). *Selçuklular tarihi ve Türk İslam medeniyeti.* İstanbul: Ötüken.

- Turan, O. (1993). *Türk cihan hakimiyeti mefkuresi tarihi*. İstanbul: Ötüken.
- Türk Medeni Kanunu, (1926). 27 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.743.pdf> adresinden ulaşılmıştır.
- Uğurlu, A. S. (2009). İdeolog-Şair Ziya Gökalp'in kaleminden masallar. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4, 1025-1040.
- Uyanık, N. (2007). İzmir'in işgaline karşı Konya'dan gelen tepkiler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 1 (5), 837-868. 7 Haziran 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/55346/759197> adresinden ulaşılmıştır.
- Uyanıker, F. (2009). *Milli Mücadele'de Türk kadını*. Ankara: Genel ATASE.
- Ünal, S. (2014). Türk kadının seçme ve seçilme hakkını kazanması ve basına yansımaları. *Turkish Studies*, 9 (7), 525-559.
- Yalçın, H. (2019). *Cumhuriyet dönemi kadın imajı inşası (1928-1938)*. (Yüksek Lisans Tezi). 19 Mayıs 2019 tarihinde <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Yapar Gönenç, A. (2012). Fransa'da ve Türkiye'de kadın hareketleri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (27), 63-84.
- Yapar, G. A. (2012). Fransa ve Türkiye'de kadın hareketleri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (27), 63-84.
- Yazgan, F. & Serdarlar, N. (1956). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1955*. İstanbul: İnkılap.
- Yıldızdöken, Ç., & Aydın, H. (2021). Antik Yunan'da kadın. *VI. Uluslararası Battalgazi Bilimsel Çalışmalar Kongre Bildirisi*, 27-37.
- Yılmaz, A. (2004). Türk kültüründe kadın. *Milli Folklor*, 16 (61), 111-123.
- Yılmaz, A. (2011). Belediye seçimleri sürecinde kamuoyu'nda "kadın"a yönelik söylemler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10 (22), 141-164.
- Yılmaz, A. (2016). Milli edebiyat dönemi Türk romanında Türkçü/Turancı kadın kimliği. *Journal of International Social Research*, 9 (47), 216-235.

Yılmaz, M. (2019). *Siyasetnamedeki kadın imgesi*. 21 Nisan 2021 tarihinde [http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/5351408/turkiye-selcuklu-toplumunda-kadin-xi-xiv-yy](http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/5351408/turkiye-selcuklu-toplumunda-kadin-xi-xiv-yy-adresinden-ulasilmistir) adresinden ulaşılmıştır.

Yüksel, S, R. (2014). Türk Medeni Kanunu bakımından kadın-erkek eşitliği. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 175-200.

EKLER

EK-1. Tarih IV (basım yılı 1931)

TARİH

IV

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ

5 renkli resim — 8 harita — 162 resim

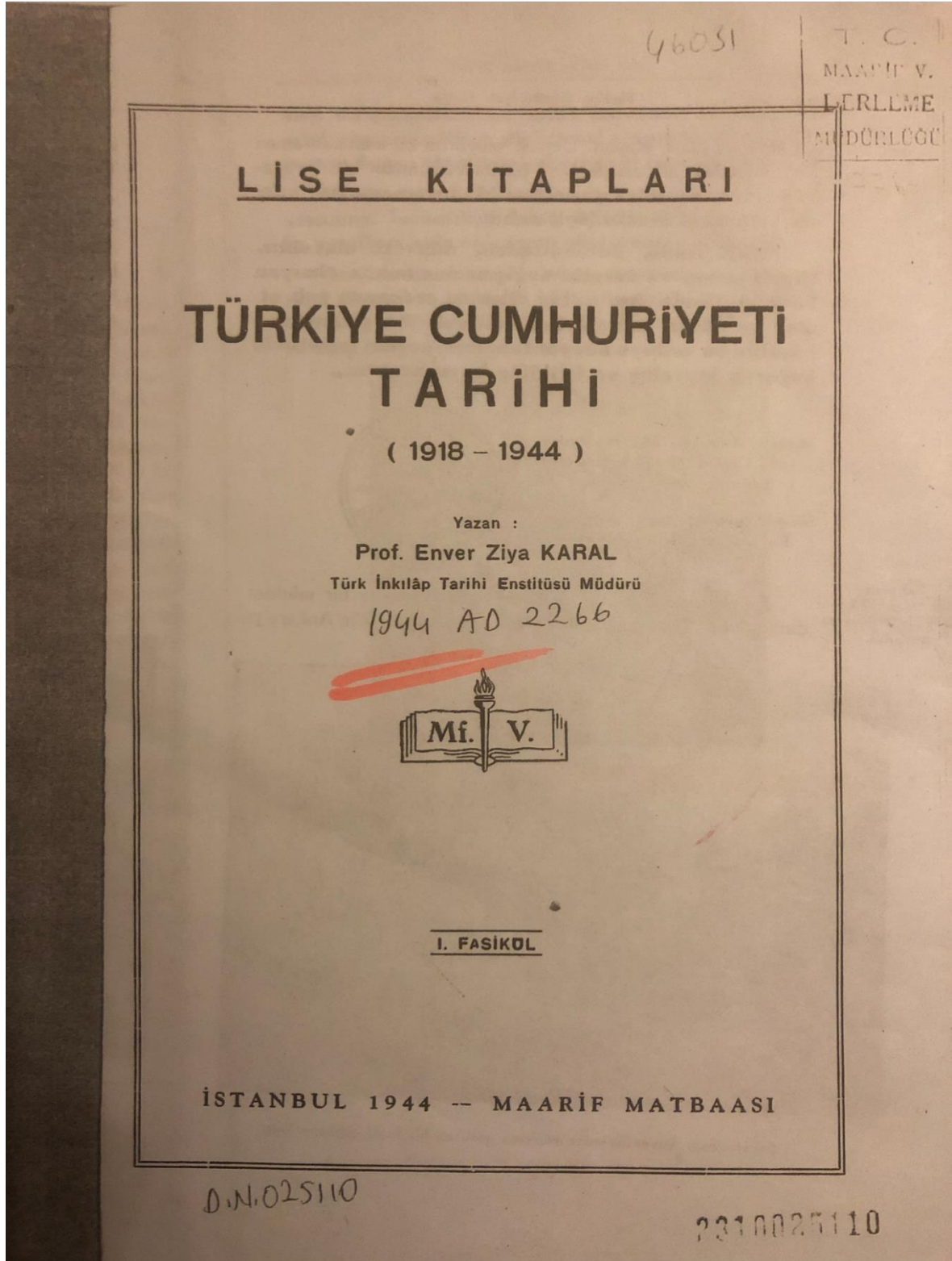

1 9 3 1

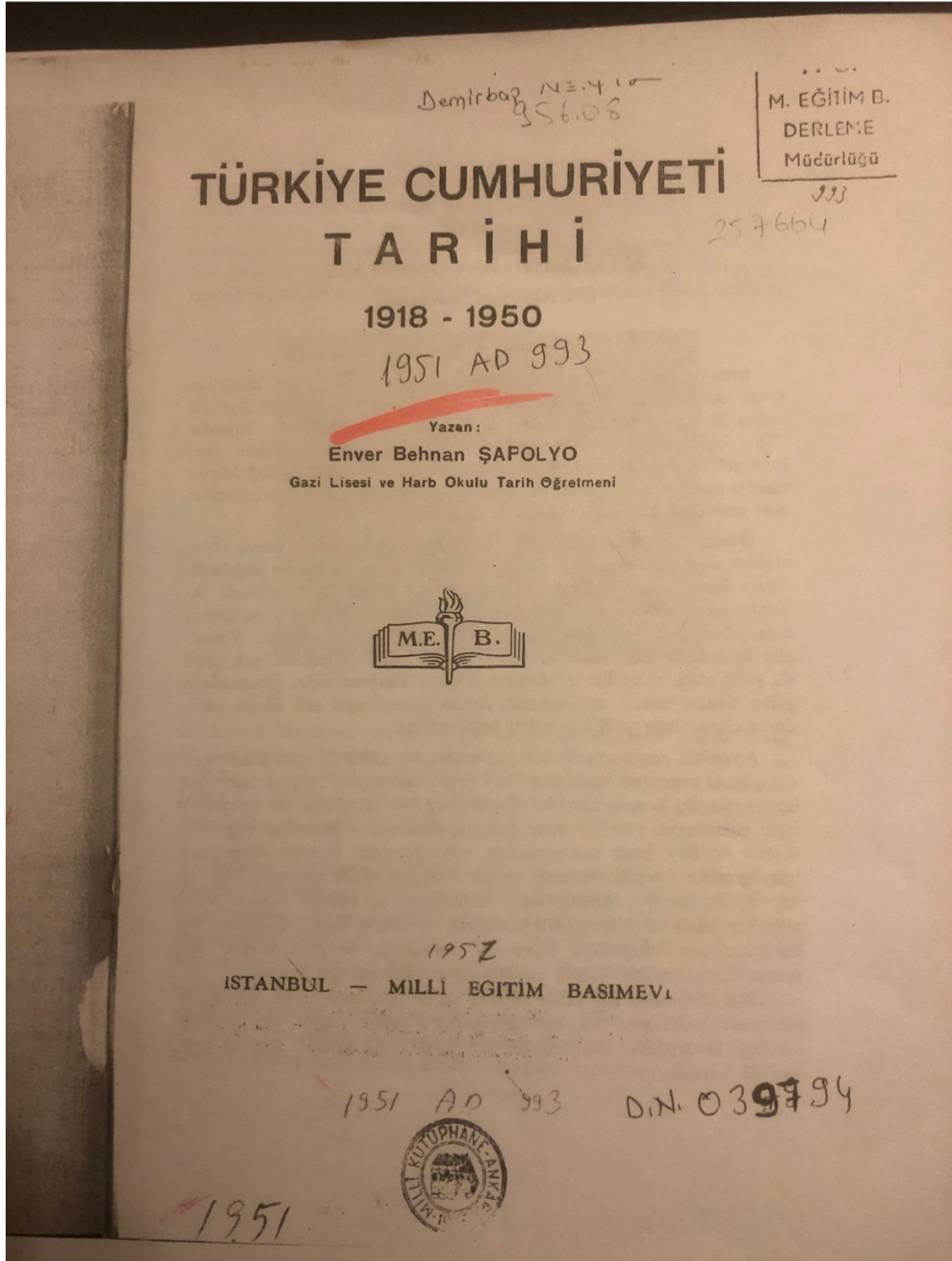
İSTANBUL

DEVLET MATBAASI

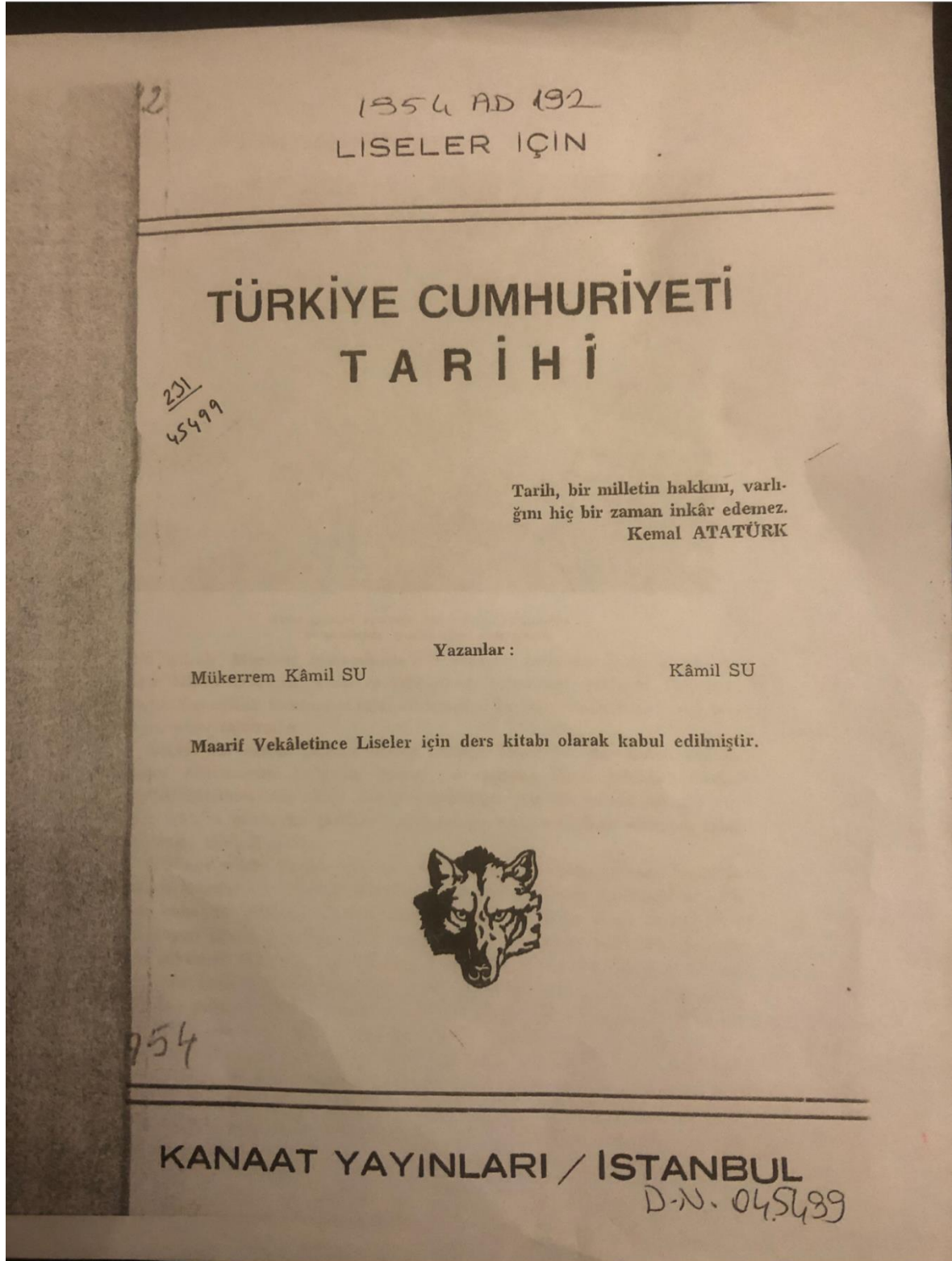
EK-2. Türkiye Cumhuriyet Tarihi (1918-1944) (basım yılı 1944)

EK-3. Türkiye Cumhuriyet Tarihi (1918-1950) (basım yılı 1951)

EK-4. Türkiye Cumhuriyet Tarihi (basım yılı 1954)

EK-5. Türkiye Cumhuriyet Tarihi (1918-1955)

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...